ZVON

3/4 • 2017

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Andrej Smrekar: **Ivan Grohar – nacionalni junak**

DOMOVINI • **Milan Debeljak**

SMER LITERATURA • **Viljem Černo** • **Samo Kreutz** • **Smiljan Trobiš** • **Lev Detela**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • **Trikrat slike, gib in beseda**

POGOVOR • **Marija Bitenc Samec** • **Emmanuel Pierrat**

ESEJ • **Ifigenija Simonović** • **Denis Poniž** • **Pavel Požar** • **Renato Podbersič ml.** • **Milček Komelj** • **Gregor Antoličič** • **Blaž Otrin** • **Jurij Dobravec** • **Franc Križnar**

PORTRET • **Dušica Kunaver**

PREDBRANJE • **Pod snegom** • **Seznam mojih želja** • **Zadnji inkovski zaklad** • **Sinaj** • **Pogled z grajske pečine**

UVODNI ESEJ

3 Dr. Andrej Smrekar: **Ivan Grohar – nacionalni junak**

DOMOVINI

7 Milan Debeljak: **Domovini**

SMER LITERATURA

11 Viljem Černo: **Požéni/Blagoslovi**
13 Samo Kreutz: **Haiku**
15 Smiljan Trobiš: **Pesmi, domislice in spoznanja**
20 Lev Detela: **Fotografija iz družinskega albuma**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

23 Matija Remše: **Trikrat slike, gib in beseda**

POGOVOR

31 Marija Bitenc Samec: **»Koncertno petje je nekaj unikatnega«**
42 Emmanuel Pierrat: **»Za svobodo govora in proti smrtni kazni«**

PORTRET

39 Mag. Brigita Lipovšek: **Dušica Kunaver**

ESEJ

47 Ifigenija Simonović: **Pesem ima korenine v jeziku pesnika**
51 Dr. Denis Poniž: **Sodobnost drame Amerikanci prve slovenske poklicne pisateljice Zofke Kveder**
57 Mag. Pavel Požar: **Zakaj ravno Berdjajev?**
63 Dr. Renato Podbersič ml.: **Sveta dežela, čarobna in vabljiva**
70 Dr. Milček Komelj: **Pomen Ivana Groharja za Slovence: slikar in domovina**
77 Dr. Gregor Antoličič: **100 let Majniške deklaracije (1917–2017)**
84 Mag. Blaž Otrin: **Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah**
91 Jurij Dobravec: **Odgovor življenju Alberta Schweitzerja**
96 Dr. Franc Križnar: **Marko Bajuk (1882–1961)**

PREDBRANJE

103 Petra Soukupová: **Pod snegom**
107 Grégoire Delacourt: **Seznam mojih želja**
111 Borut Korun: **Zadnji inkovski zaklad**
115 Vito Mancuso, Nives Meroi: **Sinaj**
119 Alice Munro: **Pogled z grajske pečine**

KNJIŽNE OCENE

123 Andrej Arko / Franjo Zore: **1204 dni teme**
124 Dr. Miha Pintarič / Andrej Capuder: **Zamrznjene besede**
126 Dr. Nataša Cigoj Krstulović / Edo Škulj: **Fran Gerbič (1840–1917)**
127 Dr. Edvard Kovač / Antonia Bernard: **Cvetje bolečine / Fleurs de douleur**
129 Lev Detela / Aljaž Pestotnik: **Smeji se naj vesolje**

KULTURNI ODMEVI

131 Jože Planinšek: **Z mladimi med Slovenci v Kanadi in Ameriki**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2017, ŠTEVILKA 3/4, LETNIK XX

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

IZVRŠNA UREDNICA
Cvetka Rezar

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Matija Remše
Marko Tavčar

OBLIKOVANJE
Pavla Bonča

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Ivan Grohar, *Grabljice* (1902), olje na platnu, 133,5 cm x 107,5 cm: I. Grohar, Muzej in galerije mesta Ljubljane (510:LJU;0014356); fotograf: Matevž Paternoster; dokumentacija MGML

Polona Mlakar,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

V predpoletni številki *Zvona* bo imel bralec kaj prebrati iz leposlovja in o njem, o daljnih deželah, znamenitih slovenskih in tujih osebnostih ter o zgodovini.

Tradicionalni literarni del uvaja izbor pesmi kar štirih pesnikov – M. Debeljaka, V. Černa, S. Kreutza in S. Trobiša – in prozo L. Detele ter dva eseja o prevajanju, in sicer predsednice slovenskega PEN-a I. Simonović in filozofa P. Požarja (*Zakaj ravno Berdjajev?*). S področja esejistike sledi recenzija M. Pintariča o knjigi *Zamrznjene besede* avtorja Andreja Capudra, s področja slovenske dramatike pa razprava D. Poniža *Sodobnost drame Amerikanci /.../ Zofke Kveder*.

Svojevrstno vabilo k nakupu knjig za poletno branje pa so odlomki iz knjig v tisku. To sta popotniški povesti *Sinaj, sveta gora* (V. Manusco in N. Meroi) in *Zadnji inkovski zaklad* o Peruju (B. Korun), a tudi roman nobelovke A. Munro *Pogled z grajske pečine*, umeščen v kanadsko Britansko Kolumbijo sredi 19. stoletja. Tu je letos obiskal slovenske izseljence predsednik Mohorjeve Jože Planinšek. Zgodovinar Renato Podbersič ml. v esejistični razpravi *Sveta dežela, čarobna in vabljiva* prikazuje kulturološke vidike romanj v domovino evangelijev ... Med bolj sproščeno branje spada odlomek knjige P. Soukupove z nič kaj poletnim naslovom *Pod snegom* ter knjiga francoskega avtorja G. Delacourta *Seznam mojih želja*.

J. Dobravec prikazuje v *Odgovoru življenju Alberta Schweizerja* eno najčudovitejših osebnosti preteklega stoletja. Ob 150-letnici rojstva impresionista Ivana Groharja pišeta dva vrhunska poznavalca, M. Komelj in A. Smrekar. Res zajetna monografija E. Škulja o skladatelju Franu Gerbiču ob stoletnici smrti se predstavi z recenzijo Nataše Cigoj Krstulović. Slovenski javnosti pa F. Križnar celovito in temeljito predstavi lik in delo Marka Bajuka (1882–1961), klasičnega filologa, glasbenika itd. *Zvon* obeležuje tudi osemdesetletnico Dušice Kunaver, vsestranske ustvarjalke in samozaložnice številnih knjig. Z altistko Marijo Bitenc Samec se je pogovarjala T. Bohak, E. Kovač pa je spraševal pravnika Emmanuela Pierrata o njegovem boju *Za svobodo govora in proti smrtni kazni*.

Zgodovinski del *Zvona* tvorijo kar štirje članki. M. Remše se v svojem večdelnem zapisu o sodobni zgodovini Celjske Mohorjeve posveti dvajsetletnici res velikih knjig (*Trikrat slike, gib in beseda*). A. Arko recenzira pretresljive medvojne dnevniške zapise F. Zoreta *1204 dni teme*. G. Antoličič temeljito predstavi slovesnost in znanstveni simpozij pri Sv. Juriju ob Ščavnici z naslovom *100 let Majniške deklaracije /.../ in Anton Korošec /.../*. B. Otrin pa ob simpoziju v Trebnjem predstavi svoj prispevek *Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah*. ■

Dr. Andrej Smrekar

Ivan Grohar – nacionalni junak

Stopetdeseta obletnica rojstva Ivana Groharja je priložnost, da se ozremo na njegovo osebnost in delo, kakor ju vidimo danes, več kot sto let po njegovi zgodnji smrti. Umrl je v štiriinštiridesetem letu za jetiko, ki jo je hranilo pomanjkanje, in še vedno v nedojemljivem hrepenenju po Italiji, ki jo je videl samo z domačega praga. Dolgo dvajseto stoletje je veljal za velikega nerazumljenega umetnika, izgorelega v ustvarjalnem ognju sredi provincialno zarobljenega meščanstva, ki še ni uspelo otresti hlevskega gnoja s petà svojih čevljev. Prva monografska razstava Narodne galerije – in tretja po vrsti v njeni kratki zgodovini – je bila leta 1926, petnajst let po umetnikovi smrti, posvečena njegovemu delu. Leta 1939 je izšla bibliofilska monografija Antona Podbevška, v kateri je Grohar nastopil kot osrednji junak herojske zgodovine uveljavljanja slovenske likovne moderne in žrtev razklanosti v slovenskem političnem življenju. Grohar je postal nacionalni junak in Bogu hvala, da se je to iz likovnega umetnika dalo napraviti. A vseeno tudi Groharjeva mučeniška avra ni zadostovala, da bi se socialni položaj slovenskih umetnikov v obdobju med obema vojnama kaj dosti izboljšal.

Po drugi svetovni vojni smo morali počakati, da se je pod silo okoliščin domača komunistična internacionala spremenila v domačijski socializem, ki je v oblikovanje svoje identitete vpregel tudi umetnostno tradicijo dotlej »buržoaznih« umetnikov. Leta 1958 je Moderna galerija priredila Groharjevo retrospektivno razstavo, na njeni osnovi pa je pod peresom Franceta Steleta leta 1960 nastala monografija, v kateri je avtor trezno ovrednotil slikarjev opus, orisal življenjsko pot in z nekaj distance skušal oblikovati tudi Groharjev psihološki profil. Leta 1997 je Tomaž Brejc zapisal, da je Grohar s svojim *Sejalcem* (Moderna galerija, razstavljeno v Narodni galeriji) postavil kvalitetni in izvedbeni standard slovenski moderni umetnosti, ki je zdržal vse stoletje. Groharjev opus se je vedno zdel prikladen za interpretacijo – obvladljiv v primeri z npr. Jakopičevo orjaško produkcijo. Čeprav so generacijski tovariši Rihard Jakopič, Matija Jama in Matej Sternen dobili poglobljene monografske predstavitve v Moderni galeriji, pa ambicije Steletove monografske študije o Groharju ni bil deležen nobeden od njih.

Grohar je bil proletarec, a to samo na sebi ni kakšna posebna zasluga. Pomembno je za razumevanje njegovega ravnanja in njegovih odnosov s kolegi slikarji. Kar nas preseneča, so ubožne razmere, iz katerih je izšel, raven slikarske veščine in razumevanje problematike likovne umetnosti, ki ju je dosegel. Grohar je imel razred ali dva osnovne šole, vse drugo je pridobil po naklonjenem župniku Jamniku, ki ga je spodbujal k branju in mu pomagal uresničevati sanje, da bi postal slikar. Peljal ga je k starološkemu graščaku Strahlu, da si je lahko ogledal njegovo umetnostno zbirko in imel tudi kaj pri njegovih zače-

tnih poskusih v podobarskih delavnicah v Kranju in Zagrebu. Šele med služenjem vojske v Gradcu je Grohar prišel v resno risarsko šolo – star petindvajset let. Ko je vojsko odslužil, se je z deželno podporo še vrnil v šolo ter se leta 1896 naselil v Škofji Loki kot »akademični slikar«. Ta naziv ni označeval njegove izobrazbene stopnje, temveč ga je ločeval od »umetnikov« podobarjev v tradicionalnih podobarskih delavnicah.

Groharjevo prekletstvo niso bili (samo) nekultivirani buržuji in politično kolesje ločenih duhov, temveč predvsem njegovi stanovski kolegi. Njegovo nepooblaščeno posojilo iz društvene blagajne bi lahko uredili diskretno med seboj, oni pa so se posebej potrudili in ga ovadili na policiji, da ga je ta prijela, še preden je sploh vedel, da ga iščejo in zakaj. Vzrok je bila poklicna zavist. Grohar je pred koncem stoletja dobil vsa najvidnejša naročila v ljubljanski škofiji: dve oltarni sliki za romarsko cerkev na Brezjah, oltarno sliko Srca Jezusovega za stolnico in repliko za rojstno faro škofa Antona Bonaventure Jegliča v Begunjah na Gorenjskem, za oltarno sliko sv. Alojzija, ki je danes v semenišču, za oltarno sliko sv. Uršule v šentjakobski cerkvi v Ljubljani, prevzel je naročilo po Lojzetu Šubicu za največje poslikano platno tega časa pri nas – za Ribnico na Dolenjskem in za poslikavo ladijskega svoda v trnovski cerkvi. Slednje naročilo mu je župnik Ivan Vrhovnik po lokalnih spletkah odvzel, dal prebeliti že začeto četrtino kompozicije in tedaj so se začele Groharjeve prave eksistenčne težave.

Z izgubo cerkvenih naročil se je moral obrniti k posvetnim temam za trg in tedaj se je najprej posvetil izključno slikanju po modelu in krajinarskemu slikarstvu. Za drugo razstavo je pripravil dve ambiciozni platni *Pod Koprivnikom* in *Grabljice* (obe Mestni muzej Ljubljana, razstavljeno v Narodni galeriji) z upodobitvami kmečkega dela, ki pa ju je kritika, tako kot celotno razstavo, slabo sprejela. »Pogrešali smo domorodnih in višjekulturnih idej /.../« in »Mi pa si želimo velike, idealne vzvišene, narodne, programne umetnosti slovenske! Dajte nam jo!« sta pisala recenzenta v *Slovencu*. Grohar, ki je vse svoje imetje vložil v zadnje slike, je ostal brez občinstva, brez sredstev za obstoj in brez možnosti za preživetje.

Grohar je bil kmečki fant, ki se je v mestu slabo znašel. Prostodušen, lahkoveren, malce neodgovoren je bil edini med našimi impresionisti, ki je bil povsem odvisen od svojega čopiča. Z denarjem ni znal. Ko je na Dunaju prodal *Rafolško polje* (Österreichische Galerie, Dunaj) za 1000 kron, je pila vsa Loka, naslednji dan pa je spet tolkel bedo. Jakopič je imel družinsko rento oz. dediščino, Jama se je ukvarjal z ilustracijo, fotografijo in celo pisanjem, Sternen je našel restavratorski poklic kot sredstvo obstoja. Vsi mnogo bolje prilagojeni urbanemu okolju so se tudi v pomanjkanju lažje znašli. Groharja so imeli za nenačelnega in zahrbtnega (Jama ga je tako označil), ker je bil županu Hribarju pripravljen popustiti pri ceni slik, česar drugi trije niso želeli. Ker je brez dela in sredstev na Dunaju prosjačil, je Fran Berneker menil, da jim dela sramoto itd. Vendar se je presenetljivo hitro postavil na noge. Če je bil v odmevih na II. razstavo Slovenskega umetniškega društva leta 1902 v povsem podrejenem položaju in običajno obravnavan na zadnjem mestu v svoji skupini, je bil leta 1904 v Salonu Miethke prispeval nosilni delež. Bolj od vseh drugih je moral slikati z mislijo

na dunajsko publiko. Slika *Pomlad* (Mestni muzej Ljubljana, razstavljeno v Narodni galeriji) to potrjuje. Stilizacijo mladega cvetočega jablanovega drevesa je prisvojil iz dunajskega konteksta v likovnem in simbolnem smislu. Razlika s topografsko opredeljenim *Rafolškim poljem* kaže, da je končna podoba *Pomladi* nastala na Dunaju med julijem in oktobrom 1903. V njej je Grohar grobo povzeti zgled Giovannija Segantinija začel mehčati v osebno različico slikarske izvedbe. Anarhičen, improviziran način slikanja je v letih »slovenskega impresionizma« obvladal in discipliniral tako, da mu je zagotavljal zadostno mero izvedbene kontrole, ter s *Sejalcem* (Moderna galerija, razstavljeno v Narodni galeriji) sklenil to anahronistično epizodo, ki je v domačijskem diskurzu tako vehementno vztrajala zaradi priljubljenosti in razvpitosti francoskega predhodnika. *Sejalca* namreč moramo razumeti ne le kot prelomno moderno sliko, temveč tudi kot Groharjev uspešni odgovor na zahtevo po visoki programski umetnosti. Prav *Slovenec*, ki je nakazal primanjkljaje v idejnosti in nacionalnem dostojanstvu na drugi razstavi, je ob prvem javnem nastopu tedaj še po terpentinu dišeče slike v Narodnem domu v Trstu leta 1907 zapisal, da mora *Sejalec* postati najpomembnejša slika slovenskega naroda.

Sliko je Grohar zasnoval programsko. Po pripovedovanju očividca Anteja Gabra je sejalca videl pri Sv. Andreju nad Zmincem s severnega pobočja navzgor proti soncu. Druščina je ob vrnitvi v dolino oblikovala celotno kompozicijo s kozolcem in Kamnitnikom v ozadju. Grohar se je skoraj dve leti ukvarjal z njegovo izvedbo. Različni ljudje so mu skušali pomagati s fotografijami sejalcev. Fotografija Avgusta Bertholda iz leta 1906 (v zasebni lasti), ki je ključnega pomena za rešitev slikarske problematike, je prav toliko tudi zavajajoča. Fotografski »punktum«, trenutnost in objektivnost ekspozicije, je vedno vsiljeval sejalčevo podobo kot dejanski izrez iz narave in resnično videno dogajanje, četudi ne nujno sočasno s slikanjem, čeprav prav slednje s silno energijo sugerira. Zmehčanost kontur, risbe, z zrnasto teksturo je značilna za fotografijo v gumijevem postopku, priljubljenem v piktorialistični maniri. Groharju je lahko ponudila zgled poenotenja slikovne površine, kar je bilo sicer treba še prevesti v slikarska izrazna sredstva, a je bistvenega pomena za progresivni – modernistični status umetnine in hkrati za ideološko substanco njenega sporočila.

Grohar je poznal tradicijo sejalcev od Milleta do Van Gogha, morda celo Egger-Lienza neposredno v dunajskem okolju. Van Goghove različice z zahajajočim soncem so še posebej upoštevanja vredne. Univerzalno moralno sporočilo njegovih preroških figur se je v lokalnem okolju izkristaliziralo skozi simbolni pomen kmeta v ideološkem konstruktu nacionalne identitete. Tisočletnemu germanizacijskemu pritisku (tuje aristokracije) se je upiral slovenski kmet (proletarec), ki je ohranil slovenski jezik in s tem nacionalno identiteto. Moč Groharjeve izvedbe je v ekvivokaciji zemlje in človeka, ki jo obdeluje. Zemlja in kmet sta eno, sta iz iste snovi in kozolec je atribut – »slovenski«. Kozolec pove, da je kmet Slovenec in zemlja slovenska, skratka domovina.

V oblikovnem smislu pa je enakomerna izvedba slikovne površine od roba do roba tisto, kar ji daje avro modernosti. Ritmizirane poteze, s katerimi je

slikar nanašal grude zgoščene barvne paste s slikarsko lopatico na platno, nam vsilijo v zavest asociacijo s sejalčevim ritmičnim nihanjem roke ob trosenju semena, tako da sliko lahko vidimo hkrati še kot metaforo slikarja samega, ki si v njej privzema poslanstvo moralnega prestiža podeželja, kakršnega je literatura dobila šele s Tavčarjevim *Cvetjem v jeseni* deset let pozneje. Zato sem pred četrt stoletja zapisal, da Groharjev *Sejalec* ni podoba slovenskega kmeta, njegove avtentičnosti ali zapis izkustvene vizije, temveč simbolna reprezentacija slovenskega podeželja, kot ga vidi meščan z Ljubljanskega gradu. Ta podoba je ohranila svojo aktualnost pol stoletja, célo stoletje pa je držala standard modernistične izvedbene kvalitete v slovenskem slikarstvu. Še tik pred iztekom preteklega tisočletja je bila dovolj aktualna, da smo njeno parafrazo dobili na enem od tolarskih kovancev.

Grohar je po tej sliki začenjal spreminjati svoj slog, a nastala je vsaj še ena podobno udarna kompozicija: *Krompir* (danes v zasebni lasti, razstavljena v Narodni galeriji). Tudi tu gre za upodobitev kmečkega opravila kot posvečenega, moralno prestižnega dela – pospravljanja plodov obilne letine. Groharjeve udarne slike od *Pomladi* naprej kažejo konsistenco, hiter in neprekinjen razvojni tek brez omembe vrednih stranpoti. To je dokaz o Groharjevi inteligenci, razgledanosti in vizualni občutljivosti kljub samo dvema razredoma osnovne šole in vsej socialni prikrajšanosti.

Pokojni kolega Igor Zabel je na mojo tezo, da je *Sejalec* zadnja slovenska zgodovinska slika (in morda hkrati tudi prva!), odgovoril, da je zanj *Sejalec* prva modernistična slika v slovenski tradiciji. Takšne smele trditve so prej retorične figure kot kaj drugega. Ne nazadnje smo dobili slovensko epopejo s poslikavami za bansko palačo Gojmira Antona Kosa šele leta 1939 (*Umeščanje karantanskega kneza* in *Bitka pri Krškem*). Prav tako pa Groharjev oblikovni modernizem lahko argumentiramo že ok. leta 1906, ko je slikar redigiral sliko *Iz gorenjske krajine* (1904) in smo iz nje dobili sedanji *Macesen*: sliko kvadratnega formata, ki se ji je simetrično postavljeno drevo z vejami vsidralo v vse štiri stranice in s tem še dodatno poploščilo koloristično (optično, ne geometrijsko) grajen prostor. Ta naknadna intervencija tik pred *Sejalcem*, ali sredi njegovega snovanja, lepo ponazarja Groharjevo intelektualno zapredenost v modernistični umetnostni kànon, ki se mu je skušal približati z nekoliko konservativnimi slikarskimi sredstvi ali bolje rečeno s slikarsko tehniko, ki je spominjala na neko herojsko obdobje izpred tridesetih let v Parizu. Ko na tak način pogledamo na Groharjevo slikarstvo, ga lahko aktualiziramo v neki avtohtoni modernistični različici in odpravimo časovni zaostanek, ki nas bremeni, kadar ob Groharjevem delu govorimo o »impresionizmu«, pa čeprav »slovenskem«. Groharjeva veličina ni v univerzalistični modernistični ustvarjalnosti, ki bi ga držala na torišču evropskega dogajanja. To preprosto ne bi bilo mogoče napraviti s sončne strani Alp, Mušič se je temu lahko približal v Parizu. Njegova veličina je v adaptaciji modernizma, ki je dobil družbeno odmevnost v naših domačih razmerah. Z modernimi sredstvi je Grohar izrazil vrednote in predstave integracijskih sil nacionalne emancipacije. ■

Milan Debeljak

Domovini

*

V drevju, v travnikih, v otrocih,
v pesmi, v soncu, v cvetju, v vinu,
v morju, v gorah ..., vsak po svoje
ljubi svojo domovino.

Jaz jo ljubim, ko se peljem
in dežela se razcveta,
v nje zrcalu, v modrih, jasnih
očkah svojega dekleta,

v pljuskih vode, v zavesljajih,
v mladi sili sanj in zdravja,
v trmi mišic, pljuč in sklepov,
v vedri sreči zmagoslavja.

Jaz jo ljubim v hoji vkreber,
v moči mladega iskanja,
v bliščU kamer in smehljajev,
v sladkem čaru pričevanja.

V vas, ki vas dobrota greje
kakor sončece pomlad,
v vas, ki me imate radi
in ki jaz imam vas rad.

Meditacija ob čipki Slovenija

*

Ponos ni nič. Kdor ljubi domovino,
naj mirno dela in za dom skrbi,
saj vse, kar naredimo za družino,
za svojo vas, je dar za vse ljudi.

»Slovenija, od kod lepote tvoje!«
pojo ji pesem klekeljni v rokàh,
ko beli čipkin ris krivi v zavoje
po njenih mejah, rekah in cestàh.

Zato naklekljaj čipko! Da jo damo!
In z njo veselje, potrpljenje, čas,
najljubše in najboljše, kar imamo,
lepoto, nežnost, voljo. Svoj obraz.

Njen beli čar nedolžnosti, miru.
Naš dobri dar človeštvu in Bogù.

146

*

Sto tisoč let človeške bolečine
za svojo zemljo in domačo kri!
Mi se igramo dom in domovine,
a Ti enako ljubiš vse ljudi.

Ker vsi ti naši varnostni sistemi
Ti uničujejo svetovni red,
odpusti tudi moji strastni vnemi
za našo pesem in slovenski svet.

Saj rad imam ves svet, vendàr drugače.
A to so bratje mojega rodu.
Ne ljubim bolj jih, le bolj po domače
in bližje čutim jih pač, ker so tu.

Moj dom si Ti. In nisva prav vsaksebi.
V njih ljubim vse ljudi, Slovenca v Tebi.

148

*

Zahvaljen za Peričnik, Bled, Planico,
Postojno, Lipico, Snežnik, Škocjan,
podbreški Tabor, Triglav, Škrlatico,
Prekmurje, Belo krajino, Strunjan,

za Slomška, Vovka, Gnidovca, Grozdeta,
Kobilco, Plečnika, Vodetovo,

Korošca, Kreka, Pučnika, Rodeta,
Križaja, Štuklja, Čopa, Svetovo,

za plašno srečo Tavčarjeve Mete,
za strašni ples Povodnega moža,
za brate, sestre, matere, očete,
za jezik, da smo radi tu doma,

za hribčke, Božje hrame, kruh in vino
in naš ponos na svojo domovino.

Viljem Černo

Požéni

Požéni me roke:
so brušče,
ki žgo od tarpienja.

Požéni me óči:
so rosa na njivi,
porašćeni s travami.

Požéni me kósti:
škripajo boune
pod težo briémana.

Požéni mu starost:
je voda izpita
par zviéralah Mališčáca.

Požéni use nas,
ki stojimo na mostu
med sienco anu lučjó.

Požéni tihost naših vási:
odpivajo živienje
prej ku a poviedati.

Požéni use martve,
ki na meji smarti
merkajo od zuna
naše hudiénje.

Na Slovenski matici je bila 30. maja 2017 okrogla miza z naslovom *Terske doline, njihovi prebivalci, jezik in pesmi*. Ob predstavitvi geografske podobe Terske doline, ki jo je pripravil dr. Jurij Kunaver, je domačin in kulturni delavec Igor Černo spregovoril še o prebivalcih od prvih naselitev do danes. Ob tem je predstavil pesmi svojega očeta, znamenitega beneškega buditelja, »čedermaca« in pesnika, prof. Viljema Černa, ki julija letos praznuje osemdesetletnico. Eno izmed njegovih pesmi (iz pesniške zbirke *Ko polno je noči srce*, uredil Jakob Müller) objavljamo v narečju in prevodu v knjižni jezik.

Blagoslovi

Blagoslovi moje roke:
so suhe veje,
ožgane od trpljenja.

Blagoslovi moje oči:
so rosa na polju,
poraslem s travami.

Blagoslovi moje kosti:
drobijo se bolne
pod težo bremena.

Blagoslovi mojo starost:
je voda, izpita
na izvirih Mališćáca.

Blagoslovi vse nas,
ki stojimo na mostu
med senco in lučjo.

Blagoslovi tišino naših vasi:
izpijejo življenje,
preden ga izpovejo.

Blagoslovi vse mrtve,
ki na meji smrti
od zunaj varujejo
našo pot.

Prevedla
J. Müller in T. Rebula

Samo Kreutz

HAIKU (#1)

Predsvitna zmrzal.
Trave si razpuščajo
belkaste kitke.

HAIKU (#2)

Bleščavo jutro.
Sledi življenja zbuja
hrumeč avtobus.

HAIKU (#3)

Sneg po grobovih.
Sredi carstva beline –
drobcen angelček.

HAIKU (#4)

Gore v daljavi –
obris oslovskih ušes
nizko nad bloki.

HAIKU (#5)

Tresava vrba.
V brzeči reki lovi
zmuzljivo sonce.

HAIKU (#6)

Sence ob potki.
Sredi vej poskakuje
vrvežav otrok.

HAIKU (#7)

Ograje hribov.
Praznino med latami
polnijo hiše.

HAIKU (#8)

Vegast kozolec.
Na razpokanih latah
sušeča zarja.

HAIKU (#9)

Za skromno lučjo,
zbrazdana od stotnij senc –
pročelja stolpnic.

HAIKU (#10)

Temen drevored.
Trohneča veja sega
prav do meseca.

Smiljan Trobiš

USODA VSEH

*

Ne moreš nikamor uiti
pred tem, kar mora tako in tako biti,
sonce se vrača,
luna in zvezde,
jesen in pomlad,
počasi zori in odpade tvoj sad.
Mnogo dni moraš najti in izgubiti,
mnogo napačnih in pravih poti prehoditi,
da najdeš modrost;
in nazadnje tiho počasi oditi.

BOLEČINA

*

Mir, hočem mir,
da pride misel pod bolečino –
potem jo bom odpihnil kot tujek;
ali pa jo bom izničil s celim telesom,
v sprejetju vsega, kar me bo doletelo.
Morda se bom pogovarjal z njo in spoznal,
da je nepomembna, ker je sploh ni.
Prav gotovo se bom zahvalil zanjo.
Ne obstaja, a prodira vame,
čisti me in razsvetljuje.
Osmišlja moj čas.
Njen varljivi obstoj
je dovolj veliko darilo za današnji dan.
Zapolnjuje praznino, ki je nastala.
Tako rešuje moje udobje
in zato hočem mir.

ČE BI NAJU ZDRUŽIL BOG

*

Če bi naju združil Bog,
bi zapeli zbori angelov
in dve mravlji v Portovaldu
bi premaknili vesolje
za nekaj milimetrov bolj v pravo smer.
In tisti klop, ki sem ti ga vzel iz las,
bi umiral srečen,
da je bil med mojimi prsti in v tvojih laseh,
in mir bi pustila mnogim potrebnim miru
na tistem kamnu, kjer sva se objela.
Če bi naju združil Bog.

VEČER

*

Utrujen sem, a tiho vesel.
Noč je pokrila veke čez oči dneva.
Toplo mi je. Rad imam ta večer.
In tebe … In tebe … In tebe …
Kakor hrapava dlan sveti duh boža mesto
in svetniki prosijo za nas, vse nebo ljubi.
Izgubljen boš taval po vesolju, če ne boš veroval.
Zvezde so premajhne, da bi ti napolnile dušo;
kaj ne čutiš resnice? Veliki odgovor alfe in omege.
Velika ljubezen je v vesolju.
Ob tistih kaminih in ob svetih trenutkih molka
in na zadnjem vršičku dreves in med nami.
Kaj nikoli ne čutiš resnice?

DOMISLICE IN SPOZNANJA

*

* Rahla duša se težko sprijazni s svojim telesom.
* Molk je sovražnik sproščenosti.
* Star sem. Sem postal pravi? Zdaj je že vseeno.
* Težave plemenitijo duha.
* Upiranje toku najbolj boli.
* S tako žalostnim glasom je rekla: »Ni razloga za žalost!«
* Tenka vest zna biti ječa.
* Če se z mislimi zapičim v luknjo, ne pridem drugam kot v temo.
* Največji križ je strah pred križem.
* Trpljenja ni, je samo upiranje.
* Kako zna biti majhna neumnost prijetna!
* Dovolj je, da imam mir in papir.
* Nič ni tako tragično in težko, kot si lahko sami predstavljamo.
* Oblaki tiščijo. Morali bi biti pod nami, ne pa nad nami.
* Vsakdo se najde, saj se ima ob sebi. Samo pot je dolga.
* Največ naredim, kadar nič ne delam.
* Brez ljubezni in njene bolečine ne gre.
* Gledam človeško: Toliko slabega je! Skušam videti po božje: Vse pripomore k več in večji ljubezni.
* Zakaj je leva polovica mojega telesa tako žalostna? Ker je tam srce ...
* Kadar nam je ne-lagodno, se je najbolje pri-lagoditi.
* Vsakogar prej ali slej prizadene njegov lastni malik.
* Veliko dobrega pride, ko premagam njegovo nasprotje.
* Moja vest ni Bog. Slišim ga preko nje, a ne vsega, kar mi ima Bog povedati.

Lev Detela

Fotografija iz družinskega albuma

»Ljudje so slepi. Brez posluha. Ne vedo za srečo.«

Spet slišim stričev hripavi glas, kot da je pravkar ušel iz temne cevi. Iz izpušne cevi njegovega težkega motornega kolesa.

Toda stric je mrtev. Vsi so mrtvi.

Priznati moram, da sploh nisem več hotel priti v to hišo. V to zapuščeno hišo, ki je bila pred desetletji prenapolnjena z življenjem. Nikoli več in amen, sem prisegal v dolgih letih odsotnosti.

Ampak tu so besede, ki jih ne morem pozabiti. Neprijetne besede po smrti mojih staršev. Zoprne besede, ki se zapičijo vate kot ostra povelja.

»Vstani, mali, predrami se vendar!«

Ja, tako me je stric velikokrat vrgel iz postelje. Samo da je bilo to pred šestdesetimi leti, ko sem bil še otrok. In zdaj je mrtev. Toda še vedno se mu upiram. Vedno in povsod se mu upiram.

Le s kakšno pravico me kliče kar iz groba, naj vstanem in grem v to njegovo zakleto hišo, da uredim, kot je poudaril, zadnje zadeve.

»Poišči nujno potrebne dokumente. Uredi vse sitnosti v zvezi z dediščino. Pazi, da te ne opeharijo. Vsi skupaj so tatovi, cigani, lopovi, nemarna nesnaga ...«

Toda zdaj lepo po vrsti.

Zunaj je noč. In mraz. Stric je neizprosen.

Nič ne pomaga, da si z levo roko mencam oči. Od zaspanosti šklepetam z zobmi. Vsekakor sem ubog otrok.

»Se peljeva v Čakovec. Tomaž odhaja k vojakom.«

Kakšna neumnost ta jugoarmija. In zdaj še na poslovilni *susret* sredi zimskega mraza.

Cesta nima ne konca ne kraja. Solze mi polze zaradi hladnega vetra čez lica. Utrujenost me skeli v očeh.

»Veš, to ni kar tako. Tista četrta in peta sovražna ofenziva v partizanih,« mi pravi. »Čeprav je bilo pozneje vse narobe.«

Kdaj vendar prideva v Čakovec? Presneta Panonija.

Na pomečkanem kolodvoru stoji Tomaž kar na peronu. Z lesenim kovčkom. Iz dimnika na lokomotivi se vali para. Smrdi po rjavem premogu iz trboveljskega rudnika.

Stric spodbudno hvali dobrobiti jugoslovanske vojaške kuhinje.

»Veš, saj ni tako slabo. Se boš že navadil. Za zajtrk dobiš *poparo*. Vroča voda je to, pomešana z mastjo. To ti da moč, da se prebiješ skozi naporen dan. *Popara* te utrdi.«

Nemirno mežika z očmi. Mladi polbrat se mu zares smili.

»Saj ne bo tako hudo. Tudi to mora biti. Vse mine. Boš že prestal.«

Pregledujem črno-bele fotografije v družinskem albumu. Slike ljudi, ki sem jih poznal v mladosti. Kot da bi bili živi, stoje pred menoj. Čarovnija fotografskega aparata jih je iztrgala iz časa in prostora. Ni jih načelo in obrabilo življenje, ki se z nami igra na pol za šalo in na pol zares slepe miši.

Na eni od slik stoji stric v beli srajci in skrbno polikanih hlačah ob svojem znamenitem težkem motornem kolesu Puch 1200 cmm. Glavo je ponosno privzdignil. Zadaj se boči stena sosedove hiše. Tomaž stoji za stricem in motornim kolesom v kratkih hlačah in bos. Očitno je vroč poletni dan. Se morda odpravljata na izlet?

Fotografija s stricem ob motornem kolesu mi pade na tla. Razburjen sem. Začutim, da polna luna, tako imenovani ščip, spet sveti naravnost na mojo posteljo, kot takrat, ko sem zaslišal njegov ostri glas: »Vstani, mali! Ven morava.«

Očitno je bil spet pijan.

Usedel se je na stopnice pred hišo. Ves je bil obsijan od mesečine. Mežikal je z očmi, kot da je polbog, čeprav je spominjal na padlega angela.

Od zaspanosti sem škripal z zobmi.

»Izogibaj se krivih poti, mali,« je rekel. »Bodi vedno pošten.«

Zdaj je že skoraj jokal.

Mesec se je visoko na nebu, medtem ko je govoril, tožil in moledoval, dvigal više in više.

Noč je postala popolnoma modra od njegovih besed.

»Mali, preganja me avtomobilska nesreča. Zakaj sta tvoja starša morala ravno takrat, prvega maja, čez prekleto križišče.«

»Ja, stric.«

»In kateri vrag je ravno tisto sekundo zanesel mlado neizkušeno frkljo, ki naj bi bila učiteljica, z avtom čez cesto … Pomisli … Ena sama sekunda … Toda odločilna … Neumna vozniška začetnica … In potem bum … Naravnost v tvojega očeta in mater …«

Zdaj spet ne bo končal. Težko ga poslušam, ker mi odpira rane in grozno boli.

»Uboga sirota. Še dobro, da si lahko pri meni. Rad sem imel svojo sestro, čeprav me ni marala. Ja taka je bila tvoja mati. Od nekdaj ostra in krivična do mene.«

Stric joka. Je zares pijan …

Ah, moja mama. Pogrešam njeno nežnost in sočutnost. Vedno znova je skušala umiriti očeta, ko je jezno robantil in se znašal nad mano. Bil sem nemiren otrok.

Z očetom se nisva nikoli razumela.

»Poglej me v oči, če govorim s tabo,« so bile njegove prve besede, ko sem ga zjutraj zagledal, kako v pižami kolovrati v kopalnico.

Jezno je migal z glavo in nevarno vzviševal glas.

Zadaj so se odprla vrata, mama se je histerično približala in zahlipala: »Pusti otroka vendar pri miru!«

»Ti pa se ne vmešavaj,« je zarohnel oče in preteče dvignil roko.

Jezno se je zavrtel proti kopalnici in z vso silo zaloputnil vrata.

Ja, to je pač nesrečna zgodba. Ampak znana iz številnih družin.

Vedno znova ista grda pesem. Ko je bilo že vsega več kot dovolj, je oče divje zakričal, nakar je mama pograbila kozarec na mizi in ga v hudi ihti treščila na tla. Takoj zatem je v joku planila v spalnico, jaz pa za njo.

Tolažil sem jo, kot sem vedel in znal. Končno se je nekoliko pomirila.

»Veš, saj oči ni tak. V resnici ti hoče samo dobro. Včasih se pač malo razjezi, ker ima slabe živce. Treba ga je pač razumeti. Dachau mu je natrl zdravje. Veš, nacisti so ga tam skoraj uničili.«

Čutil sem, da trpi zaradi očeta. Bal sem se njene trpke osamljenosti, vendar ji nisem znal pomagati. Bil sem še otrok.

Takrat še nisem ničesar vedel in razumel. Nisem vedel, da se na tisoče žena že skozi tisoče let iz strahu zaradi nasilja v družini pa tudi v javnosti zateka v temni skrivni kot. Onemelih od groze. S solzami v očeh. In z upanjem, da bo kmalu bolje.

Ko jih kot otrok skušaš potolažiti, se ti za trenutek nasmehnejo, ker sanjajo, da so zašelestele angelove perutnice. Zdi se jim, da se jim bo dobro nadnaravno bitje vsak trenutek približalo z mehko nežno roko. Začutijo nekakšen dotik, toplo silo nevidnega tolažnika, in za trenutek je v njihovih dušah ponovno pogum, mir, upanje za naprej.

Mogoče je mati hotela pregnati temne misli, ko se je vedno bolj zatekala k svojim cvetlicam, ki jih je gojila na vrtu. Poleti se je sklanjala nad vrtnice, begonije, hortenzije in druge rastline, jih negovala, kot da so njeni otroci. Trgala je stare, orumenele liste, čistila plevel, se s kanglo sklanjala nad vode žejne rastline in jih zalivala, da so rasle, zelenele, dehtele, se prevzetno razkazovale v številnih barvnih odtenkih. Ob materi sem začutil, da so rastline skrivnostna živa bitja, in vedel sem, da se s svojimi barvami, vonjem in listjem, ki je trepetalo v toplem zraku, na poseben način pogovarjajo z njo.

Velikokrat sem z materjo užival toploto domačega vrta, ki je puhtela čez bohotno cvetoče rastlinje. Stiskal sem se v materino naročje. Hotel sem se počutiti varno. Biti srečen. To so bili lepi svetli trenutki, ko sem pozabil na očetove grobosti in jezo ...

Mati je bila popolnoma drugačna kot teta, stričeva žena. Ta je vedno mrko šarila po veliki družinski sobi. Če sem se ji približal, me je strogo pogledala. Oči so se ji razburjeno zasvetile pod debelimi lečami na očalih.

»Kaj že spet hočeš, mali? Psst! Kaj ne vidiš, da stric spi!«

Še danes jo vidim, čeprav je umrla davno pred stricem, kako stika za orumenelimi fotografijami, ki silijo iz zaprašene kuverte, in boža zlate verižice in lepo modro blazino. Očitno čaka na nekaj, kar naj bi se zgodilo, čeprav se ne bo nikoli ...

S stricem se podiva po prašni makadamski cesti. Strašno je ponosen na svoj težki motor, ki si ga je z največjo težavo zaradi neprijetne carine in zasliševanja na meji nabavil v avstrijskem Gradcu.

»Ja, tam je lepo. Avstrija je Avstrija. Pri nas pa Balkan!«

Ampak pravzaprav mu ne verjamem. Stric ljubi svojo domovino. Čeprav ni zadovoljen s položajem, v katerem se je znašla.

Kadar je posebno dobre volje, zapoje kakšno pesmico kar na motorju.

»Ali poznaš tisto, mali, saj veš, *črna kobila in beli konj sta vozila na njivo gnoj* ...«

»Ne, stric, nimaš prav ... *Bela kobila in črni konj sta vozila na njivo gnoj* ...«

»Ne, mali, nimaš prav, *črna kobila* je pravilno ...«

Stric je zelo razburjen. Postaja neprijetno.

»*Črna kobila*, če ti pravim!« kriči.

Stricu ne smeš nikoli ugovarjati. Vendar je vseeno nekoliko bolj uvideven, kot je bil pokojni oče, ki ga je Dachau na poseben način tako namučil, da je nato vse življenje mučil sebe in druge.

V veliki stari hiši očitno straši. Preveč mrtvih me opazuje. Prestreli me čuden občutek. Razcefrana fotografija s stricem ob motornem kolesu mi pade iz rok. Zdi se mi, da so se stene sobe v hipu razmaknile, kot da bi bile iz niča, skozi malto in zid pa se že praši in gosti čarovniški stric.

»Pogum, mali. Pogum, vedno samo pogum!«

Rad bi mu odgovoril, mu pritrdil, a je mrtev.

Vse ostaja odprto, vprašanja terjajo odgovor, toda ni odgovora. ■

Matija Remše

Trikrat slike, gib in beseda

Dvajset let velikih knjig

Tokrat mi ni bilo treba v Celje. Vse, kar sem želel vzeti s polic, sem dobil na uredništvu v Ljubljani. Pogled na razvrščene mohorjevke razodeva približno enakomernost formatov. Sem in tja kakšna knjiga odstopa v svoji drobnosti ali zajetnosti, nekatere pa tudi po višini. Tako se med letoma 1990 in 2010 oko ustavi na petih še posebej velikih in prav te so v platneni, črni »uredniški« torbi z lesenima ročajema, ki mi jo je prijazno priskrbela Tadeja Petrovčič Jerina, poromale z menoj v Komendo, da vam jih podrobneje opišem. Ko jih prelistavam, jih na novo spoznavam, čeprav so na neki način že moje stare znanke – ena, zadnja med njimi celo bližnja, saj sem v njej naveden kot urednik, druge pa sem spremljal vsaj toliko, kolikor smo se o njih na uredništvu pogovarjali ob tedenskih sestankih in kolikor so njihovi avtorji in opremljevalci prihajali k nam na pogovor z ravnateljem oziroma pozneje z direktorjem in uredniki, ki so jih imeli v delu, pa seveda na javnih predstavitvah in tiskovnih konferencah. Za knjigo banalno, zgolj zunanje merilo višine pa ni edini razlog, da sem segel prav po njih.

Bilo je v letu pred slovensko osamosvojitveno vojno. SFRJ se je že pošteno tresla zaradi potlačenih in nikoli javno predelanih napetosti med svojimi narodi, zaradi srbske želje po prevladovanju, vdora v finančni sistem in predlogov o skupnih izobraževalnih jedrih, ko se je na uredništvu na Cankarjevi večkrat oglasil eleganten gospod višje postave. Bil je Srečko Krese, ljubiteljski zgodovinar in zbiratelj slovenskih razglednic. Prišel je z že izdelanim predlogom, besedilom in gradivom za knjigo.

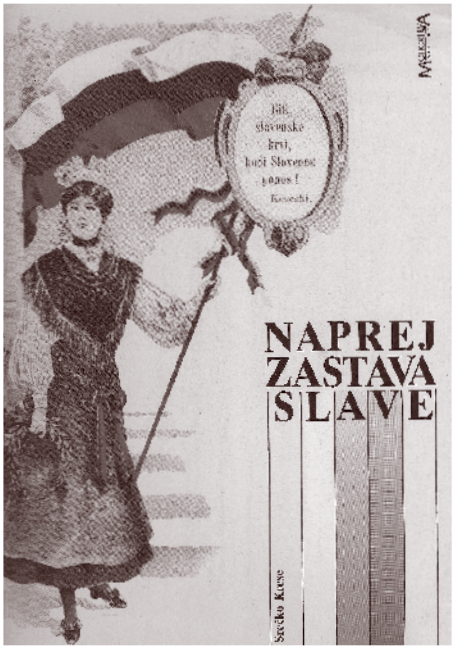
»Dunajska poštna uprava je že oktobra 1869 izdala prvo uradno dopisnico in jo imenovala Correspondenz-Karte. Te dopisnice so bile prve na svetu, ki jih je podprla tudi državna uprava. Po določilih takrat veljavne ustave pa je bilo ime Correspondenz-Karte prevedeno tudi v jezike nenemških narodov, zato je veliko dopisnic imelo dvojezičen napis, predvsem pred letom 1900. Prvo poimenovanje v slovenščini ni bilo najbolj posrečeno in je ime Listnica že leta 1873 zamenjalo ustreznejše Dopisnica. To se je ohranilo vse do danes. V obdobju med obema vojnama pa so to besedo uporabljali predvsem za dopisnice brez slikovne opreme in se je za dopisnice s slikami predvsem krajev uveljavil izraz razglednica. Že prvo leto se je v Avstro-Ogrski novi način sporočanja obvestil z dopisnicami zelo razmahnil. Velik finančni uspeh je spodbudil druge poštne uprave v Evropi, da omogočijo uporabo dopisnic, zato so že leta 1878 podpisali svetovni poštni sporazum,« izvemo na deveti in deseti strani knjige. Pa še to, da je »/.../ dopisnica stala povprečno deset vinarjev, poštnina pa po letu 1900 pet vinarjev. Kljub tej visoki ceni se je tako dopisovanje zelo priljubilo med Slovenci. /.../ Čeprav je bil kilogram krompirja šest vinarjev in je dopisnica odtehtala povprečno kar dva in pol kilograma krompirja, luksuzne pa še kar enkrat toliko, to ni zavrlo dopisovanja med revnejšimi sloji Slovencev. Veliko mladih je študiralo na

Dunaju, v Gradcu in Pragi. Mnogo Slovencev se je izselilo ali pa so se zaradi dela selili. Vse to je vodilo k večji uporabi dopisnice ob prelomu devetnajstega stoletja.«

Razglednice so bile sprva potiskane v nemščini, a kmalu so se začele pojavljati tudi slovenske, z motivi slovenskih krajev od Celovca, prek Maribora, Gorice, Istre in Trsta z napisom Pozdrav iz … namesto Gruss aus … »Že pred 1900 se pojavijo tudi razglednice z narodno prebudnimi gesli, nacionalnimi barvami, zastavami in kiticami slovenskih pesmi.« Prav te, narodnobuditeljske razglednice so tematsko jedro zbirke Srečka Kreseta. Glede na okoliščine časa in razpoloženja v Sloveniji je seveda Mohorjeva predlog sprejela z odprtimi rokami in izdala barvno tiskano knjigo ***Naprej zastava Slave*** (format 24,5 cm x 34 cm, 285 str., trdo vezana v platno in s ščitnim ovitkom).

Knjiga je tako rekoč z razglednicami ilustrirana zgodovina slovenskega narodnega prebujenja, narodnostnih zahtev in dejanj, društev, velikih mož slovenske kulturne in politične zgodovine, dogodkov iz naše preteklosti, ki so navsezadnje pripeljali do samostojne Slovenije.

Vsebina je razdeljena v štiriindvajset poglavij: Dopisnice kot sredstvo narodnega prebujanja; Naprej!; Krajnc! Tvoja zemlja je zdrava; Dolžnost svoj jezik spoštovati; Kaj Slovenci terjamo?; Belo – modro – rdeče barve; Dajte nam Slovenijo!; Brencelj; Iz naroda za narod; Bleiweis in njegova doba; Družba sv. Cirila in Metoda; Slovenska straža; Petstoletnica ustoličenja zadnjega koroškega vojvode; Primož Trubar in slovensko ljudstvo; Žive naj vsi narodi; Le vstani vborni narod moj; Slovenska pesem; Na zdar!; Dogodki septembra 1908; Prva svetovna vojna; Oče majske deklaracije; Demokratizem in socializem; Boj za severno mejo; Pričakovanja in razočaranja. Dodana sta Mali leksikon osebnih imen in Literatura in viri.

Prav previdnostno se je knjiga pojavila na predvečer nastanka samostojne slovenske države. Države, ki je v svojem začetku toliko obetala za prav vsakega Slovenca, o kateri pa po več kot petindvajsetih letih obstoja ne moremo z veseljem reči, da je pričakovanja vseh svojih državljanov, od najmanjših do največjih, tudi uresničila. Le ozrimo se okoli sebe in poglejmo, kaj vse nedržavnega, skreganega z zdravo pametjo in izročili človeške modrosti se v njej dogaja. Ne bom rok vil in tarnal nad podobo svoje domovine danes. Sem pa vse bolj prepričan, da nekatere osnovne človeške medosebne in družbene modrosti, ki si jih pridobivamo skozi svojo zgodovino, ostajajo v temelju iste in vsakič znova podobno nerazumljene in neuporabljene. Tu mislim na svetovni (občečloveški) etos, kakor ga iz globokega poznavanja človeškega izkustvenega razmišljanja ponuja zgodovinar, mislec in teolog Hans Kung in se morda razvije v svetovno etično podstat. Seveda ne zmanjšujem in ne pozabljam sebi izvorno izročenega in podedovanega krščanskega etosa.

Za zunanjo podobo in notranjo ureditev sta v složnem sodelovanju poskrbela tedanji ravnatelj in urednik Janko Jeromen in oblikovalec Marjan Paternoster, ki je imel celo vrsto

izzivalnih idej, pa je avtor mnoge zavrnil. Knjiga je bila izbrana in nagrajena kot najboljši tiskarsko-grafični izdelek tistega davnega leta in spomnim se, da smo dogodek slavili v dvorani pritličja Delove stolpnice, »Črne vdove« pri podvozu na tedaj še Titovi cesti pred ljubljansko železniško postajo. V poplavi spletnih (pol ali dez-)informacij se bo glede naše narodne zgodovine vredno vedno znova zatekati tudi k tej knjigi in njej podobni literaturi.

Umetnostni zgodovinar dr. Lev Menaše (lev iz Manasejevega rodu bi rekli po biblično), takrat smo bili še njegovi sosedje na Cankarjevi cesti v Ljubljani, je pri nas izdal knjigo ***Marija v slovenski umetnosti*** s podnaslovom *Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne* (26,7 cm x 26,7 cm, trdo vezana s ščitnim ovitkom, 373 strani besedila in dodatkom barvnih prilog z oznako, katerim stranem besedila pripadajo). Knjiga je izšla leta 1994. V predgovoru avtor zapiše takole: »S slovensko marijansko umetnostjo sem se začel ukvarjati v študentskih letih. Prvi rezultat je bila diplomska naloga, ki sem jo na umetnostno-zgodovinskem oddelku ljubljanske fakultete zagovarjal leta 1974; od nje je v tej knjigi ostal predvsem časovni okvir, ›od začetkov do prve svetovne vojne‹. Med tistimi, ki so mi pomagali in me spodbujali že na tej stopnji, bi še posebej rad obudil spomin na dr. Maksimilijana Miklavčiča, ki me je vodil na prvih srečanjih z neznano problematiko. Temi sem se znova posvetil v letih službovanja na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine; takrat je nastala večina kartoteke, ki je osnova knjige, pri delu pa mi je z izjemno natančnostjo pomagala gospa Zora Tuner. S pisanjem sem nadaljeval na univerzi; pri tem mi je finančno podporo nudil Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Knafljeva štipendija pa mi je omogočila študijsko bivanje na Dunaju. – Največ zaslug za to, da je knjiga sploh izšla (na začetku se je projekt zdel precej brezupen), ima dr. Marijan Smolik, ki je bil tudi njen prvi recenzent. Drugi je bil dr. Emilijan Cevc; oba sta delo obogatila z natančno in obširno analizo. Z nasveti so mi pomagali tudi številni drugi strokovnjaki, ki jih tu ne morem našteti, upam pa, da sem v opombah omenil vse, ki so me opozarjali na najrazličnejša marijanska dela. Za tisk je knjigo pripravila odlična uredniška ekipa Mohorjeve družbe.«

Ko knjigo prelistavam in sledim njeni vsebini: Uvod (postavitev vprašanja); Mejniki in okoliščine (začetki, obdobje samostanov, čas krize, protestantizem, protireformacija in katoliška prenova, čas zmagoslavja, janzenizem in jožefinske reforme, devetnajsto stoletje); I. Dogmatične upodobitve (Mati Božja, Marijino brezmadežno spočetje, Marija kot zaščitnica

in priprošnjica); II. Nabožni tipi Marijinih upodobitev (Marijine milostne podobe); III. Posamezni prizori Marijinega življenja (otroštvo in mladost, od oznanjenja do Kristusovega rojstva, Marijina smrt in poveličanje); Marijanski cikli in serije; Marijin lik v slovenski umetnosti; Kazala, viri in literatura (kazalo reprodukcij, viri, literatura, kazalo osebnih imen in ustanov, kazalo krajevnih imen, kazalo ikonografskih pojmov, kazalo tekstov, kazalo svetopisemskih citatov), mi je popolnoma jasno, da gre res za veliko avtorsko pa tudi ne mnogo manjše uredniško delo. Posebej še, če pogledamo notranji prelom besedila, ki poteka v dveh stolpcih, nekako 14,5 cm širokem glavnem besedilu ob zunanjem robu strani in približno 7 cm širokem stolpcu opomb v drobnem tisku na notranjem robu.

Oblikovno podobo je prispeval Marjan Paternoster, fotografije za barvne reprodukcije v slikovni prilogi so delo Marijana Smerketa (ta del knjige je z nekaj povzetki v angleščini izšel tudi kot samostojna brošura). Besedilo je lektoriral Janez Gradišnik, angleške prevode je pripravil Dušan Gabrovšek, urednik pa je bil ravnatelj Janko Jeromen.

Avtorjeva pohvala v predgovoru ni zgolj formalna. Ni čudno, da so se med njim in Mohorjevo tisti čas stkale posebne vezi in je skupaj z ženo rade volje spremljal mohorjane na tako imenovanih sindikalnih izletih (ena izmed prijaznejših življenjskih praks druženja, ki jih je, žal, odplavila sprememba družbene ureditve) po Toskani, v Nemčiji in ob obisku marijanskih svetišč na slovenskem Štajerskem. Nepozabna so njegova uro in več trajajoča dnevna umetnostno in kulturnozgodovinska predavanja na avtobusu med daljšimi vožnjami od tega do onega svetovno in turistično manj razvpitega, pa po Menašejevem merilu pomembnejšega kulturno-umetnostnega spomenika v posamezni pokrajini.

Vsak, ki ga zanima kaj marijanskega, bo knjigo z veseljem vzel v roke. Ne le zaradi prelepih slik.

V roke pa je vredno vzeti tudi naslednjo pretežno »slikovno« knjigo velikega formata, ki je izšla v naši založbi leta 1996. To je monografija o slovenskem, celjskem pa tudi evropskem (po pričevanjski vsebini) fotografu Josipu Pelikanu z naslovom ***Josip Pelikan, slovenski fotograf***.

Spodobno je, da je spomin na tega umetnika svetlobe in sence, mehkobe in ostrega zarisa, dokumentalista, krajinarja, portretista, kronista … izšel pri Celjski Mohorjevi, saj med njegovimi deli najdemo nemalo takšnih, na katerih odseva tudi del celjske mohorske tiskarniško-knjigotrške dediščine. Mirko Kambič, tudi sam fotograf, intelektualec in literat, je v prvem delu knjige opisal življenjsko pot in fotografski razvoj Josipa Pelikana od njegove zgodnje mladosti v Trbižu, kjer se je rodil 9. decembra 1885, preko mladih let v Idriji, dobe fotografskega pomočnika na Dunaju, zgodnjih zakonskih

let v Brežicah do naselitve v Celju, kjer je 14. septembra 1919 prevzel nekdanji atelje Martina Lenza na Razlagovi ulici, pri hotelu Union blizu železniške postaje. Atelje je bil namenjen moderni umetniški fotografiji. Že naslednje leto mu je uspelo odkupiti atelje in hišo, si pridobiti obrtni list in tako postati član Pokrajinske zadruge fotografov za Slovenijo. V Rogaški Slatini in Dobrni je pozneje odprl podružnici, saj je svojo dejavnost neprestano širil. Tudi hčeri Nado in Boženo je pridobil za sodelovanje. Kambič še naprej opiše Pelikanovo življenjsko pot med drugo svetovno vojno in po njej do smrti leta 1977. Za fotografe bodo seveda zanimivi tudi prikazi njegovega steklenega ateljeja v Celju (v neposredni povezavi z odprtjem prenovljenega je nastala tudi ta monografija) pa aparatov, ki jih je uporabljal, in ocena njegovega fotografiranja po obrtni ter umetniški plati. Dr. J. Cvirn se posebej posveti Pelikanovi vlogi fotografskega zapisovalca, »zaslikovalca«, življenja v mestu prisrčnih in sproščenih ljudi, ko so se časi iz nemških sprevračali v slovenske. O zapuščini pokojnega fotografa, njenem hranjenju in zgodovinski vrednosti razmišlja Andreja Rihter iz Muzeja novejše zgodovine Celje, v sodelovanju s katerim je Mohorjeva monografijo tudi izdala.

Posebej veseli prelistavati 45 velikih reprodukcij Pelikanovih fotografij, ki jih je Andreji Rihter pomagala izbrati in urediti Breda Kolar Sluga. Pred nami zasijejo portreti Luisa Adamiča, Juliusa Kugyja, Engelberta Gangla, Otona Župančiča, Vladimirja Levstika in še mnogih drugih. V cerkvenem ornatu nastopita škof A. B. Jeglič in opat P. Jurak. Pokrajinske slike Savinjskih planin, Logarske doline; pa skoraj razglednice, in vendar več kot to, Dobrne, Rogaške, Rimskih toplic itd.

»Fotografija je košček svetlobe v temi minljivosti, fotograf pa človek, ki zbira te drobcene koščke in jih trudoma sestavlja v mozaik nekega časa in nekih ljudi; zbiralec svetlobe je ogledalo nekega časa, slika nekega življenja. Pa naj tudi hodijo mimo njegove stvaritve malomarno in brezbrižno, naj ga tudi napadajo, ponižujejo in se norčujejo iz njega, z zavzeto neomajno ljubeznijo sestavlja svojo sliko Resnice. In jo ohranja za generacije, ki pridejo in bodo drugačne,« zapiše v svoji uvodni besedi Andreja Rihter.

Upam in se veselim, če bo tako. Kot fotoamater sem v mladih letih okusil tudi čar temnice in spoznal možnosti fotografovega soustvarjanja, ne le zapisovanja resničnosti: z nastavitvami zaslonke in časa na aparatu, z občutljivostjo filmov, s finostjo uporabljenih razvijalskih in fiksirnih kemikalij ob natančno nastavljenih temperaturah in primernem »tajmingu« (spet čas!) itd. Hkrati pa me je danes nemalo strah (čeprav naj bi se sodobni človek komaj česa bal) dejstva, da je zdaj kar vsak mobilni telefon tudi že na povprečje avtomatiziran zapisovalec teh trenutkov in tega časa in da že skoraj vsak osebni računalnik z nekaj primerne programske opreme omogoča vsakršno »postprodukcijo«, dodelavo, dodatno obdelavo ali kar novo izdelavo – po pobožni želji ali pa zli nameri posestnika in uporabnika. Pelikanu je še šlo za Resnico, ki jo je lahko omehčal ali izostril. Za kaj pa gre nam (ali pač njim, ki so v ozadju in pri izviru novih tehnologij)?

Fotografije ateljeja in Pelikanove fotografske opreme je naredil Marjan Smerke, knjigo pa je zunanje in notranje oblikovala Mihaela Svetek (27,5 cm x 33 cm; trdo vezana s ščitnim ovitkom, 119 str.).

Tu se poslovimo od slike – človek je pač v največji meri bitje pogleda (vizualnosti) in s tem podobe že od altamirskih divjih govedi in negativov svoje zarisovalske roke kod drugod po svetu (teh odkritij pradavnega duha pač ne manjka in se še kažejo nova) –

in po kronologiji v tem prispevku predstavljenih mohorskih knjig naletimo na gib(anje), ki je v vsem živem še izvirnejše, tako rekoč pradavno. *In motu vita*, so rekli stari Rimljani. V gib(anj)u je življenje. In v življenju je gib še pred pogledom. Skozi človekovo učlovečevanje se v času razvija tudi njegovo gibanje. Ne le tisto osnovno, ki ga pač zahteva življenje, temveč tudi ono drugo, prav za človeka značilno, ki mu človek sam daje poseben pomen in ga zavestno oblikuje najprej kot izraz svoje najglobljе fizične narave, potem kot izraz svojega umevanja in zavestne volje in nazadnje kot odmev in predokus svoje ekstatične transcendentnosti.

Ples kot umetnost in gledališče je naslov četrte velike knjige med petimi v tem zapisu (34,5 cm x 31,8 cm, trdo vezana s ščitnim ovitkom, 249 str.), ki je izšla leta 1999. Njen avtor je Pino Mlakar. Takrat je bil glavni urednik (1998–2001) Celjske Mohorjeve dr. Janez Dular, slavist, prej minister za kulturo v tretji vladi RS (1996–1997). Na prvem zavihu ščitnega ovitka spodaj ga vidimo skupaj z oblikovalcem knjige Petrom Ogrinom in baletnikoma zakoncema Mlakar na fotografiji z obiska pri Mlakarjevih doma, v Novem mestu, poleti leta 1999.

»Ta knjiga želi novim rodovom sporočiti spoznanja o naravi in smislu plesne umetnosti, pridobljena pri skupnem študiju evropskega plesnega izročila in pri skupnem baletnem ustvarjanju, organsko vraščenem v to izročilo. Želi biti tudi izraz neugasljive želje Pie in Pina Mlakarja, da bi se gmotna in duhovna zapuščina, zbrana v oazi ob Krki, ohranila in prerasla v dom slovenskega baleta, ki bi bil na voljo slovenskim plesnim baletnikom in strokovnjakom. Čeprav je pisec te knjige en sam, nas geslo *Pas de deux*, vklesano v tlak nekaj korakov pred pragom Mlakarjeve domačije, spremlja skozi vso knjigo.«

»Vsa živa bitja od najmanjših do največjih se gibajo za svoj obstanek. Za nas je gibanje živali nekaj fascinantnega, še zlasti kadar je lahkotno in graciozno. Vendar ga ne dojemamo kot plesanje. Nenavadno vedenje živali z gibnimi oblikami v vidnih sklopih pa opažamo v času njihovega parjenja. Takšno gibanje dojemamo kot plesni fenomen, a ga vendar razumemo kot biološko nujo.

Antropologija ugotavlja, da se nekaj podobnega dogaja s človekom. Plesanje je lastno vsem ljudem po svetu in v celotni zgodovini od davnine do današnjih dni. Osupljivo je dejstvo, da ni bilo ljudstva brez primarnega kultnega plesa. Vsaj tako pravi antropologija. /.../ Razlikujemo tri kategorije plesa: obredni ali kultni ples, družabni (tudi folklorni) ples, ter gledališki ples pod najpogostejšim imenom balet.«

Knjiga oriše hkrati življenjsko pot avtorja, njegove družice na eni strani, na drugi pa zgodovino in razvoj evropskega baleta. Je bogato zgodovinsko dokumentarno in lirično fotografsko ilustrirana.

»Likovne stvaritve in fotografije v knjigi služijo praviloma tekstu informativno ter ga nekako razlagajo. To je dobro, vendar primanjkuje knjigi še naprej nekaj, kar bi mo-

ralo vizualno prevzeti bralca v smislu in čutenju lepote človekovega gibanja in njegove inspirativnosti. Zato je dodano poglavje Brez besed. To poglavje naj bi z izbrano plesno grafiko čim bolj približalo bralcu ›tisto nekaj‹. Avtor predloženih risb je namreč poklicno izobražen plesalec in tudi likovnik v eni osebi. Njegova risba in poteza čopiča dejansko zna predstaviti vizualno ›tisto nekaj‹: lahkotnost, očarljivost in lepoto plesnega gibanja kot takega.«

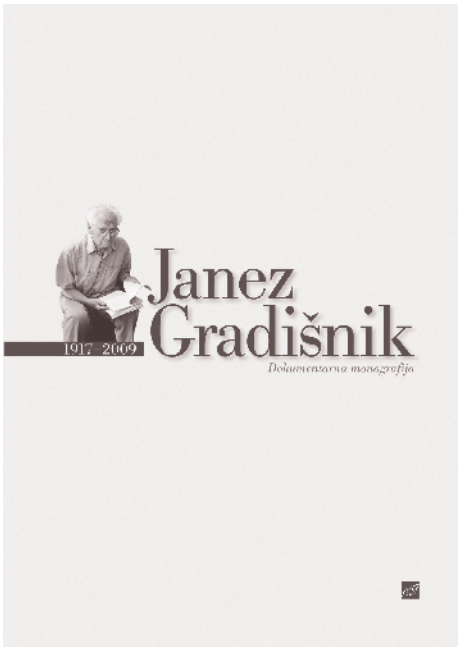
Naj za vabilo k branju in gledanju te knjige prepišem še z zadnjega zaviha (na katerem lahko uzremo tudi Goršetovo bronasto plastiko obeh umetnikov med plesom) del vtisa Jakoba Šolarja ob plesnem koncertu Pie in Pina Mlakarja, objavljenega v *Slovencu* 22. januarja 1933: »Kdor je videl ta večer in občutil bistvo moškega koraka, vso moč in silovitost pohoda, pretrpel bolestne krče in presanjal vse pošastne nestvore privida, mi bo rad priznal, da so nam te kretnje povedale več kot glasba, da so nam ponazarjale razpoloženje in čustva nazorneje in globlje, kakor nam jih more naslikati beseda ali lik. V obeh samogovorih smo imeli priliko, da spoznamo razliko med žensko in moško duševnostjo v samem slogu telesnih kretenj, torej prav v korenini različnosti.«

Tako smo končno pri besedi, ki je v vsakem primeru na najvišjem mestu med znamenji človeške učlovečenosti. Seveda je beseda samo znak za pojem. Razumevanje je pojmovanje ali pojmljenje nečesa. Pojem se pojavi v duhu, ki sam v sebi nima razsežnosti in se v človekovi zavesti zaveda samega sebe, se vrača vase in spet dviga iz sebe. Sporazumevanje, jezik, govor, pa je priobčevanje pojmovanja, razumevanja. Temu služita govorjena in pisana beseda v vseh različnih jezikih tega sveta. Ravni so seveda različne, prav tako kot so plasti jezika različne, od vsakdanje, preko znanstvene do tiste, ki služi lepoti in človekovi domišljijski ustvarjalnosti in se nam javlja v vseh literarnih zvrsteh. Eden skrbnikov in svečenikov prav te lepe slovenske besede je bil za naš, slovenski jezik Janez Gradišnik, med drugimi svojimi vlogami (prevajalec, urednik, lektor itd.) tudi dolgoletni sodelavec Celjske Mohorjeve družbe.

Spominjam se, kako je za redno zbirko 1981 (s Koledarjem za 1982) pripravil knjigo *Še znamo slovensko* in me rešil uredniške zadrege, saj je bil takoj pripravljen umakniti del besedila, da je zbirka po obsegu tiskarskih pol ustrezala pogodbenemu dogovoru s tiskarno Delo. Je že imel izkušnje, sam pa sem bil še »zelenec«. Za isto leto je bil moj predhodnik Vitko Musek dogovorjen z dvema avtorjema za večernice, pa sta oba odpovedala. Tudi tu je pomagal J. Gradišnik in prinesel prevod Andresove *Nespametnice* (prevedla Katarina Bogataj Gradišnik). Knjiga je izšla (čeprav brez oznake Slovenske večernice) in bila med bralkami dobro sprejeta, med klerom pa ne, saj naj bi bila tematika pohujšljiva. Na srečanju treh MD na Prevaljah kakih pet let po tem mi je mariborski pomožni škof dr. Smej povedal, da je v rimskem Germaniku, kjer je Stefan Andres pokopan, molil na njegovem grobu, saj v *Nespametnici*, ki jo je bil prebral, ni našel ničesar ogorčenja vrednega. Pozneje je J. Gradišnik za redno zbirko napisal še mladinsko povest *Mehiški orel*. Za opremo mi je s pomočjo znanca in filatelista Boštjana Petauerja uspelo celo izbrskati znamko, okrog katere se povest plete. Za Mohorjevo je prispeval še marsikaj, pa o vsem tem lahko berete v poglavju Popis izbranih del ob koncu dokumentarne monografije ***Janez Gradišnik 1917–2009***, ki jo je leta 2010 izdala naša družba pokojnemu v spomin in priznanje (24,2 cm x 34 cm, trdo vezana s ščitnim ovitkom, 127 str.). Gradivo je zanjo zbral in uredil slavist, profesor in raziskovalec, literarni zgodovinar France Pibernik. Po-

leg omenjenega knjiga obsega še devet poglavij: Rojstna Koroška, Slovenj Gradec, mariborsko učiteljišče; Študent Ljubljanske univerze, zarjani, revija Dejanje, Bohinjski teden; Vojni čas, nemško vojno ujetništvo, pregnanstvo na Hrvaškem; Povojna leta, kratek čas v Beogradu, član uredništva DZS; Na poti do prevajalskih vrhov, življenjski prelom; Prostor in čas, poskus pluralne revije, šestletno urednikovanje; Nova življenjska zveza, nadaljnji vrhunski prevodi, za lepo domačo besedo; Pozna leta, najvišje priznanje v kulturi; Časovna preglednica.

Janez Gradišnik je leta 2008 prejel glavno Prešernovo nagrado za življenjsko delo. V obrazložitvi je prevajalka Mirijam Drev med drugim poudarila: »Osrednje področje Janeza Gradišnika, ki osupne z razponom znanja tujih jezikov po eni strani in z žanrsko širino, reprezentativnostjo ter vedno znova z aktualnostjo na drugi, pa je njegovo vrhunsko književno prevajalstvo. Gradišnikovo prevajalsko delo obsega tri skupine: literarne prevode v slovenščino, prestavitev del slovenskih umetnikov, predvsem pesnikov, v tuje jezike in ne nazadnje, prevode izvirnikov, ki jih pisci slovenskega rodu niso napisali v slovenščini. V celotnem delu teh prevodov, če jih pogledamo pobliže, stopa v ospredje njegova umetniška intuicija, s pomočjo katere je specifično gradnjo tuje umetnine adaptiral tako, da se je brez razpok prilegala značilnostim slovenske strukture. /.../ Janez Gradišnik je v svojem prevajanju, za katero bi lahko preprosto rekli, da ga zaznamuje žlahtna, bogata, precizna pa tudi nadvse gibčna in iznajdljiva slovenščina, vedno znova prestopal na raven presežnega. Izpeljeval je sintezo izvirnega in posebnega, dosegal zraščenost originalne sporočilnosti s ciljno specifiko novega, to je našega, slovenskega okolja.« Gradišnik pa se je pismeno zahvalil takole: »Skrb za lepo slovensko besedo je bila eno glavnih gibal v mojem življenju; tako z veseljem sprejemam priznanje, poimenovano po pesniku, ki je ustvarjalno presegel raven jezika, kakršen je zadoščal za rabo preprostega ljudstva, in povzdignil slovenščino med tedanje razvite evropske jezike ter jo usposobil za vrhunsko pesniško izražanje. Prešeren, vnet za čast dežele, se je kakor le redki njegovi sodobniki zavedal, kakšen je pomen jezika kot narodotvornega dejavnika in najbolj vidnega znamenja narodove samobitnosti. Za dediščino Prešernovega kulturnega dosežka je odgovorna vsaka generacija: kar je prejela od prednikov, je dolžna izročiti naslednjim rodovom in se pri tem truditi ne le za ohranjanje te dediščine, temveč tudi za njeno bogatenje ...«

Lik, kretnja in beseda mi povezujejo tudi teh pet velikih mohorskih knjig v zaokrožen odsev uredniških prizadevanj – kot trije temeljni načini človekovega osebnega in narodnostnega dojemanja, sprejemanja, spremljanja, spreminjanja sveta in izražanja ter navsezadnje obstanka v njem. ■

Pri klavirju leta 1995; foto: osebni arhiv

~ POGOVOR ~

Marija Bitenc Samec

»Koncertno petje je nekaj unikatnega«

Pogovarjala se je dr. Tina Bohak

Altistko Marijo Bitenc Samec uvrščamo med najizrazitejše in najprodornejše koncertne poustvarjalke druge polovice 20. stoletja. Kot solistka in komorna glasbenica je v tridesetletni koncertni karieri pustila v slovenski kulturi neizbrisen pečat, o čemer pričajo številni koncertni listi, kritiški in drugi zapisi ter ne nazadnje tudi arhivski posnetki, ohranjeni v fonoteki RTV Slovenija in na različnih nosilcih zvoka. Posebno pozornost je namenjala izvajanju slovenskih samospevov in praizvedbam le-teh ter jih vidno poustvarila ne samo na domačih tleh, ampak tudi na tujem. 12. julija letos umetnica z neverjetno energijo in temperamentom praznuje visok osebni jubilej – 85 let. Ob tej priložnosti se je o njeni bogati življenjski in umetniški poti v aprilu z njo pogovarjala dr. Tina Bohak.

Rodili ste se sredi poletja 1932 v Ljubljani slovenskemu književniku, Ljubljančanu Vinku Bitencu in njegovi ženi Adeli, rojeni Povalej, sicer doma iz Štor pri Celju. S posebno čustvenim tonom pripovedujete o svojem »očku«, kot ste ga poimenovali. Vaše otroštvo je zagotovo najbolj zaznamoval prav on?

Ja, lahko bi rekla, da on. Oče je zgodaj prepoznal mojo glasbeno nadarjenost in me vseskozi tudi vzgajal v kulturnem duhu. Učil me je slovenskih narodnih pesmi, npr. *Zabučale gore*, *Gor čez izaro* in *Ko ptičica sem pevala,* ki jih še danes velikokrat čustveno podoživljam. Pozneje me je navajal tudi na operne arije, še posebno na opero Giacoma Puccinija *Madame Butterfly*, ki je bila njemu najbolj pri srcu.

Zaradi kulturnega molka in očetovega književniškega statusa ste se med drugo svetovno vojno morali izseliti iz Vižmarij, kjer ste živeli. Kako vas je pot zanesla v cesarski Dunaj, ki je, kot vemo, kulturno posebej vplival na vašo življenjsko in umetniško pot?

Mama in oče sta tekoče govorila nemško, zato so nas najprej želeli izseliti v Nemčijo. Po maminem posredovanju smo odšli na Dunaj, kjer je živela njena teta. Preselili smo se v bližino Schönbrunna, v hišo dunajske bogatašinje, kjer je mama oskrbovala dom in vrt, oče pa je dobil uradniško delo. Na Dunaju sem bila deležna res bogatega kulturnega življenja. Vsako nedeljo smo hodili k maši v znamenito katedralo sv. Štefana, kjer so velikokrat izvajali Bachova, Haydnova in druga dela z znanimi solisti in zborom Dunajskih dečkov. Redno smo obiskovali tudi operne predstave v tamkajšnji državni operi.

Po dveh letih ste se kot družina vrnili v Ljubljano in doživeli bridko razočaranje …

Po drugi svetovni vojni smo se z velikimi upi vrnili v domovino, a je oče kaj kmalu spoznal, da so nam nedokončano hišo na Ježici po krivem zaplenili. Bil je pošten, izredno marljiv človek in posledično tega nikakor ni mogel razumeti. Ostali smo tako rekoč brez strehe nad glavo.

Pot vas je za tri leta pripeljala k stari mami v Štore pri Celju, kjer se je s štirinajstimi leti začelo vaše glasbeno izobraževanje. Kako se spominjate prvih pevskih začetkov?

Oče me je peljal na glasbeno šolo v Celju, kjer je solo petje poučevala profesorica Helena Lapajne. Zapela sem ji slovensko narodno *Zabučale gore* in nestrpno pričakovala njeno mnenje. Moj alt je opredelila kot krasen in čudovit, ampak da bo potrebnega še veliko dela. Tako sem začela pouk solo petja v njenem razredu.

Na tekmovanju me je vodilo le moje načelo, da celoten program dovršeno in predvsem z dušo odpojem.

Pozneje ste devet let živeli v Mariboru, kjer ste solopevsko izobraževanje nadaljevali na Srednji glasbeni šoli pri profesorici Elizabeti Krejči, prav tako pa ste se prvič preizkusili tudi na opernem odru. Kako je prišlo do sodelovanja v mariborski Operi?

V Mariboru je oče spoznal marsikaterega mariborskega veljaka, med drugim takratnega opernega direktorja Demetrija Žebreta. Z željo, da bi se kot učenka solo petja malo privadila tudi odra, sva z očetom odšla k njemu. Žebre je preizkusil moj glas in uredil, da sem v sezoni 1952/1953 sodelovala kot mezzosopranistka v opernem zboru. Med drugim sem sodelovala kot gejša v svoji še danes najljubši operi, Puccinijevi *Madame Butterfly*.

Leta 1955 ste svoje znanje začeli nadgrajevati na ljubljanski Akademiji za glasbo pri znamenitem basistu in pevskem pedagogu Juliju Betettu. Kako se spominjate tega velika mojstra in umetnika, ki vam je dal ne samo pevsko znanje, ampak tudi pomembno popotnico za življenje?

Profesor Betetto je bil resen starejši gospod, ki je znal biti občasno tudi precej duhovit. Nanj sem bila zelo navezana, saj mi je ob smrti očeta nudil veliko oporo in tudi v poznejših letih »bdel« nad menoj kot drugi oče. Pred pomembnejšimi nastopi in tekmovanji sem pouk solo petja obiskovala kar pri njem doma. Zelo rad me je imel, prav tako njegova žena Irma.

Eden vaših pomembnejših mejnikov se je zgodil v letu 1957, ko ste v konkurenci 150 pevk in pevcev na svoj 25. rojstni dan zmagali v Veliki Britaniji, na uglednem mednarodnem pevskem tekmovanju v mestu Llangollen. Na zaključnem koncertu ste peli pred 12.000 poslušalci ter po tem snemali za britanski BBC. Je bil ravno ta uspeh tista najpomembnejša referenca za poznejše koncerte ter radijska in televizijska snemanja?

Portret v sedemdesetih letih; foto: osebni arhiv

Zmaga na tako prestižnem pevskem tekmovanju je res posebno vplivala na mojo nadaljnjo kariero. Komisija za kulturne stike s tujino v Beogradu me je izbrala za udeleženko tega tekmovanja, čeprav sem kot dekle šla tja povsem brez pričako-

vanj, niti angleškega jezika nisem obvladala. Na tekmovanju me je vodilo le moje načelo, da celoten program dovršeno in predvsem z dušo odpojem. Pripela sem zmago.

Dve leti (1957–1959) ste sodelovali v ljubljanski Operi, pozneje pa koncertirali v najrazličnejših jugoslovanskih in evropskih mestih, če omenimo London, Milano, Frankfurt, München, Bruselj, Dunaj, Rim idr. Od avstrijskih in nemških impresarijev ste redno prejemali ponudbe, da bi svojo pevsko pot nadaljevali v tujini, a ste kljub temu ostali v domovini. Kaj je vplivalo na odločitev, da ostanete doma in se posvetite koncertnemu petju?

Tretja vila v operi Antonina Dvořáka *Rusalka* 14. maja 1957 na odru ljubljanske Opere; foto: osebni arhiv

Že od nekdaj sem si želela, da bi postala koncertna pevka. Koncertno petje je nekaj unikatnega – na odru si kot interpret sam in se lahko v vsako delo individualno poglobiš in ga poustvariš. V operi lahko sicer posamezno arijo prav tako individualno poustvariš, a se moraš kljub vsemu prilagajati celotni produkciji, pri koncertnem petju pa si bolj izpostavljen preciznemu niansiranju glasu in imaš izjemne možnosti za razvijanje fraze, z dušo se vživiš v besedilo oz. celotno kompozicijo. Čustva do družine in notranji glas so podlegli poklicnim ambicijam.

Dobro leto (1963–1964) ste se izpopolnjevali tudi pri takratnem umetniškem direktorju operne hiše Giuseppe Verdi v Trstu, maestru Liugiju Toffolu. Zakaj ste za izpopolnjevanje izbrali ravno njega?

Na povabilo dirigenta Danila Švare je leta 1962 v Ljubljano prišel maestro Luigi Toffolo, tedanji umetniški vodja operne hiše Giuseppe Verdi v Trstu. Poslušal me je in pripomnil, da bi se v mojem petju dalo še nekatere stvari izboljšati, ter me povabil na pevsko izpopolnjevanje. Seveda sem takoj odšla do prof. Betetta, da bi mi povedal svoje mnenje o tem in pripomnil je, da mi malo belcanta ne bo škodilo. Tako sem leta 1963 ob Betettovi potrditvi s čisto vestjo odpotovala v Trst, kar mi je omogočila štipendija Prešernovega sklada.

Na podlagi izjemnih umetniških dosežkov ste leta 1963 pridobili status svobodne umetnice, kar je bilo za tedanje čase prava redkost. Kaj vas je vodilo v to, lahko rečemo, drzno odločitev?

To je bila res drzna odločitev. V tistem času bi umetnike s samostojnim statusom lahko prešteli na prste ene roke. Le na takšen način sem se lahko poglobljeno pripravljala na nastope ter sama izbirala koncertni

Poudariti moram, da le z izjemno samodisciplino in kakovostnim delom lahko samostojni umetnik deluje vse do upokojitve!

program, prav tako sem si sproti prilagodila prosti in delovni čas. Poudariti moram, da le z izjemno samodisciplino in kakovostnim delom lahko samostojni umetnik deluje vse do upokojitve!

Kot koncertna poustvarjalka ste posebno pozornost namenjali tudi komornemu muziciranju. Z basistom Ladkom Korošcem sta kot pionirja mladinskih koncertov prevandrala Slovenijo po dolgem in po čez ter mladini na njim dostopen način približala operne arije in klasične samospeve. Zakaj ravno mladinski koncerti?

Ladko Korošec, Marija Bitenc Samec in Andrej Jarc na enem izmed številnih koncertov v sedemdesetih letih; foto: osebni arhiv

Ne vem, to je bila verjetno pobuda Glasbene mladine in Festivala Ljubljana, ki so v svoje programe med drugim uvrstili šolske koncerte za celotno vertikalo osnovnega in srednjega šolstva. V različnih zasedbah smo nastopili ne samo s Koroščem, ampak tudi s tenoristom Rajkom Koritnikom, sopranistko Zlato Ognjanovič in drugimi. Seveda ne smemo pozabiti na klavirske

spremljevalce, Zdenko Lukec, Andreja Jarca in Cirila Cvetka, ki so pomembno soustvarili celoto. Mladinski koncerti so imeli izjemen vzgojno-poučni pomen.

Posebej je treba poudariti, da so vam kot cenjeni altistki številni skladatelji posvečali svoja dela ter želeli, da jih premierno izvedete. Če omenimo Zvonimirja Cigliča, Lucijana Marijo Škerjanca, Danila Švaro idr. Kaj je bilo tisto odločilno, da ste se odločili za posamezni samospev ter ga poustvarili?

Najprej sem se pri posameznem samospevu osredotočila na besedilo, in če me je prevzelo, sem pregledala ustreznost pevske linije ter skladnost besedila z melodijo. Moram reči, da sem bila najbolj poglobljena v Škerjančeve samospeve, ki sem jih tudi kot edina posnela. Pomembno vlogo pri oblikovanju celote je imel tudi klavirski spremljevalec, ki se je moral tako rekoč zliti z menoj. Mojim interpretacijam sta se zares odlično prilagajala Leon Engelman in Andrej Jarc.

V osemdesetih letih ste se zelo uspešno udejstvovali tudi kot družbenopolitična delavka, saj ste bili kar osem let predsednica Združenja samostojnih kulturnih delavcev. Predvidevamo, da vam je vaša karizmatičnost ter odločnost pri uveljavitvi boljših pravic za kulturne delavce prišla še kako prav?

Seveda, bila sem neposredna v dialogu in zelo občutljiva na neodgovornosti, manipulacije, izigravanja in številne krivice, ki so se dotikale samostojnih kulturnih delavcev. Vedno sem nepopustljivo vztrajala do konca.

27. oktobra 1987 ste se z zaključnim koncertom v Cankarjevem domu poslovili s koncertnih odrov. Je bila odločitev, da končate pot koncertne pevke, ko ste bili še v odlični pevski kondiciji, težka?

Ne. Za seboj sem imela tridesetletno umetniško kariero in presodila sem, da je prav, če v cvetu uspešne kariere zaokroženo skleneš svoje poslanstvo.

Kot koncertna pevka ste veliko snemali za RTV Slovenija ter druge radijske in televizijske postaje. Založba Mladinska knjiga je leta 1969 izdala malo vinilno ploščo s štirimi samospevi Lucijana Marije Škerjanca, katere diskografski Faksimile je leta 2003 ZKP RTV Slovenija izdala z dodanimi štirimi Škerjančevimi samospevi ter tremi samospevi Danila Švare. Posebej pa moramo omeniti kaseto, ki je izšla ob tridesetletnici vaše umetniške kariere leta 1987. Na njej zasledimo sklop desetih samospevov avstrijskega skladatelja slovenskih korenin Huga Wolfa, ki ste jih leta 1968 kot prvi posneli v slovenskem jeziku. Zakaj ste izbrali ravno Wolfove samospeve?

V Slovenj Gradcu rojeni Hugo Wolf je skrbno izbiral besedila za svoje samospeve. Verzi Goetheja, Heineja in drugih so me tako prevzeli, da se mi jih je zdelo nujno prevesti in razumljivo predstaviti slovenski publiki. Profesorica Mařenka Sancin je samospeve odlično prevedla in me ob klavirju tudi zelo subtilno spremljala.

Leta 1990 ste kot pobudnica in organizatorka izpeljali postavitev spomenika vašemu cenjenemu profesorju Juliju Betettu pred ljubljansko Opero. Brez dvoma je bila pot od ideje do realizacije vse prej kot lahka?

To pa zanesljivo. Ideja za postavitev spomenika prof. Betettu je v meni tlela že zelo dolgo, zavedala sem se dejstva, da je Betetto v domovini kot evropsko priznan basist in cenjen pevski pedagog premalo spoštovan.

Rada imam Celje, veliko lepega se mi je v tem mestu zgodilo v šestdesetih letih.

Na zaključnem koncertu v Cankarjevem domu sem idejo javno predstavila ter se v ta namen tudi odpovedala honorarju. Posebej moram poudariti, da so pri tem projektu povsem brezplačno sodelovali avtor celotne idejne zamisli, arhitekt Marko Mušič, kamnosek Boris Udovč, ki je podaril marmor, akademski kipar Stojan Batič, ki je izdelal umetniški portret, po bronastem odlitku pa ga je v marmor izklesal akademski kipar Julijan Renko. Spomenik je bil odkrit konec decembra 1990, slavnostno pa ga je odkril takratni republiški sekretar za kulturo dr. Andrej Capuder.

Usoda je hotela, da že skoraj šest desetletij živite v Celju, kamor ste se preselili leta 1959 po poroki z arhitektom Dušanom Samcem. S Celjem ste nekako povezani že od otroških let. Kako ste knežje mesto doživljali v mladosti in kako ga doživljate danes?

V mladosti se Celja spominjam kot mesta, v katerem sem obiskovala gimnazijo in glasbeno šolo. Šele danes ga zares doživljam kot tretje največje mesto v naši domovini, predvsem pa se mi zdi kulturno precej bolj razvito, kot je bilo po vojni. Rada imam Celje, veliko lepega se mi je v tem mestu zgodilo v šestdesetih letih. Nikoli si nisem mislila, da bom imela v mestu ob Savinji tako čudovit dom, kot ga imam. Ja, v Celju se počutim zares domače.

Družino – moža Dušana, hčeri Vanjo in Tanjo ter pozneje tudi tri vnukinje ste vedno postavljali na posebno mesto. Kaj je tisti ključ do uspeha, da ste lahko svoje življenje nedeljivo krmarili med umetnostjo in družino v vlogi žene, matere in pozneje tudi babice?

Spominjam se očetovih besed, ki mi jih je še kot dekletu položil na srce: »Umetnica je tudi žena in mati!« Bila sem vzgojena v tem duhu in to se mi še danes zdi poglavitno. Po koncertu se občinstvo razide, aplavzi izzvenijo in domov se kot umetnik vrneš le s šopki. Ostaneš tako sam. Če ti je pa dano ustvariti družino in imeti svoje otroke, to največ pomeni. Vedno sem se rada vračala v toplino srečnega doma.

Poroka, november 1959; foto: osebni arhiv

Po koncertu se občinstvo razide, aplavzi izzvenijo in domov se kot umetnik vrneš le s šopki. Ostaneš tako sam. Če ti je pa dano ustvariti družino in imeti svoje otroke, to največ pomeni.

Skozi arkade vašega doma, ki ima korenine v 18. stoletju, se človek ozre na navdihujoč arboretum s približno 150 različnimi vrstami, ki so pod naravovarstveno zaščito. Zagotovo ste motivacijo in navdih za vse življenjske ter umetniške dosežke dobili tudi v naravi?

Ja, z očetom sva veliko časa preživela v naravi. Spominjam se, ko sva skupaj obiskala Malo in Veliko planino, velikokrat smo hodili tudi v gozd, tako da lahko rečem, da sem z naravo povezana iz zgodnjega otroštva. Ko sem se leta 1959 preselila v Celje, sva z možem iz starega sadnega vrta počasi začela urejati park, ki ga lahko vidite še danes. Poglejte to zelo redko rumeno magnolijo, kako ravnokar cveti. Vse svoje življenje sem in bom povezana z mojim vrtom, kot ga sama poimenujem.

Če se ozremo na vašo prehojeno življenjsko in umetniško pot, ki je nedvomno občudovanja vredna, predvidevamo, da zelo srečni in notranje obogateni preživljate jesen življenja?

Moram priznati, da sem srečna. Družina, dom in narava mi dajejo tolikšno energijo in voljo, da sploh ne čutim svojih let. Srečna sem, da sem zdrava.

V počastitev osebnega jubileja Marije Bitenc Samec bo v letošnjem letu izšla znanstvena monografija z naslovom *Hočem postati pevka*, avtorice dr. Tine Bohak, v kateri bo podrobneje predstavljena njena bogata življenjska in umetniška pot. Cenjeni altistki želimo obilo trdnega zdravja, srčne in ljubeče družbe ter ustvarjalnega navdiha pri negovanju svojega parka. ■

Marija Bitenc Samec in Leon Engelman na studijskem koncertu za TV Slovenija leta 1969; foto: osebni arhiv

Mag. Brigita Lipovšek

DUŠICA KUNAVER

Ob osemdesetletnici avtorice, zbirateljice in urednice

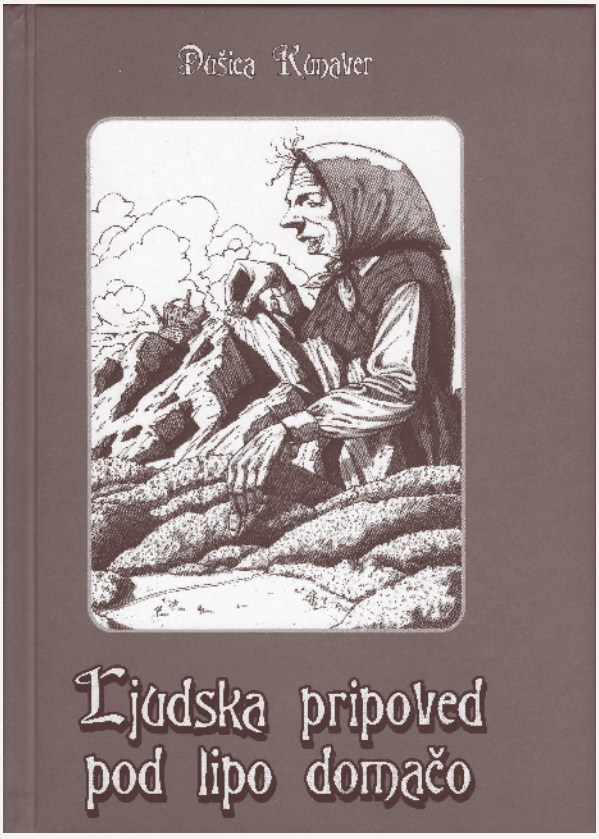
Foto: Bojan Splichal

Življenje Dušice Kunaver (rojene Zlobec), profesorice angleščine in ruščine ter kulturne publicistke, je vse prej kot običajno. Usoda ji je pripravila nekaj hudih preizkušenj, iz katerih je našla pot predvsem z delom – tako, da je delala to, kar si resnično želi in v kar verjame.

Rodila se je v Ljubljani leta 1937. Oče Andrej Zlobec je bil velik domoljub in borec za severno mejo. Kot major starojugoslovanske vojske je bil član generalštaba stare Jugoslavije. Prva leta življenja Dušice Kunaver so minevala v brezskrbnosti ob prijaznem očetu in stalni prisotnosti ljubeče mame, ki ji časa za ukvarjanje z otroki ni manjkalo, saj je imela poleg gospodinjske pomočnice tudi stalno pomoč vojakov, dodeljenih komandantu vojašnice.

Dnevi sreče pa so minili, kot bi odrezal, ko je izbruhnila druga svetovna vojna. Tedaj je bila stara štiri leta. Sledila so leta trpljenja, strahu in lakote. Andrej Zlobec se je priključil Osvobodilni fronti in s svojim vojaškim znanjem uspešno prispeval k osvobodilnemu boju. Zaradi njegovega čina pa je bilo samo vprašanje časa, kdaj se bo za mlado družino začela katastrofa. Oče je vojno nazadnje preživel, mučenja pa so mu pustila sledove. Po vojni je bil invalid. Ker se ni želel vključiti v komunistično partijo, ni mogel obdržati službe visokega uradnika. Tako se je stradanje družine s tremi otroki nadaljevalo tudi v leta po vojni. Dušica je zaradi lakote med vojno nekoč skoraj umrla. Zaostala je v rasti. Sledile so razne zdravstvene kolonije, predvsem pa so ji okrepile zdravje počitnice v domačiji njenega očeta v Ponikvah na Krasu. Na ta čas ima zelo lepe spomine. Z drugimi vaškimi otroki je bila pastirica na kraških gmajnah in s sestrično plezala po strehi kašče, da bi prišli do kakega dodatnega grižljaja.

Kljub temu da sta oče in mati cele dneve opravljala različna računovodska dela, si niso mogli privoščiti študija vseh treh otrok, zato se je Dušica zaposlila v izvoznem

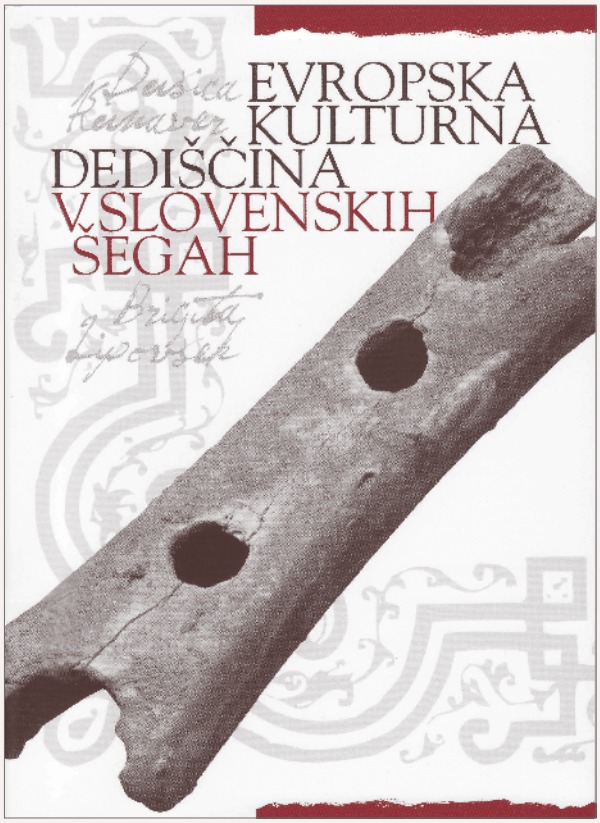
podjetju Kemija Impex. Tam je ostala celo desetletje. Sanjala je o študiju slavistike in etnologije. Tega pa si žal ni mogla privoščiti, saj je izvozno podjetje potrebovalo jezikoslovce in ne etnologov. Tako si je slovenistične želje potolažila s študijem ruščine, dejanskim potrebam pa zadostila s študijem angleščine.

Po končanem študiju je dobila službo v osnovni šoli. Tako se ji je izpolnila želja, da postane učiteljica. In izkazalo se je, da angleščina sploh ni bila slaba izbira. Poučevala jo je z velikim veseljem in zanosom. Dvajset let je službovala na Osnovni šoli Hinka Smrekarja v Ljubljani, honorarno pa je dolga leta poučevala tudi na Gimnaziji Bežigrad, na Kemijski srednji šoli v Ljubljani in na številnih celovečernih šolah. Zaradi svoje človeškosti je bila med učenci zelo priljubljena. Znanje angleščine pa ji je prišlo prav tudi doma. Njen mož, Aleš Kunaver, je bil eden najbolj znanih slovenskih alpinistov v pionirskem obdobju slovenskega himalajizma. Vodil je šest alpinističnih odprav. Pod njegovim vodstvom so slovenski alpinisti v petnajstih letih zrasli iz himalajskih začetnikov v – takrat – najboljše alpinistično moštvo na svetu. Navdušenci nad uspehi jugoslovanskih alpinistov pa si večinoma niso mogli predstavljati, kako veliko papirnega dela je potrebnega, da se izpelje himalajska odprava. Pri tem je Dušica svojemu možu izredno pomagala. Pa ne le pri odpravah. Aleš Kunaver je trpel ob vsaki novici o smrti v Himalaji. Ne glede na to, ali je umrl alpinist ali nosač. Tedaj je bil namreč velik problem ta, da nosači niso znali uporabljati alpinistične opreme Zahodnjakov. Slednji so jim opremo za nošnjo na višinah sicer dali, seveda pa niso imeli časa, da bi se ukvarjali še s poukom, kako se jo uporablja. Smrti so se tako vrstile. Aleš Kunaver je zato v Nepalu ustanovil in postavil šolo za gorske vodnike, ki jo je financirala jugoslovanska vlada. Ob veliki požrtvovalnosti slovenskih alpinistov inštruktorjev ta šola deluje že 35 let. Šele lani so Nepalci šolo uradno prevzeli v svoje roke. Za ustanovitev in gradnjo te šole se je Aleš Kunaver celo odpovedal vodenju jugoslovanske odprave na Everest, in to po tem, ko je celotno odpravo zasnoval, oblikoval, pridobil vsa dovoljenja in finance in celo zarisal jugoslovansko smer na vrh. Vsega tega dela pa ne bi mogel opraviti brez stalne pomoči svoje žene. Ves čas sta imela tudi stalne stike s tedanjimi predstavniki vrhunskega svetovnega alpinizma. Zaradi izjemno uspešnega vodenja himalajskih odprav, zaradi realizacije jugoslovanske alpinistične šole v Nepalu in zaradi njegovih tehničnih izumov

na področju alpinizma so leta 1980 Aleša Kunaverja predlagali za vodjo Komisije za alpinizem pri Mednarodni alpinistični zvezi UIAA.

V zakonu so se Dušici in Alešu Kunaverju rodili trije otroci: Vlasta (zdravnica pediatrinja), mag. Brigita (slavistka in umetnostna zgodovinarka) in mag. ing. Primož (strojnik).

V novembru leta 1984 je usoda spet grobo posegla v Dušičino življenje. Mož ji je umrl v helikopterski nesreči med fotografiranjem Julijskih Alp. Njegovo alpinistično zapuščino je Dušica v samozaložbi objavila v šestih knjigah, njegovo filmsko zapuščino pa na petih dvd-jih.

Po moževi smrti se je Dušica Kunaver resno preusmerila v pisanje, temu pa so sledila tudi predavanja in nastopi v različnih medijih. Dokončno se je posvetila temu delu, ko se je leta 1987 upokojila.

Nekatere njene knjige so izdale različne založbe, večino knjig pa je izdala v samozaložbi. Že omenjene alpinistične knjige so le del programa njene založbe: izdala je še učna gradiva za pospešeno učenje angleščine (po svoji inovativni metodi mavrične bližnjice), knjige o slovenskem ljudskem izročilu, o pedagogiki in uredila ter izdala spomine svojega očeta Andreja Zlobca, ki je edini Slovenec, ki je doživel, preživel in opisal kar pet vojn.

V svojem bogatem življenju je Dušica Kunaver napisala več kot 130 knjig in več kot sedemsto člankov. Ima skoraj štirideset let učiteljskih izkušenj v osnovnih, srednjih in večernih šolah ter še več desetletij predavateljskih izkušenj po vsej Sloveniji in tujini. Seveda so s tem povezani tudi redni nastopi v medijih. Za življenjsko delo je prejela priznanje Zavoda za šolstvo, Andragoškega centra in najvišjo državno nagrado za učitelje. Med drugim je bila leta 2003 nominirana tudi za Slovenko leta.

Kljub visokemu jubileju je Dušica Kunaver še vedno polno zaposlena. Posveča se svojim sedmim vnukom, poleg tega pa še vedno neutrudno širi znanje in vedenje o vseh lepotah, ki so povezane s področji, ki se jim je posvetila.

Če pogledam nazaj, vidim za seboj kar dolgo pot. Začrtal mi jo je moj oče. Preživel je pet vojn, a ostal je nasmejan. Še danes me greje njegov nasmeh. Ko sem bila še otrok, je vame vložil dve misli: »Vedno vedi, kaj imaš, ne česa nimaš!« In še z enim nasvetom mi je usmeril življenje: »Kadar je hudo, takrat delaj, čim več delaj!«

Dušica Kunaver

Foto: David Nivière

~ POGOVOR ~

Emmanuel Pierrat

»Za svobodo govora in proti smrtni kazni«

Pogovarjal se je dr. Edvard Kovač

Emmanuel Pierrat je uveljavljen mednarodni pravnik, ki kot advokat brani pravice pisateljev in njihovo svobodo izražanja po vsem svetu. Hkrati je tudi uveljavljen esejist, pisatelj in romanopisec ter avtor več kot osemdesetih knjig. Rad pove, da je bil rojen avgusta leta 1968, torej da je otrok pomladi, tako praške pomladi kot tudi francoske študentske revolucije, ki je pomenila razcvet svobodnega duha v Franciji. In kakor da bi ga ta čudovita dogodka zaznamovala, tudi poklicno brani svobodo duha, ko se zavzema za zaprte pisatelje. Poleg tega je sam že zgodaj pisal in v mladosti stopal v javno debato. Odkar pomni, mu je blizu umetnost, še posebej je vzljubil arhitekturo ter poleg literarnih nagrad prejel nagrado Društva francoskih arhitektov.
Je vsestranski kulturni ustvarjalec, saj je posnel tudi film in je reden kolumnist znanih revij. Širša javnost je izvedela zanj, saj je bil advokat napadenega tednika Charlie Hebdo. *V Slovenijo je prišel kot novoizvoljeni predsednik Francoskega centra PEN, da bi se udeležil pisateljske konference na Bledu. O svobodi tiska je predaval tudi na Pravni fakulteti, ki mu je ob tej priložnosti podelila častno diplomo, naš pogovor pa je potekal 9. maja 2017 v Trubarjevi hiši literature v Ljubljani.*

Spoštovani Maître Pierrat, tako vas naslavljajo v Franciji, kako se počutite zdaj, ko ima Francija novega predsednika?

Naprej mi, prosim, oprostite, da ne govorim slovensko. Ko sem deloval v Indiji, sem se naučil bengaljsko, da sem lahko ocenjeval njihovo poezijo. Tudi vaš jezik je blagozvočen in bi zaslužil, da se ga naučim. Iskrena hvala prijateljem iz Slovenskega centra PEN in Trubarjevi hiši literature ter Francoskemu inštitutu, ki so organizirali to prireditev.

Tako kot marsikdo od vas, vsaj upam, sem se tudi jaz močno oddahnil ob izvolitvi Macrona za francoskega predsednika. V drugem krogu se mi je zdelo nujno podpreti kandidata proti skrajni desničarki Marine Le Pen. Moram povedati, da mi je sledil tudi francoski PEN in da so me prav tako podprli francoski advokati, ker sem podpredsednik združenja za mednarodno sodelovanje širše organizacije pravnikov, ki ima kot tako tudi nek vpliv. Neizvolitev Marine Le Pen je pomenila nek premik proti rasizmu in proti sovraštvu, navsezadnje proti razgradnji Evropske unije, v katero še vedno verjamemo.

Kako pa lahko preteklost sedanjega predsednika Francije, ki je glasbenik, odličen pisec esejev, igral je tudi v gledališču, in ta njegova umetniška žilica odmevata v njegovih političnih idejah? Ko je študiral filozofijo, je bil na Univerzi Nanterre tudi asistent znamenitega filozofa Paula Ricoeurja, ki velja za filozofa dialoga. Ali mu bo ta filozofska preteklost pomagala, da bo stopil v dialog, tudi s temi, ki drugače mislijo? Prav Paul Ricoeur je rekel, da vsi kompromisi niso nesrečni, da je kakšen tudi posrečen.

Rad bi poudaril dve stvari, da je gospod Macron zelo kultiviran in da njegova razgledanost in širina ne slonita le na univerzitetnem študiju, ki ga je sijajno opravil. Moj očitek pa bi bil, da v svojem predvolilnem programu ni imel jasno izrisanega programa za kulturo. Vemo, da se pod prejšnjim socialističnim predsednikom Hollandom kultura ni ravno razvijala, da so zniževali sredstva zanjo in da je bila nasploh francoska kultura v tem mandatu manj sijoča kot nekdaj. Včeraj sem bil še v Albaniji, kjer sem branil pravice pisateljev in hkrati postavljal na oder eno izmed dram Victorja Hugoja. Zanimivo je, da tudi tam razmišljajo, kaj želi Macron doseči na področju iz-

Rad sem angažiran pravnik, hkrati pa mi je bila dana ljubezen do knjig.

obraževanja in kulture. Vsi smo v velikem pričakovanju.

Ker pa omenjate Paula Ricoeurja, menim, da bi ga morali v Franciji bolj brati in bolje poznati ter prebuditi zanimanje za njegovo misel tudi med mladimi. Vprašanje je, kaj bo zmagalo pri Macronu, ali njegovi gospodarski pogledi ali pa filozofija Paula Ricoeurja.

Pa bodimo optimisti in upajmo, da bo v kriznem obdobju globoka misel izplavala na površje. Toda kot vemo, ste izjemen pravnik, ki ga kot strokovnjaka kličejo na marsikateri proces, pa vendar vidimo, da vam to ne zadostuje, potrebujete tudi ustvarjalnost v arhitekturi, filmu, zato je zdaj moje vprašanje: kako povezujete juridičnost in umetnost, končno sta to dve »galaksiji«, ki sta si precej različni?

Kako spraviti med seboj umetnost in poklic advokata? Pred leti sem dve leti živel v Indiji, kjer verjamejo v reinkarnacijo in imajo veliko časa pred seboj. Sam nisem hinduist in verjamem, da moram nekaj narediti že v tem življenju. Rad sem angažiran pravnik, hkrati pa mi je bila dana ljubezen do knjig. Doslej sem jih napisal 84. Pri založbi Fayard sem napisal knjigo o svoji spalni motnji *Trouble de l'*éveil. K sreči imam zdravnika, ki se te motnje ne loteva zdraviti in tudi sam nimam veselja, da bi ozdravil. Zato pišem o vsem, kar me zanima: o pravu in pravičnosti, zanimal sem se za plemensko kulturo v Afriki, pisal knjigo o mitih, o filmu, o prostozidarjih, predvsem pa me je zanimalo vprašanje cenzure, o katerem sem napisal kar dvanajst knjig. Tudi glasba me je prevzela in sem napisal knjigo o Mozartu. Vsako noč pišem tri do štiri ure, moja norma je 47.000 znakov na noč.

V sodobni zgodovini Slovencev so literati sprožili demokratični proces, pravniki so ga nadaljevali, ko so zahtevali pravno državo. Sam sem iskal povezavo med literaturo in pravom ter ugotovil, da gre obakrat za odnos do besede, ki mora biti avtentičen. Kako pa vam kot pravniku, ko morate zagovarjati tudi črko zakona in ne samo duha, uspe združevati pravniško besedo s svobodo svoje literarne besede?

Tako za Francijo kot za Slovenijo sta pomembni obe stroki – pravo in literatura. Pogosto se pripeti, da so pravniki tudi literati, tudi med člani Francoske akademije

Tako za Francijo kot za Slovenijo sta pomembni obe stroki – pravo in literatura.

jih je kar nekaj, a člani Akademije so postali zaradi svojega literarnega ustvarjanja. Gre za to, da je poklic odvetnika povezan z govorništvom, ki pa je predvsem stvar kulture. Ne gre le za tehnično in hitro povzemanje stvari, ampak advokat od sodnika pri oblikovanju razsodb zahteva tudi nek širši kulturni pogled, nek družbeni globalni in širši okvir. Njegovo razumevanje in razlaga morata biti podprta tudi s strani kulture, ki podpira strokovno razlago posameznega problema. Sodnikova odločitev ni utemeljena samo na pravu, ampak tudi na iskanju nekega filozofska ozadja in v humanistični utemeljitvi sodbe. Prava sodniška razsodba vselej temelji na humanizmu in ne na strogem pravnem sistemu. Prav v pravu se kaže, kako pomembne so besede, ko gre za vprašanje kulture. Kultura je zelo krhka, posebej pa še kulturna politika,

če nima pravnih temeljev. Sodniki živijo v svetu, ki se ga ne zavedajo dovolj. Spoznati morajo svet kulture in ta svet se mora predstaviti kot neko nasprotje kulturi »fast fooda«, ki sicer ni poosebljen hudič, ampak vseeno kaže na neko kulturno regresijo.

Govorništvo je vrlina pravnikov in vrlina Cerkve, očitno pa danes ni več vrlina politikov. Pravo govorništvo mora biti zasnovano na kulturi.

Govorništvo je vrlina pravnikov in vrlina Cerkve, očitno pa danes ni več vrlina politikov. Pravo govorništvo, tisto, ki utemeljuje pravo in pravne odločitve, mora biti zasnovano na kulturi. Kako sta kultura in pravo zelo povezana, vselej razlagam svojim otrokom, ki se za to, da bi mi pokazali najstniško kljubovalnost, prijavijo na JMJ, na Svetovne dneve mladih kristjanov. Tako preizkusijo moje besede in na ta način se medsebojno kalimo.

In kakšna je vaša vizija Evrope? V Franciji analitiki radi pravijo: ali bo Evropa socialna ali pa je ne bo več.

Nisem usposobljen in ne pristojen, da bi pripravil nek program za Evropo, sem pa velik navdušenec Evrope, evropske ideje. Podpiram oziroma verjamem tako v potrebnost kot v strukturo Evropske unije, kar ne pomeni, da ne bi bil kritičen do njene ekonomske naravnanosti, do tega, da je vse manj socialna in da naj bi bila le cona proste trgovine, ne pa skupno kulturno področje. Brez skupne politike nasproti pojavom, kot so migranti, Putin, Trump itd., ne bo šlo. Moti me, da ni nekih mehanizmov, ki bi nas varovali pred pojavi, kot je skrajna desničarka Marine Le Pen, proti pojavu rasizma, antievropejstva. Mislim, da se je treba

Foto: David Nivière

Pozabljamo, zakaj je nastala Evropska unija. Prvi razlog za njen obstoj je mir in ne trgovanje.

najprej spopasti z rasizmom, saj je bistveno bolj diaboličen od protievropskosti. Pozabljamo, zakaj je nastala Evropska unija. Prvi razlog za njen obstoj je mir in ne trgovanje. Gre za to, da je treba ponovno spomniti na evropske ideje. Birokracija in strukture v Bruslju me ne zanimajo toliko, kot me skrbi odsotnost skupnih projektov, ki se jih nadejam v tej konstelaciji sedanjih voditeljev Macrona, Merklove, Renzija in drugih demokratičnih sil, med katere prištevam tudi Slovenijo. Moramo si podati roke in odkriti tudi drugi obraz te celine, ki ga današnji populizem tako uspešno zakriva. Torej Dunaj, Amsterdam, Pariz, Ljubljana, ni važno kje, nikjer ne sme prevladati sovraštvo, ampak povsod humanizem, človeškost.

Kako vam je uspelo braniti *Charlie Hebdo* in tudi drugi tisk, ko pa najbrž vedno ne soglašate z njihovo vsebino?

Zelo pomembno je, da vedno razlikujemo ideologijo od osebnega intimnega prepričanja. Sam spoštujem islam in vsako globoko

Zelo pomembno je, da vedno razlikujemo ideologijo od osebnega intimnega prepričanja.

osebno versko prepričanje, čeprav se gotovo ne morem poistovetiti s to ali ono religijo. A čisto nekaj drugega je ideologija kot npr. islamizem ali katoliški, protestantski in drugi integrizem, ali pa nacionalizmi. Iz vsake ideologije pa se je v obzorju svobode govora dovoljeno ponorčevati ali pa jo kritizirati.

Kako pa uspete v tem duhu vzgajati svoje otroke? Jih prepuščate zgolj šoli ali pa jih vodite npr. tudi na tečaj govorništva?

Hčeri sta še premajhni, da bi ju učil govorništva, več se ju prime, kadar jima sam kaj rečem. Pred kratkim sem imel tak zmagovit občutek, ko me je žena vprašala, ali sem jima govoril kaj o pravu. Hči Mateja je nekaj naredila narobe, zato sem ji dejal: »Zdaj te bom kaznoval!« In mi je odgovorila: »Ti me ne moreš kaznovati, ker nisi sodnik.« Torej imata že izoblikovan pravni čut. Menim, da šola ni čedalje slabša, kot mnogi pravijo. Tudi sam sem bil otrok državne šole, v predmestju, ki je bilo komunistično. Bil sem otrok staršev, ki sta šolo končala pri 14 letih, in bil prvi v družini, ki je končal gimnazijo in nadaljeval šolanje. Pomembno vlogo pri mojem izobraževanju pa je odigrala javna knjižnica. Prednost javne šole je tudi multikulturnost, če jo prav razumemo. Tako imata moji hčeri možnost spoznavati različne kulture in si širiti obzorja. Mislim pa, da šola ne zadošča, kot starš želim budno spremljati in prebujati zanimanje v otroku ter prispevati k vzgoji. Deklici vesta, da če bom preživel konec tedna z njima, bo na vrsti obisk muzeja, ogled kakšnega gradu ali pa vsaj kakšna prebrana knjiga. Torej to čudovito delo, ki ga opravlja šola, morajo starši dopolnjevati. Ko sem kandidiral v Parizu na občinskih volitvah, sem nek papir vrgel na tla in me je hči hitro opomnila: »Očka, tega ne smeš delati!« Zelo sem vesel, da se hči v šoli poleg francoščine in latinščine uči te znanosti »ne metati papirčkov na tla«.

Ob srečanju na Bledu ste pripravili dva mednarodna dokumenta, in sicer prvega proti sovražnemu govoru in drugega proti smrtni kazni. To bo znova zgodovinski Bled, saj naj bi dokumenta postala tudi uradni deklaraciji Mednarodnega PEN-a.

V dokumentu o sovražnem govoru sem poudaril že omenjeno nasprotovanje rasizmu vsake vrste in pa razlikovanje med ideologijo in osebnim intimnim prepričanjem, ki ga moramo spoštovati. Če to prepričanje napademo, je to sovražni govor. Čisto nekaj drugega pa so ideologije, ki kar kličejo po kritični misli, saj vedno peljejo v nasilje. Ta dokument bo najprej sprejel Odbor ženskih pisateljic PEN-a. A zame je še bolj nujen dokument proti smrtni kazni. Kar 60 držav še vedno prakticira to kruto kazen in poleg tega je zunajsodnih določitev še vedno precej več, kot to priznajo posamezne države. Tukaj je vloga Mednarodnega odbora pisateljev za mir odločilna in rad bi se v njem še bolj angažiral. Vesel sem, da mu že tradicionalno predsedujete vi, Slovenski center PEN.

Da, med slovenskim in francoskim PEN-om vlada staro prijateljstvo, saj smo skupaj praznovali 90 let francoskega PEN-a v Parizu, kot je o tem dogodku že poročala naša revija Zvon. Ta tradicija prijateljstva je dolga in skupaj se lahko nadejamo, da bo Emmanuel Pierrat še večkrat pri nas. To naše srečanje imenujemo ognjeni krst sodelovanja z njim in se mu toplo zahvaljujemo za pogovor. ▪

Ifigenija Simonović

Pesem ima korenine v jeziku pesnika

Kratek esej o prevajanju

Zdi se mi, da je najbolje ostati doma, živeti med svojimi ljudmi. Raj bi bil na zemlji, ko bi bil vsak zadovoljen sam s seboj in z ljudmi okrog sebe, če ne bi kar naprej gledal v sosedove vrtove. A kaj, ko smo pač taki, kakršni smo, nemirni, neprestano lačni nečesa, radovedni.

Držala se bom Evrope. Ne bom vrtala dlje nazaj kot do Adama in Eve, pa še to le simbolično. Saj ju nisem poznala, bom rekla. Krila bom zložila obse. Napisala bom čisto na kratko. Nevsiljivo.

Kar precej sem potovala, petindvajset let sem živela v tujini, ampak samo v Evropi se počutim doma. Najljubša mi je Ljubljana. To ne pomeni, da mislim, da je Ljubljana boljše mesto od Skopja ali Pariza. Ljubljana je pač najboljša zame. In tako je tudi z jezikom. Slovenščina je najboljša zame. Kateri koli drug jezik uporabljam, pri vsakem se mi jezik zaveže, misli zakrknejo, čustva zbledijo.

In tujih ljudi ne razumem. Pomagam si z barvami glasu, gestami, v očeh iščem znake iskrenosti in iskrivosti.

Pesmi so najbolj prefinjeno jezikovno izražanje. Pesem mora spregovoriti tudi v tišini in temi. Ne morem si predstavljati Danteja, ne morem ga videti. Samo njegove besede ležijo na papirju. Ne znam italijansko. Odvisna sem od odmeva Dantejevih besed v svoji duši. Prevajalec mi pomaga doživeti Danteja. Tudi angleško govorim preslabo. Zato Shakespeara slabo razumem. Nasloniti se moram na prevod. Prevajalec mi razpre Shakespeara.

Včasih pišem pesmi. Pišem jih v slovenščini. Včasih berem kje v tujini in pripravim prevod, prosim za povzetek – zato, ker sem vljudna do gostiteljev. Opazim, navadno, da se jih najbolj dotaknem s pesmijo, ki jo preberem v slovenščini. Ujamejo glas, ujamejo mene, kakršna sem, besede pa pustijo izzveneti. Kakor izzvenijo tudi sicer. Samo pesem na papirju je obstojna. Pa še to živi samo takrat, ko se sreča z nekimi očmi. V neodprti knjigi je zadušena.

Pesem je popolnoma odvisna od jezika. Pesem ima korenine v jeziku pesnika. Presajena v drug jezik je manj sočna.

Prevajanje je nekaj takega kot hranjenje mladiča levinje s kozjim mlekom. Zdi se mi, da je dovolj, če mojo pesem razume samo en bralec. Imam občutek, da lahko tako, kakor sem si jaz zamislila, mojo pesem razume samo slovensko govoreči bralec. Če pa se zgodi, da jo razume kak bralec v tujem svetu, prevedeno v tuj jezik, je to tak čudež, kakor če bi rešila izgubljenega mladička levinje v Afriki s kapljico kozjega mleka v Alpah.

Možnosti, da bi bila moja pesem razumljena v tujini, so majhne. Tista, v tujem svetu razumljena pesem bi morala biti res vrhunska. To vem, ko berem prevode. Prevajalci sicer nekaj sestavijo, a navadno udarijo mimo. Je pa res, da pesem, ko je objavljena, ni več moja. Nikoli nikomur ne prepovedujem, da si jo razlaga po svoje. Prevod je vedno interpretacija. Mar ne rečejo »dober dan« drugače na vsakem koncu sveta?

Moja pesem je lahko razumljena samo v Sloveniji. V tujem svetu lahko samo govori, doma pa je uslišana.

Ko je Bog opazil, da ljudje gradijo stolp v Babilonu, da hočejo zgraditi tako visok stolp, da bodo lahko dosegli nebo, dosegli torej Boga, se tako rekoč izenačili z njim, se pomerili z njim v kreativnosti, se je Bog ustrašil tekmecev. Moral jih je ustaviti. Naj pošlje strelo, vihar, naredi potres? Odločil se je, da jim lahko podre temelj, na katerem so gradili: jezik. Skupni jezik jim je dal moč, da so zasanjali stolp in ga začeli uresničevati. Pomešal je zloge, spremenil je pomene besed, spremenil je zagnane ustvarjalce v nerazumljive in nerazumljene brbljavce. Včasih so ljudi, ki niso mogli govoriti, imeli za norce!

Babilonci si torej niso si mogli ničesar dopovedati, zasovražili so se, razkropili so se na vse strani, stolp so pustili, da se je sesul vase. Porazgubili so se, pozabili so svojo prvinsko zgodbo, ostalo jim je nekaj zapisov na glinenih ploščicah, nekaj vklesanih besed, nekaj starcev je pripovedovalo zgodbe, slepi Homer, potem filozofi, potem apostoli, potem pesniki … Predvsem pa mame, ki so začele izumljati nove besede, da so z njimi ljubkovale otročičke in jih učile jezik, ki so ga sproti ustvarjale, samo zanje, samo za svoje najljubše, jezik, s katerim bodo njeni otroci lahko prijateljevali z brati in sestrami ter sosedovimi otroki. V novem domu, novem kraju, novi deželi so začeli nastajati novi jeziki.

In prihajali so tujci, trgovci, popotniki, begunci, ki so želeli razumeti jezike domačinov. Začeli so se učiti tujega jezika, začeli so prevajati. In prijateljstva so spet nastajala. Ljudje so se sporazumevali in spet so lahko začeli graditi, ustvarjati, sanjati o nečem, kar bo dobro za skupnost.

In spet so bili tudi taki, ki so hoteli drugače. Spet je prišlo do spoznanja, da so drugi drugačni. Najprej je opaziti drugačnost jezika, šele potem drugačnost mišljenja, prepričanja, verovanja. Ključen nesporazum je narobe prevedena misel.

A že preden je začel nastajati babilonski stolp, sta bila iz raja izgnana Adam in Eva. Zakaj neki? V raju naj bi bili vsi krasni in dobrodošli, saj so bili vsi narejeni po nekem idealnem vzorcu. Vsak metulj je popoln, vsaka trobentica.

Adam in Eva sta bila radovedna, hotela sta doživeti nekaj nepredvidljivega. Nista hotela živeti brez želja, brez izziva, brez strahu. Bog je bil razočaran nad njima. Jezen je bil, ker je ustvaril nekaj, česar ni nameraval. Človek se mu je ponesrečil. Eva je ponudila jabolko in Adam je v gesti prepoznal tisto, kar mu je sporočala, preden je znala izreči čustvo. Vzemi, poglej ta lep sadež, čudovito diši, vzemi ga iz moje roke. Adam je Boga razumel, ker ga je Bog

naučil govoriti rajski jezik, a Eva je znala povedati nekaj drugega, drugače, v drugem jeziku, v jeziku človeka, ki čuti, zapeljuje, obljublja, tvega, premaguje strah, kljubuje. Jabolko kot seme človeškega jezika.

Ne poznam dovolj bibličnih zgodb, prevajam sporočila. Ne znam drugače. Vse je v primerjavi. Primerjava je pravzaprav prevajanje. Adam in Eva sta v mojem srcu prva pesnika.

Bog je torej ustvaril tekmeca samemu sebi? Z ljubeznijo in dobroto potomci Adama in Eve gradimo stolpe in mostove, nenehno skušamo presegati znano in že doseženo. Nenehno stojimo na pragu: bomo prestopili, tvegali, nas bo moral nekdo pahniti čez? In v svobodi je zaobsežena tudi svoboda izbire: graditi ali podirati, ljubiti ali sovražiti, ubiti ali ohranjati pri življenju. Najprej je beseda. Potem je prevod. Potem je razumevanje. Potem je udejanjanje.

Kaj pa potem? Ko smo izgubili prvi, univerzalni jezik, ko smo ga prerasli, ker nas je bilo vedno več in ker smo bili vedno bolj razkropljeni, smo potrebovali prevajalce. Prvi prevajalci Svetega pisma so bili preganjani. A prevajalci so vztrajali. Ljudje so se začeli učiti brati iz prevodov, potem so začeli zapisovati svoje jezike. Pismeni ljudje so bili najprej sumljivi, potem pa počasi spoštovani. In tisti, ki niso znali tujega jezika, so morali ostati doma, mnogi so se naučili tujih jezikov in se obrnili proti tujcem, jih skušali razumeti, se učiti. Prevedli so njihove misli v svoje jezike in jih predstavili doma.

Otroci vseh tistih milijonov, ki zdaj zapuščajo domove, bodo nekega dne iskali svoje korenine. Ne bodo več govorili jezika svojih dedov in babic. Ostal jim bo opis vonjav potice, obledela fotografija, star napev. Iskali bodo prevode literature svojih prednikov. Mislimo, da prevajamo za tujce! Ne, prevajamo za svoje potomce. Argentinci slovenskega porekla bodo brali prevode slovenskih pesnikov, ko ne bodo več znali slovensko.

Prevodi bodo kakor okruški Panteona v muzeju v Londonu. Angleži grškega porekla hodijo tja, da začutijo svoje korenine. In Evropejci hodijo v London preučevat korenine evropske civilizacije. Muzeji so zakladnice našega skupnega porekla. Prevod je tudi Sveto pismo na stenah cerkvice v Hrastovljah. Pomembno je razumeti. Prevod se zgodi na poti med izgovorom do uslišanosti. Prevod se zgodi vsak hip v vsakem poskusu sporazumevanja.

Vsak trenutek tvegamo, da nas nekdo ne razume. Tvegamo biti izgnani. Pisati pesmi je pogumno. In tudi tvegano. Prevajati pesmi je še bolj tvegano. Prav zato moram še posebej natančno zapisati, kar mislim. Prav zato so moje pesmi vedno bolj grobo nasekane. Ne pišem verzov, ki bi bili trske, ki vzplamtijo ob najmanjši iskrici. Zdaj pišem hlode, ki jih je videti od daleč in jih ni mogoče zamenjati s spečim krokodilom.

Ko so verzi vzeti iz konteksta, pride do strašnih nesporazumov. Kosovelove pesmi, Cankarjeve misli, Prešernova Zdravica … novejši primer je sedemdeset let star verz Otona Župančiča. Ljudje pa smo leni. Beremo izvlečke, citate. Prevajalci so slabo plačani. Prevajajo površno. Naj niti ne omenim režiserjev, ki so prevajalci dramatike. Ne le, da krajšajo besedila, temveč na novo pišejo dialoge in jih pripisujejo klasiku. Kaj se je ravnokar zgodilo

z Molièrom v Ljubljani? Prevod je bil morda celo dober, a predstava ni dišala po Molièru, nasprotno, čutila sem objestno krajo in laž.

Pravimo, da pišemo v majhnem jeziku. Ali se to nanaša na debelino slovarja? Z besedami, ki jih imamo, smo do zdaj izrazili vse, celo izposlovali svojo državo!

Od nekdaj so morali prav prevajalci izumljati nove besede, ko so prevajali iz večjih v manjše jezike. Če Jurij Dalmatin ne bi prevedel Svetega pisma, bi Slovenci ne imeli tako zgodaj knjižnega jezika. Če bi France Prešeren ne znal italijansko in ne bi bral Francesca Petrarce, ne bi mogel napisati sonetov. Če Angleži ne bi zavzeli Indije, bi bil njihov slovar precej tanjši. Če bi Turki ne zasedli Srbije, bi imeli Srbi manj besed.

Jezik je torej najbolj zanesljivo orožje proti potujčevanju in zavojevanju. Drugih ljudstev ne bi mogli uničiti samo z bacili in pobijanjem, uničiti jih je bilo mogoče predvsem zato, ker so bili prisiljeni govoriti jezik zavojevalca. V tujem jeziku niso zmogli izraziti svojih zahtev, strahov. Bilo bi čudovito, če bi se zavojevalci naučili jezik ljudstev, ki so jih podjarmili. Učili bi se od njih preživetja na tujih tleh.

Vklapljanje v tujo kulturo mora biti obojestransko. Prevajalec mora biti »dvojezičen«. Oba jezika mora enako ljubiti.

Prevajalec je kot lutkar. Na vrvicah ima dva jezika. Jezika sta lutki, ki se objemata, poljubljata. Prevajalec ne sme delati razlik, oba ljubimca sta med ljubljenjem, med prepletanjem enakovredna. Izenačiti dva jezika je prevajalčeva naloga. Jezika plešeta v njegovem ritmu. Morda prvi jezik vodi drugega, korak za korakom, odstavek za odstavkom, včasih se zgodi, da drugi jezik tako dobro pleše, da odpleše lepše in boljše kot jezik, ki ga je povabil na ples. Takrat prevodi postanejo del druge kulture. Dickens postane slovenski klasik, hkrati pa tudi klasik za Makedonce, Špance. Takrat postanemo Evropejci, svetovljani. Tako so prevajalci največji krivci globalizacije – v najžlahtnejšem pomenu krivde.

Po drugi strani pa posamezniki v globaliziranem svetu nenehno iščejo korenine. Esperanto obstaja, govori ga dva milijona ljudi. A ni uspel kot jezik sveta. Srbohrvaščina ni uspela združiti narodov, celo zanetila je sovraštvo. Začutila sem že novo nestrpnost v Evropi. Kateri jezik bo prevladal, francoski ali angleški, ko bo Nemčija najmočnejša država?

Prevajalci imajo večjo vlogo, kakor se morda zavedajo. Vsako leto izide na milijone knjig. Prevajalci izbirajo, kaj bomo brali. Oni so cenzorji. So pa tudi naši učitelji. Mi izbiramo, kaj bomo brali, oni pa izbirajo, kaj sploh imamo na izbiro.

Prevajanje je kot potovanje v neznani svet. Včasih mu gre z lahkoto, drugič se muči. Prevajalec, ki se loti prevajanja nečesa, kar podžiga sovraštvo, kar ljudi poneumlja, kar krepi predsodke, ni nič boljši, kot tisti, ki je taka besedila pisal. Metanje listkov s politično propagando, na primer, prevajanje lažnih receptov za nesmrtnost. Poznam pa prevajalce, ki so morali prevajati dela, ki jih niso marali, intelektualci v ječah, na primer. Kako so ohranili čisto vest? Tako da so prevedli narobe. ■

Dr. Denis Poniž

Sodobnost drame *Amerikanci* prve slovenske poklicne pisateljice Zofke Kveder

Izseljevanje Slovencev v druge države in na druge kontinente, posebej v 19. in 20. stoletju, je vsekakor večji problem, kot pa ga prikazuje uradno zgodovinopisje. Tudi v zavesti sodobnih Slovencev je ta problem nekaj obstranskega in za mnoge nepomembnega; uradna politika, mediji in usmerjevalci »javnega mnenja« mu ne posvečajo kakšne velike pozornosti. Če je bilo izseljevanje predvsem kmečkega prebivalstva v 19. stoletju povezano s katastrofalnimi ekonomskimi pogoji, ki so jih povzročile naravne ujme in množični pojavi rastlinskih škodljivcev (trte, sadja, žitaric in krompirja), pa so izseljevanja v 20. stoletju bolj zapletena. V dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja so se izseljevali primorski Slovenci, ki jih je Rapalska pogodba odtrgala od matice in jih na milost in nemilost prepustila fašističnemu etnocidu (ki ga Italija doslej še ni priznala, kaj šele obžalovala!). Na drugi strani imamo znova ekonomsko izseljevanje v času petdesetih in šestdesetih let, ko je model samoupravnega socializma žalostno pogorel in se je jugoslovansko gospodarstvo začelo spreminjati v pogorišče zavoženih kardelijanskih idej. Posebej usoden pa je bil eksodus, ki se je zgodil po drugi svetovni vojni, ko so v tujino morali oditi predvsem intelektualci iz protikomunističnega tabora. Tudi v poznejših letih se je nadaljevalo (predvsem ilegalno) odhajanje ljudi, ki niso hoteli ali niso mogli živeti v represivnem in totalitarnem režimu, od šestdesetih let naprej pa je komunistična oblast, ki je reševala svojo zavoženo ekonomijo, odprla vrata novemu izseljevanju, tako izobražencev kot tudi visokokvalificirane delovne sile. Po osamosvojitvi Slovenije se je najprej zdelo, da izseljevanja (mladih, delavoljnih) Slovencev ne bodo več potrebna in da bo v novi, demokratični klimi dovolj dela in priložnosti za vse Slovence. A smo se bridko zmotili, saj so levičarske, ekonomsko polpismene postkomunistične vlade, ki so delale z roko v roki s t. i. »tajkuni«, Slovenijo znova pripeljale v ekonomske težave, nespametne (ali pa saboterske) odločitve so predvsem mladim, izobraženim Slovencem zaprle možnosti za spodobno eksistenco v domovini in predvsem v zadnjih sedmih, osmih letih smo znova priče naraščajočemu izseljevanju, ki vladajoče, samozaverovane, nadute in vsevedne oblastnike sploh ne skrbi.

A treba je glasno in jasno povedati: izseljevanje mladih, izobraženih Slovencev ob vedno bolj odkritem podpiranju priseljevanja ljudi iz okolij, ki se ne bodo nikdar zares integrirali v evropsko kulturo in evropski način življenja, saj se mnogokrat ne morejo (ali nočejo) integrirati niti prišleki iz kulturno primerljivih okolij (bivše skupne države), lahko pomeni samo eno: da se bo, ob vedno manjši rodnosti število Slovencev vedno bolj zmanjševalo in prihodnost Slovenije je zagotovo bolj ogrožena, kot pa bi bila, če vseh teh izseljevanj ne bi bilo.

Prav tako ni nihče izdelal študije, ki bi pokazala, koliko Slovencev se je odselilo v zadnjih dveh stoletjih in kaj to pomeni za demografsko podobo sedanje Slovenije. Če k temu prištejemo še vse pobite in odpeljane Slovence v času turških vpadov v 16. in 17. stoletju, vse, ki so padli kot prisilno mobilizirani vojaki pod tujimi cesarji in njihovimi zastavami, od Mehike do Rusije, potem je podoba precej mračna in nevesela.

O prisilnem in prostovoljnem izseljevanju je slovenska literatura zapisala marsikaj, a o tem slovenski šolarji ne izvedo prav veliko, kakor tudi ne izvedo prav veliko o zgodovinskem pomenu osamosvojitve. Zato ostaja ta grenka tema zamolčana in le redki opozarjajo nanjo in na njene usodne posledice. A kar je zapisano v literaturi, ostaja kot spomenik in dokaz, da so se vsaj pesniki in pesnice, pisatelji in pisateljice zavedali tega ključnega problema in so o njem tudi pisali. Če imamo pesmi in proznih del (črtic, novel in romanov), katerih osrednja ali stranska tema je izseljevanje, za debelo antologijo, ki pa je še nihče ni pripravil, pa je dramskih del s tematiko izseljevanja malo, bolje rečeno skoraj nič. A prav dramatika je tista veja literatura, ki lahko, če je ustrezno uprizorjena, najbolj neposredno in z največjo izpovedno močjo nagovarja svoje gledalce. Tega se je zagotovo zavedala tudi prva slovenska poklicna pisateljica, Zofka Kveder, ki je tudi sama izkusila, kaj pomeni oditi na tuje in si tam ustvarjati eksistenco. Za pisateljico, ki je njeno »orodje« materni jezik, je taka odločitev še težja, a Kvedrova je uspela osvojiti še dva jezika, nemščino in hrvaščino, v katerih se je lahko literarno izpovedovala, živela pa je tudi v češkem kulturnem okolju, ki je prav tako sooblikovalo njeno osebnost in njeno literaturo. In morda je prav zato, ker je doživljala vse razsežnosti svojega izseljenstva (pa čeprav je živela v času svojega praškega in nekaj časa tudi zagrebškega bivanja v isti državi, kot bi živela, če bi ostala v Sloveniji), napisala izjemno zanimivo dramo *Amerikanci*, s tematiko izseljevanja iz krajev, kjer je nekaj časa prebivala (Loški potok na Notranjskem), predvsem v »obljubljeno deželo«, Ameriko. Da je Amerika privlačevala Slovence, je mogoče sklepati tako iz življenjske usode škofa Barage in zgodbe utopičnega socialista Andreja Smolnikarja (1795–1869?, Philadelphia), ki jo je tako pretresljivo dramatiziral Drago Jančar v drami *Disident Arnož in njegovi* (1982). V nadaljevanju bi rad podrobneje razčlenil omenjeno dramo Zofke Kveder in pokazal, kako je dramatičarka oblikovala ključno sporočilo svojega dramskega besedila.

Kolektivna drama Zofke Kveder, štiridejanka *Amerikanci* (Zabavna knjižnica, 1908) ni zbudila večjega zanimanja slovenske literarne zgodovine, čeprav jo je France Koblar v svoji *Slovenski dramatiki I.* (1973) vsebinsko podrobno opisal, vendar o njej ni podal kakšne posebne estetske ali dramaturške sodbe, kot je to storil za mnoga druga sodobna dramska dela. Lino Legiša je v V. knjigi *Zgodovine slovenskega slovstva* (1964) namenil *Amerikancem* le nekaj stavkov, ki so spet bolj posvečeni vsebini in vsebinskim zapletom kot pa formalnim vprašanjem. Avtor med drugim opozarja predvsem na problem izseljevanja in omenja avtoričino prozo s podobno tematiko, povest *Hrvatarji* (objavljeno v zbirki novel in črtic *Iz naših krajev* 1903), ter njen kritični članek o izseljevanju rojakov z naslovom *Slovenci na tujem*. Podobno je ravnal Franc Zadravec v *Slovenski književnosti II.* (1999), kjer je dramo opisal z nekaj stavki, ki govorijo le o usodi bodočih izseljencev – Amerikancev; dodal pa je nekaj besed o simbolistično zaostrenem koncu drame. Splošni pregledi slovenske književnosti,

npr. *Pregled slovenske književnosti* (1934) Antona Slodnjaka, dramo samo omenjajo v enem stavku, in je ne poskušajo umestiti v zgodovinski razvojni lok slovenske dramatike, ki je prikazovala socialne in ekonomske probleme sočasne družbe. Sam sem o drami predaval v okviru predmeta Zgodovina slovenske dramatike na Akademiji za gledališče v šolskem letu 1999/2000, vendar svojih ugotovitev takrat nisem objavil, gradivo pa sem uporabil pri pisanju pričujočega prispevka.

Vsekakor pa je v zvezi s kolektivno dramo *Amerikanci* mogoče reči še nekaj stvari, ki zadevajo tako njeno vsebino kot tudi zgradbo. Če je v času nastanka *Amerikancev* na Slovenskem prevladovala realistično-naturalistična dramatika, ki jo je le Ivan Cankar skušal vzpostaviti v estetskem okviru moderne, torej z izrazitimi simbolističnimi, novoromantičnimi, a tudi impresionističnimi in dekadenčnimi dramskimi elementi, potem je drama Zofke Kveder zanimiva iz dveh razlogov. Tudi zanjo je značilno, da v duhu moderne uporablja različne slogovne prijeme, od realističnih in naturalističnih, preko novoromantičnih do simbolističnih in (v slikanju narave) tudi impresionističnih. Podobe se prepletajo do te mere, da je včasih realistična osnova postavljena v povsem drugačen kontekst, z mnogimi simbolnimi pomeni, kar je značilno predvsem za tretje in četrto dejanje *Amerikancev*. Po eni strani dramatičarka ukinja trdno realistično zgodbo in ustrezno oblikovano dramsko zgradbo ter jo nadomešča s »slikami« oz. »prizori«, ki jih bolj kot kaj drugega vežejo v celoto dva ali trije vzporedni, deloma tudi prepleteni problemi. Vsi v drami izpostavljeni problemi pa so povezani z vprašanjem kolektivne (socialne) usode slovenskega kmečkega prebivalstva v ekonomsko zaostrenih pogojih prihajajočega kapitalizma in pospešenega razslojevanja v zadnjih desetletjih 19. stoletja, še posebej v pokrajini, kakršna je bila Notranjska, kjer je pisateljica, kot smo že omenili, preživela mladost.

Prvi problem, ki ga dramatičarka prikazuje že v ekspoziciji, se dotika sezonskega dela v slavonskih hrastovih gozdovih, ki pa ne prinaša zaslužka, saj je kriza tam, kamor odhajajo slovenski kmetje drvarit in tesarit, podobna tisti v domačih krajih. Zato je edina rešitev, ki jo vidijo ljudje v svoji vedno hujši stiski, odhod v Ameriko, »obljubljeno« deželo, kjer se po besedah tistih, ki so uspeli, cedita med in mleko. Toda Amerika ni obljubljena dežela samo zaradi ekonomskih prednosti, v drami je nekajkrat zapisana dramatičarkina misel, da v Ameriki človek šele zares postane človek, lahko realizira svojo svobodo in oblikuje svojo neodvisno osebnost. Amerika je povezana s pričakovanji, ki so hkrati realna in utopična, tako jih dojemajo tisti, ki v odhodu v »obljubljeno deželo« vidijo edino (ekonomsko) rešitev, kot tudi oni, ki opozarjajo, da je tudi v Ameriki sreča opoteča in da uspe samo eden od desetih, devet pa jih propade, se izgubi na socialnem dnu. Vendar pa ima Amerika, kakor je prikazana v drami, neko drugo, skoraj metafizično razsežnost. V njej se lahko izpolnijo človekova pričakovanja o samorealizaciji. Ko Amerikanec, človek, ki je v Ameriki v kratkem času uspel, odgovarja na vprašanja kmetov, kaj mu pomeni Amerika, kako doživlja njeno bistvo, poudarja:

> Človeka naredi iz tebe. /.../ Pozneje pa se zaveš, kaj je to: človek! /.../ In potem te obide ponos, da si človek! /.../ Vse premorem, vse premagam – človek sem! [II., 5]

Amerika je, tudi po dramatičarkinem prepričanju, dežela z drugačnimi, bolj demokratičnimi standardi, kar je mogoče razumeti iz besed, ki jih govori Amerikanec. Ko primerja hlapca in gospoda, lahko preberemo:

> Ej, v Ameriki je širok svet in je svoboda. Tam so vsi enaki. /…/ Gospod je bil včeraj še hlapec, in hlapec bo jutri gospod. Pamet pa roke, to edino velja tam. [II., 4]

Iz teh besed zagotovo govori tisti pol Zofke Kveder, ki se ni mogel sprijazniti ne z domačijstvom ne z revščino, ki jo je premoglo; to je tudi tisti pol, ki skozi Amerikančeva usta strastno govori o širnem svetu, v katerem je mogoče uspeti (Amerikanec: *Moški hoče imeti svet v rokah, dokler živi.*) Amerikanec je lik, ki ga je dramatičarka oblikovala bipolarno, saj na eni strani iz njegovih besed razbiramo (tako ga razumejo tudi kmetje, ki se odločajo za odhod v Ameriko), da je to dežela neskončnih gospodarskih možnosti, kjer lahko vsakdo, ki hoče delati, uspe in čez čas tudi obogati (Amerikanec: *Bogata in svobodna zemlja je tam, vsakemu da kruha* [II., 5]). A Amerikanec ne govori samo o gospodarski svobodi, ampak tudi o politični:

> Tam nosiš glavo pokoncu in ne klečeplaziš pred nikomer. Tega tudi nihče ne zahteva. Ko dovršiš svoje delo, si človek kakor vsak drug, enak drugemu. [II., 5]

Ko ga učitelj, ki zagovarja domačijstvo, zavrača v imenu tradicionalnih vrednot (Učitelj: Tako revna je naša domovina, skromna, malo sinov ima, Ne zapuščajmo je! Ne izdajmo je! [II., 6]), mu Amerikanec odgovori:

> No, pojdimo, pojdimo! Ali domovina – domovina?! Ha ha! (*Se udari ob čelo pa po prsih, stisne pesti in jih strese pred seboj.*) To, to, to je moja domovina!

Amerikanec je tako dvakrat prepričljiv: kot človek, ki oznanja gospodarsko svobodo, možnosti, ki so enake za vse delavoljne ljudi, in tudi politično svobodo, katere pomembna prvina je spoštovanje vsakega človeka, ne glede na to, kako visoko ali nizko stoji na socialni lestvici, kaj je po poklicu in kako bogat ali reven je. Kljub dejstvu, da je Zofka Kveder videla tragedijo izseljevanja, pa je hkrati videla tudi obup in bedo ljudi, ki so jim tudi politične razmere v tedanji Avstro-Ogrski uničevale eksistenco. Če k temu prištejemo še socialne in ekonomske stiske, od propadanja kmetij zaradi alkoholizma, problemov razslojevanja, porok zaradi ekonomskih razlogov, otopelosti in surovosti ljudi, ki ne vidijo izhoda iz osebnih stisk, potem drama podaja zelo natančno, čeprav ne vedno dramatično izostreno podobo skupine moških, ki morajo v patriarhalni družbi za vsako ceno poskrbeti za svoje družine, po drugi pa so pahnjeni v brezupno situacijo, saj je politika, od lokalne do tiste na ravni države, brez posluha za njihove težave in jih pušča same.

Toda Zofka Kveder ne prikazuje samo moških, ki jih razmere prisilijo v odločitev za emigracijo. Tudi dekle Metka se, potem ko doživi ljubezensko razočaranje (ki je obenem tudi priznanje njene socialne neuspešnosti, saj se bo njen ljubimec poročil z bogato, imovitejšo), odloči za tvegano pot v Ameriko (ker je noseča, razmišlja takole: *Sreče hodijo iskat tja in nesrečo skrivat* [III., 6]), kar spet govori o tem, da je Zofka

Kveder pripisovala ženskam enake sposobnosti kot moškim in bila v tem pogledu (kot še v mnogih drugih) daleč pred nazori svojih sodobnikov. Amerika je bila zanjo hkrati dežela, ki se po svojih socialnih standardih (danes bi dejali tudi: po stopnji človekovih pravic in svoboščin) korenito razlikuje od njene domovine in države Avstro-Ogrske, a hkrati se je zavedala tudi varljive podobe, ki ni vedno ustrezala resnici. Ljudje, tudi tisti, ki jih je poznala v okolju svoje mladosti, se v »rodni kraj« niso vedno vračali tako srečni in bogati, kot je srečen, samozadovoljen in bogat njen dramski lik, imenovan preprosto Amerikanec. Pravzaprav se lahko vprašamo, zakaj je poskusila preliti izrazito epsko in polemično, v vsakem pogledu izzivalno in aktualno snov v manj učinkovito dramsko obliko, kjer se, zaradi narave dramske oblike, kratkih dialogov, ki ne dovoljujejo dolgih in zapletenih refleksij, osnovne misli zabrišejo in jih tudi pozornejši bralci (gledalci) zlahka spregledajo.

Vendar Zofke Kveder ne zanima samo kolektivni problem potencialnega in aktualnega izseljevanja, zanimajo jo tudi pogoji, v katerih se nahajajo ljudje, njihova medsebojna razmerja, njihova sovraštva in prijateljstva, njihov boj za obstanek in njihovo upanje na boljšo in bogatejšo prihodnost. Zato pravzaprav nima za drame tako značilne in potrebne osrednje, nosilne dramske osebe, ki bi v dogajanju sprožila spor z drugo osebo ali, kar je prinesel naturalizem, s kolektivnim nasprotnikom. Vendar pa so posamezne zgodbe, ljubezen Streharjeve Ančke in Pečarjevega Lojza, ter nasprotovanje tej ljubezni, ki jo izraža njegova mati, oblastna vdova Pečarica, Žagarjev Matijče in njegova noseča ljubica, ki jo zavrže zaradi bogate neveste, Torbarček in njegova žena Alenčica, ki mora prenašati njegov alkoholizem, Amerikanec in njegova nesrečna ljubezen do gospodične Eme, dramatično jasno izrisane in vse skupaj ilustrirajo osnovno zgodbo o tragiki izseljevanja in izseljenstva, ki je po več kot sto letih še vedno aktualna in vredna razmisleka.

Zgradba štiridejanke je oblikovana kot le rahlo konfliktna struktura, saj v drami zaman iščemo en sam, osrednji, skozi vso dramo potekajoč spor. To je glavna oblikovna pomanjkljivost dramskega besedila. Vendar pa je sporov več, najizrazitejši je morda tisti, ki nastane ob nazorskem spopadu Amerikanca z učiteljem (in nekaj pozneje tudi z učiteljevo zaročenko, poštarjevo hčerjo, gospodično Emo), spopadu med pripadnostjo tujstvu, velikem svetu, brezdomovinstvu in pripadnostjo domačemu svetu, domovini, rodnemu kraju in izročilu prednikov. Zanimivo, da je Kvedrova, ki je vse svoje zrelo življenje preživela zunaj domovine, v različnih kulturnih in jezikovnih okoljih, v tej drami tako trdno zagovarjala tudi idejo domovinske ljubezni in pripadnosti domačijstvu. Učitelj takole oponese Amerikančevo agitacijo za izseljevanje:

> Zapeljevanje je to! Kaj je tam v Ameriki?! – Tujina je tam! Vaš jezik vam bodo ukradli tam, vašo narodnost in vašo domovino! /…/ Naši kraji so siromašni, a to je vaša domačija. Domačija vaših očetov je to in vaša. [II., 6]

Tudi v pogovoru med Amerikancem in njegovo mladostno ljubeznijo (in hkrati, kar je zanimivo, tedaj nedosežnim idealom »ženske«), gospodično Emo, je le-ta zelo odločna, ko pogovor nanese na domovino in tujino:

> Ne, nikamor ne iz tega kraja. /…/ Rada sem tu. [III., 4]

Drugi spori so večinoma na ravni erotičnih zvez, bodočih in tistih, ki že trajajo. Kvedrovo zanimajo tako zakonska razmerja kot šele nastajajoče zveze. V prvo kategorijo spada že omenjeni besedni spopad med gostilničarjem in njegovo ženo v prvem dejanju, ko mu ona očita:

> Čudno je, da vi dedci toliko lenarite, za nas ženske pa je v petek in svetek, v slabih in dobrih časih delo enako. Tri dedce imam, tebe in dva sina, pa ste se dosti odpočivali. Samo jaz se peham od zore do mraka. [I., 1]

Podoben pa je prizor, ko pijani Torbarček obračunava s svojo ženo in ji med drugim očita, da nista imela otrok [III.,1].

Še več grenkobe je v sporih, ki nastajajo iz nerealiziranih erotičnih zvez. Omenili smo spopad med Amerikancem in Emo, podoben je tisti med Metko in Matijčetom [III., 6], ki doseže tudi najbolj naturalistične razsežnosti (Matijče se fizično loti Metke, naturalističen je tudi njegov besednjak).

Pretresljiv je tudi zadnji pogovor med Lojzom in njegovo ljubeznijo, Streharjevo Ančko. Dekle, ki se zaveda ne le sovraštva nesojene tašče, ki ji nenehno očita njeno revščino in nizko socialno poreklo, marveč tudi dejstva, da bo, v zaostrenih gospodarskih pogojih, poroka z Lojzom zanj predstavljala veliko breme, pravi:

> Rajši ne hodi, Lojz! Lojz, jaz te imam jako rada, v resnici jako, ali rajši ne hodi! Pusti me, pa vzemi drugo. Mati ti bodo prepisali domačijo, srečen boš. Nikar ne hodi po tujem. [III., 3]

Drama je napisana izrazito iz perspektive postavljanja in deloma reševanja ženskih vprašanj, s katerimi se je Kvedrova ukvarjala vse življenje in v vseh oblikah svoje literature. Ne le, da je v igri neštetokrat poudarjeno, da so ženske prikrajšane za pravico odločanja o skupnem življenju (bodisi pri načrtovanju tega življenja bodisi v njegovem poteku), pa čeprav je velika večina dejanj povezanih z njihovo sposobnostjo (tak je ves prvi prizor, prvega dejanja, pogovor med gostilničarjem Dolencem in njegovo ženo), ženski liki so postavljeni v ospredje. Tu moramo na prvem mestu omeniti Pečarico, ki jo dramatičarka označi za *bogato kmetico in vdovo*, ki v svojem ravnanju prevzema vlogo moškega – gospodarja, tako nasproti svojemu sinu Lojzu, ki se noče ukloniti njeni volji in se oženiti z bogatim dekletom (kar bi akumuliralo kapital), kakor tudi nasproti njegovi nesojeni izvoljenki, bajtarskemu dekletu, Streharjevi Ančki. Vendar Pečarica ni naslikana enostransko, čeprav sinu na vse načine onemogoča »prepovedano« zvezo, ga vseeno materialno podpira in mu celo da denar za pot v Ameriko, saj je prepričana, da se bo skesan vrnil domov (kot je prišel brez zaslužka iz Slavonije), njena brutalnost in neobčutljivost sta drugačni, kot recimo tista, ki jo je Cankar upodobil v liku Kantorja (*Kralj na Betajnovi*). Vendar pa Pečarico lahko postavimo ob bok Kantorju, saj so njeni pogledi na svet podobni njegovim in prvo vodilo njenega življenja sta dobiček in bogastvo, vse drugo je podrejeno ekonomski uspešnosti, do katere pa se človek dokoplje le, če zataji svoja čustva in se ne ozira na čustva drugih.

Drama *Amerikanci* je tudi dokument časa. Prav v tej dokumentarni razsežnosti pa je skrita njena vrednost za današnji čas. ■

Mag. Pavel Požar

ZAKAJ RAVNO BERDJAJEV?

Zadnje poletje sem imel priložnost, da sem se v družbi nekdanjega urednika *Revije 2000* Petra Kovačiča Peršina srečal z nekdanjim glavnim urednikom radijskih programov Radia Slovenije Andrejem Rotom, ki ga je zanimalo, s čim se ukvarjam v prostem času. Odgovoril sem, da se že kar nekaj časa ukvarjam s prevajanjem dela Nikolaja Berdjajeva (1874–1948) *Samospoznanje*, ki naj bi predvidoma izšlo pri Celjski Mohorjevi družbi v letu 2018. V njem ta ruski filozof krščansko-personalistične in eksistencialistične usmeritve opisuje svojo življenjsko pot, svoj duhovni in filozofski razvoj, svoja srečanja s sopotniki, filozofi, umetniki, kulturnimi ustvarjalci pa tudi politiki, vključno z akterji ruske revolucije.

Mojega sogovornika je zanimalo, zakaj se mi ravno Berdjajev, ki je v Sloveniji sicer gotovo premalo poznan, v svetovnem merilu pa po mnenju nekaterih že nekoliko *passé*, zdi tako zanimiv, da se mi ga zdi vredno ne le prebirati, ampak tudi prevajati.

Odgovor bo nekoliko daljši kot vprašanje. Ne vem zakaj, a ruski značaj in kultura me privlačita že od mladosti. Že v gimnazijskih letih sem se po zanimanju za zahodno začel vedno bolj zanimati za vzhodnjaške kulture, filozofije in religije, in od branja Dickensovega *Davida Copperfielda* sem kmalu prešel k branju *Mladeniča*, *Ponižanih in razžaljenih* ter drugih prevedenih del Dostojevskega pa tudi Leva Tolstoja. Že pri njiju, še bolj pa pozneje pri ruskem filozofu Berdjajevu sem opazil, kako si ti presneti Rusi prizadevajo, da bi na vsak način čim bolje izrazili resnico, kar me je osupnilo, saj to pri nas v tistem času »zapovedane resnice« ni bilo slučaj. To tendenco k izražanju resnice, celotne in celovite resnice, bi sicer lahko po pravici poimenovali »surovi, nekultivirani realizem«, a osebno nadvse cenim ravno to potezo ruskega duha, saj menim, da pravo razumevanje in sporazumevanje lahko temelji ta samo na doslednem iskanju, izražanju, dojemanju in sprejemanju resnice.

Da pa bi do konca pojasnil svojo fascinacijo z Berdjajevom, moram poseči v čas železnih let komunizma, v čas svojega mladostnega duhovnega zorenja, v čas srednje šole in pozneje študija filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ko sem postal pravi upornik in revolucionar duha, saj očitno ni bila zadovoljena moja potreba po resnici, po besedi resnice. Pri tem nimam v mislih samo resnice v materialno-faktografskem, ampak tudi v duhovnem smislu. Podobno kot Cankar v svoji noveli *Skodelica kave* menim, da zločini in krivice nikakor niso le materialno-pojavne, ampak tudi duhovno-metafizične narave, in takšna zločina sta za vsakega iskrenega iskalca resnice predvsem laž in prepoved resnice. Pa ravno takšno duhovno atmosfero zapove-

danega laganja, molka in prepovedi resnice sem občutil in doživljal mnogo, premnogo let v prejšnjem, zdaj že nekdanjem »socialističnem« režimu.

Zato verjetno ni slučaj, da sem bil globoko prevzet, ko sem naletel na Berdjajeva, saj nisem mogel verjeti, da je možno, da se znotraj takšnega sistema lahko znajde tudi beseda resnice. Takšna beseda resnice pa se mi je razodela že, ko sem še pred Berdjajevom sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja naletel na knjige Gabriela Marcela v hrvaških prevodih v izdaji zagrebške založbe Kršćanska sadašnjost, in v njih zaznal duha, ki se dosledno bori za resnico, duha hrabrega, že kar viteškega poguma v iskanju in izražanju resnice, v pobijanju zmot in laži.

Prva knjiga Nikolaja Berdjajeva, ki mi je prišla v roke, je bil hrvaški prevod njegovega dela z naslovom *Jaz in svet predmetov; pet razmišljanj o eksistenci; esej o filozofiji samote, družbe in skupnosti* v prevodu Nikolaja Thallerja in v redakciji Josipa Kribla iz leta 1984. Približno v istem času sem prav tako v hrvaškem prevodu prebiral delo francoskega krščanskega eksistencialista in personalista Gabriela Marcela z naslovom *Od odklonitve do invokacije: esej o konkretni filozofiji* v prevodu Marka Kovačevića in tudi v izdaji iste založbe istega leta, kar mi je razkrilo prav tako uporniškega duha francoskega genija. Marcelu in Berdjajevu je skupna kritika brezosebnega in brezdušnega kapitalizma s to razliko, da je Berdjajev obenem tudi pronicljivi kritik laži komunizma. Znašel sem se v resni dilemi, komu od njiju naj se intenzivneje posvetim. Odločil sem se za Berdjajeva, ne le zato, ker je Rus, Slovan, za katerega je značilen precej intuitiven pristop k problemom, medtem ko je Marcel zahodnjak, in je kljub svoji krščansko-personalistični usmeritvi bolj racionalen, ampak predvsem zato, ker je sam Berdjajev na svoji koži doživel in preživel prav tako hude preizkušnje z revolucijami, prevrati in vojnami, vključno s komunističnim sistemom in njegovo ideologijo, kot mi Slovenci.

Komunistični sistem s svojo marksistično ideologijo je pri nas postal pravcata metafizika, naša duhovna atmosfera je postala zadušljivi teren tople grede, skoraj brez žarka sonca resnice in dotoka novih, svežih idej. Zato ni čudno, da je v tej temi laži in sprenevedanja žarek resnice zame postal ravno Berdjajev.

Kant pravi o sebi, da sta ga vedno fascinirali predvsem dve stvari: zvezdno nebo nad njim in moralni zakon v njegovem srcu. Podobno sta tudi mene pri Nikolaju Berdjajevu, ruskem filozofu iz konca 19. in prve polovice 20. stoletja, ki je prav tako izšel iz šole velikega filozofa Kanta, pri Berdjajevu fascinirali predvsem dve stvari.

Prva stvar je njegova izjemna resnicoljubnost, njegov neustavljiv in neustrašen zagovor svobode, njegov pogum, da vselej postavlja bistvena vprašanja, da ob vsaki priložnosti razmišlja skrajno resno in si vselej upa govoriti resnico. Za Berdjajeva velja: »Beseda resnice mora biti izrečena, pa četudi propade svet!«

Druga stvar pa je njegov poskus, da prevladujočo filozofijo njegovega mladostnega obdobja, marksizem, izhajajoč iz takratne ruske socialdemokratske stranke obogati, nadgradi z etično-moralno in duhovno komponento,

kar ga je končno privedlo do njegovega krščansko obarvanega personalizma in eksistencializma ter preko Nietzscheja, Tolstoja in Dostojevskega do filozofije svobode in do obrata h krščanstvu, ki ga pojmuje kot religijo svobode.

Večino življenja sem se želel ukvarjati s filozofijo, a mi to dolgo časa ni bilo dano, namesto tega sem srednješolski mladini predaval samoupravljanje s temelji marksizma, družboslovje, sociologijo in končno tudi filozofijo. Še v času socializma si že takrat nadvse kritični, pronicljivi in pogumni učenci in učenke niso pustili odvzeti pravice, da me javno v razredu vprašajo, ali tudi sam osebno verjamem v komunizem, v katerem bodo nekoč prevladani vsi konflikti in družbena protislovja. Priznati moram, da sem se takrat pošteno zamislil in poglobil vase in si priznal, da sem do takrat mladini dejansko nekritično govoril o marksistično-komunistični utopiji o raju na zemlji. Ravno ideje Berdjajeva so mi pomagale odpreti lastne oči, da sem tudi v takratnem samoupravnem socializmu odkril zmote in mite, ki so človeku preprečevale uzreti resnico.

Glas Berdjajeva je bil zame tista preroška instanca, ki je napovedovala konec komunističnega sistema, saj je bil socialistični komunizem kljub svoji upravičeni tendenci k vzpostavitvi družbene pravičnosti že od vsega začetka obsojen na propad zaradi zgrešenih osnov, na katerih je bil zgrajen, predvsem pa zato, ker je bil zgrajen na laži. Resnicoljubna filozofska misel Berdjajeva me je toliko prevzela, da sem v devetdesetih letih prejšnjega stoletja o pojmovanju svobode pri Nikolaju Berdjajevu na Filozofski fakulteti v Zagrebu pod mentorstvom prof. Branka Despota uspešno opravil predbolonjski magisterij znanosti. Čeprav sem bil glede ruščine popoln samouk, sem se zaradi nepoznavanja idej Berdjajeva pri nas odločil, da ga začnem iz originala prevajati v slovenščino. Glede na to, da se od nekdaj močno zanimam za Dostojevskega, sem z veliko navdušenostjo prevedel zanimivo delo Berdjajeva z naslovom *Svetovni nazor Dostojevskega*, ki je leta 2011 izšlo pri Celjski Mohorjevi družbi.

Kljub dejstvu, da me je k Berdjajevu pritegnila predvsem žeja po resnici, in dejstvu, da mi je Berdjajev ponudil odgovore, ki so potešili to mojo žejo, je prav, da svojo fascinacijo z Berdjajevom pojasnim nekoliko bolj poglobljeno. Naj navedem nekaj pomembnejših razlogov:

1. Berdjajev je človek, ki v svojih delih kakor tudi v svojih javnih nastopih razmišlja svobodno, ustvarjalno, ničesar ne trdi *a priori*. Vse preverja in prevprašuje, edini *a priori* pri njem pa je, da nasprotuje vsakršnemu dogmatizmu.

2. S svojimi deli gradi vseobsežen, čeprav na videz protisloven in nepovezan filozofski sistem, ki nobenega, za sodobnega človeka, človeško družbo in človeštvo pomembnega vprašanja ne zanemari in na svoj izviren način odgovarja nanj.

3. Izhaja, predeluje in sintetizira najpomembnejše filozofske in idejne tokove evropske novoveške in moderne filozofske tradicije, zlasti nemške klasične filozofije na čelu s Kantom, Schellingom in Fichtejem. Od njegove misli in metode nato v kontinuumu prehaja preko heglovske dialektike

do marksizma oz. pravilneje marksističnega humanizma, v katerega mladi Berdjajev trdno veruje, njegova filozofska pot pa ga vodi preko takrat modernega novokantovstva nazaj do Kanta in od njega do njegove lastne metafizične filozofije, polne živih idej, ki nikogar ne puščajo ravnodušnega.

Kot rečeno, Berdjajev izhaja tudi iz duha in tradicije slovanskega ruskega genija in največjih predstavnikov ruske kulture, filozofije in književnosti, Tolstoja in Dostojevskega. Tolstoj ga je pritegnil s svojo kritičnostjo do vseh oblik družbenega življenja, zlasti do institucij družine, Cerkve in države, Dostojevski pa s svojim radikalnim pojmovanjem krščanstva, kakršnega je zasnoval avtor *Bratov Karamazovih* s svojo Legendo o Velikem Inkvizitorju v okviru romana *Bratje Karamazovi*. Berdjajev je kljub svoji zavezanosti in posvečenosti filozofski poklicanosti skušal svoje ideje in zamisli uresničiti tudi v politični praksi, sprva v vrstah ruske socialdemokracije, pozneje po oktobrski revoluciji pa tudi v vladi narodne enotnosti, kjer je imel vlogo predstavnika neboljševiških elementov.

Berdjajev prav zato lahko upravičeno ponuja ključ do demistifikacije laži, s katerimi je komunistična ideologija pritegnila ljudske množice in z njihovo manipulacijo prevladala ter prekrila njihovo osebno vest in odgovornost ter jih tako vpregla v svoj brezoseben in brezbožen politični sistem. Ta laž je povsod enaka, predstavlja se, kot da hoče osvoboditi človeka, v resnici pa ga še stokrat bolj zasužnji, kot je bil zasužnjen prej, v prejšnjih političnih sistemih. Tako ruska kot tudi naša, slovenska socialistična revolucija sta bili izvedeni v razmerah državljanske vojne, in v pogojih akutne zunanje ogroženosti naroda in države, v razmerah, v katerih je bilo poleg vsega še izredno težko razlikovati med resnico in lažjo, med sovražnikom in prijateljem. Vse to je temeljilo na religiozni marksistični veri – utopiji v možnost ustanovitve »raja na zemlji« v bodoči brezrazredni družbi – komunizmu. To vero, s katero je Marx na svojo stran pridobil ogromne množice delavstva, Berdjajev pojasni z Marxovim židovstvom, kateremu se Marx kljub svojemu ironičnemu in odklonilnemu odnosu v resnici globoko v sebi ni nikoli in tudi ni mogel odpovedati, saj sta bili prav njegova židovska duša in židovska kultura temelj njegovega žitja in bitja, hotenja in delovanja. Marx namreč po interpretaciji Berdjajeva židovsko mesijansko idejo, vero, da je židovski narod od Boga ljubljeni in izbrani narod in kot tak nosilec odrešitve za ves svet, v celoti ohranja, le da vlogo izvoljenega ljudstva z židovskega naroda projicira na delavski razred. Ta razred ima za Marxa in večino marksistov odslej vlogo nosilca odrešitve in osvoboditve človeštva. To novoizvoljeno ljudstvo ima nalogo, da z revolucijo človeštvu utre pot v obljubljeno deželo komunizma – »zemeljskega raja«.

Seveda pa Berdjajev kot idealist in pozneje kristjan od vsega začetka kritično motri projekt ustanavljanja tega zemeljskega raja, z ostrim očesom in pronicljivo jasnovidnostjo zazna in vnaprej opozori na sovražen odnos nosilcev revolucije do svobodnega izrekanja in izražanja misli in idej, do svobodne kulturne, umetniške in znanstvene ustvarjalnosti. Marksizem se v nekaterih vidikih, s strani nekaterih teoretikov (celo še danes!) prikazuje

kot humanizem, Berdjajev pa ga zelo zgodaj, že ob porodnih krčih in še pred eksplozijo socialistične oktobrske revolucije v Rusiji označi za jalov poskus človekovega upora proti tradiciji, družini, človeku in človeškemu svetu, obstoječi ureditvi sveta v imenu nekega nečloveškega sistema zamišljenega idealnega človeka in človeštva, ki dejansko ne obstajata, a naj bi ju »inženirji človeških duš« šele ustvarili. Ta že v svojih filozofskih osnovah spodleteli poskus socialističnega humanizma Berdjajev primerja z Nietzschejevim poskusom vzpostavitve Nadčloveka, ki v zanikanju Boga (Kristusa) dela podobno napako kot komunizem, ki poskuša namesto Boga na piedestal postaviti ideal človeškega kolektiva.

Zanimiv je odnos Berdjajeva do krščanstva. Berdjajev je vsekakor kristjan, a bolj mistične in nadkonfesionalne usmeritve, ki je predvsem zaradi kritike napak in reakcionarne usmerjenosti ter ravnanja Ruske pravoslavne Cerkve podobno kot Tolstoj prišel navzkriž z njenim vodstvom. Medtem ko je Ruska pravoslavna Cerkev Tolstoja dejansko izobčila, je tudi Berdjajevu grozila enaka nevarnost, a ga je pred tem rešila ruska socialistična revolucija. Tako se je npr. leta 1913 zaostril notranjecerkveni spor med nekaterimi strujami pravoslavnega meništva in uradno Cerkvijo, ki je eskaliral v oboroženem napadu ruske vojne mornarice na ruski samostan na Sveti gori Atos. Napad se je končal z več deset ranjenimi in štirimi mrtvimi mladimi menihi, preostale pa so na silo odvedli s Svete gore. Proti takšnemu ravnanju ruske vojske v imenu ruske Cerkve je javno protestiral tudi Berdjajev. Napisal je članek, v katerem se je zavzel proti uporabi fizične sile v duhovnih zadevah. Ta članek pa je Berdjajevu nakopal velike sitnosti s sodiščem, kajti grozilo mu je dosmrtno izgnanstvo v Sibirijo. O tem piše v delu *Samospoznanje*: »V meni je močno naraščal upor proti uradnemu pravoslavju, proti zgodovinskim formam zgodovinske cerkvenosti. Z grenkobo v srcu moram priznati, da je večina mojih vtisov o cerkveno-pravoslavnem življenju negativnih in mi vzbujajo pohujšanje. Ob povodu zadeve Imenoslavcev na Sveti Gori Atos, v kateri je bila udeležena ruska hierarhija in diplomacija, sem napisal ogorčen članek z naslovom *Gasitelji Duha*, uperjeno proti Najsvetejšemu sinodu. Do gibanja Imenoslavstva nisem imel posebnih simpatij, a sta mi nasilje v zvezi z duhovnim življenjem in nizkotnost, neduhovnost ruskega Sinoda vzbujala ogorčenje. Številka časopisa, v katerem je bil članek izdan, je bil zaplenjen, jaz pa po členu o bogokletju, ki mi je grozil z dosmrtnim pregnanstvom v Sibirijo, predan sodišču. Odvetnik je zadevo smatral za brezupno. Zadevo so prelagali zaradi vojne in ker ni bilo mogoče zaslišati vseh prič. Tako se je zadeva potegnila vse do revolucije, a revolucija je to zadevo prekinila. Če ne bi bilo revolucije, zdaj ne bi bil v Parizu, ampak v Sibiriji, v dosmrtnem pregnanstvu.«

Za sklep še enkrat prepuščam besedo samemu Berdjajevu, ki proti koncu življenja v svojem poslednjem delu *Samospoznanje* v poglavju z naslovom »Ruska revolucija in komunistični svet« še poslednjič rezimira svoj odnos do socialistične revolucije, komunizma in socializma, zlasti njihovih laži in resnice:

»Ko sem bil že v inozemstvu, sem veliko pisal o komunizmu in ruski revoluciji. Poskušal sem osmisliti to dogajanje, ki je bilo ogromnega pomena ne le za usodo Rusije, marveč tudi za usodo sveta. Prisilil sem se, da sem se duhovno dvignil nad boj med dvema nasprotujočima si stranema, se očistil strasti in uvidel ne le laž, marveč tudi resnico komunizma. Ko sem opazoval nastrojenost ruske emigracije, sem občutil, da sem eden od maloštevilnih ljudi, ki so osvobojeni resentimenta v odnosu do komunizma in ki ne opredeljujejo svoje misli z reakcijo proti njemu. Ravno to pa je pri drugih izzvalo sovraštvo do mene. Kaj sem postavljal nasproti komunizmu, zakaj sem se boril in se še vedno borim proti njemu? Nasproti sem mu postavljal predvsem načelo duhovne svobode, ki je zame prvotna, absolutna vrednota in od katere ni mogoče odstopiti za ceno nikakršnih bogastev sveta. Nasproti komunizmu sem postavljal tudi načelo osebnosti kot najvišje vrednote, njene neodvisnosti od družbe in države, skratka od zunanjega okolja. To pomeni, da sem branil duha in duhovne vrednote. Komunizem, kakor se je razvil v ruski revoluciji, pa je odklanjal svobodo, osebnost in duha. V tem, ne pa v njegovem družbenem sistemu, se nahaja demonsko zlo komunizma. Pripravljen bi bil sprejeti komunizem kot družbeno, ekonomsko in politično organizacijo, ne bi pa ga bil pripravljen sprejeti tudi duhovno. Duhovno, religiozno in filozofsko sem prepričan in strasten antikolektivist. To pa nikakor ne pomeni, da sem antisocialist. Sem pristaš socializma, a moj socializem je personalističen, ne pa avtoritaren, ne dopušča primata družbe nad osebnostjo, izhaja iz duhovne vrednosti slehernega človeka, ker je le-ta svobodni duh, osebnost je podoba Boga. Sem antikolektivist, saj ne dopuščam eksteriorizacije osebne vesti, njenega prenosa na kolektiv. Vest je globina osebnosti, kjer se človek srečuje z Bogom. Kolektivna vest je pravzaprav samo metaforičen izraz. Ko se je polasti idolatrija, se človeška vest začne izrojevati. Pri komunizmu kot religiji, on pa ravno hoče biti religija, gre za ustvarjanje idola kolektiva. Idol kolektiva pa je prav tako ostuden kot idol države, nacije, razreda, s katerimi je povezan. Družbeno v komunizmu pa utegne biti resnica, nedvomna resnica nasproti laži kapitalizma, laži družbenih privilegijev. Laž komunizma je pravzaprav laž vsakega totalitarizma. Totalitarni komunizem je pravzaprav lažna religija. Komunizem preganja vse religije ravno kot lažna religija, preganja pa jih kot njihov konkurent. Pozneje se je v sovjetski Rusiji odnos do religije spremenil. Totalitarni komunizem kakor tudi totalitarni fašizem in nacionalsocializem od človeka zahtevajo, da se odpove religiozni in moralni vesti in najvišjemu dostojanstvu osebnosti kot svobodnemu duhu. Primer nasilnega totalitarizma so stare teokracije. Sodobni totalitarizem je pravzaprav druga plat krize krščanstva. Totalitarizem odgovarja na religiozno potrebo in je pravzaprav nadomestek religije. Totalitarno bi moralo biti svobodno krščanstvo, a ne prisilno totalitarno. A po neuspehu nasilnega totalitarizma (teokracije), je krščanstvo postalo partikularno, pregnano v kotiček duše in izgnano iz vseh področij življenja. Totalitarno pa je postalo to, kar bi pravzaprav moralo biti partikularno – država, nacija, rasa, razred, družbeni kolektiv, tehnika. V tem je vir tragedije sodobnega časa.« ■

Dr. Renato Podbersič ml.

SVETA DEŽELA, čarobna in vabljiva

Kristjani smo skozi stoletja radi romali, predvsem v Jeruzalem, Rim, Santiago de Compostela in Köln ob Renu (Kelmorajn). Romanje v Kölnu je bilo ena najbolj priljubljenih romarskih destinacij, kamor so se odpravili tudi številni naši predniki. Vse do 18. stoletja so bile tamkajšnje relikvije sv. Treh kraljev, kamor so romali sto tisoči, med najpomembnejšimi na Zahodu. Tja so navadno romali na pomlad, pot tja in nazaj pa je trajala okoli dva meseca.

Od prvih stoletij krščanstva je priljubljena pot na grobova prvakov apostolov v Rim. Po vsej verjetnosti od tod izhaja beseda »romati, romanje«, kar se navezuje na Roma, Rim. Središče tedanjega zahodno-rimskega cesarstva, kjer so zaradi zvestobe veri v prvih treh stoletjih trpeli številni kristjani, je po nastopu verske svobode (313) postalo kraj, kamor so se stekale številne romarske poti. V 15. stoletju je število slovenskih romarjev v Rimu tako naraslo, da so tam imeli celo svojo bratovščino. Vendar vsi verniki niso imeli možnosti za tako dolga romanja, zato so začele nastajati »domače« božje poti. Tudi danes Slovenci radi romamo, tako v bližnja (Brezje, Ptujska Gora, Sveta Gora, Stara Gora, Sv. Višarje, Trsat itd.) kot tudi bolj oddaljena (Lurd, Fatima, Čenstohova, Mariazell itd.) romarska središča.

Vsekakor pa je po svoji vsebini romanje v Sveto deželo, Jezusovo domovino, enako branju evangelija na terenu in hoja po svetih tleh v Galileji, Samariji in Judeji. Zato se v Sveto deželo dan za dnem zgrinjajo romarji z vsega sveta. Sveta dežela je od nekdaj poseben kraj romanja, kjer je živel naš Gospod Jezus Kristus. Izkustvo romanj so nam dali prav Judje, ki so za praznike romali v Jeruzalem, da so prišli pred Jahveja/Gospoda. Niso prihajali, da bi ga videli, ampak da bi jih Gospod videl, ko so prihajali pred njegovo obličje v jeruzalemskem templju.

Tudi Slovenci zelo radi romamo v Sveto deželo. Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) omenja večje število romarjev iz naših krajev že sredi 11. stoletja, še pred križarskimi vojnami. Odšli so na dolgo in nevarno pot proti Jeruzalemu, s katere se jih vsaj 150 ni nikoli več vrnilo. Romarji so se v Sveto deželo skozi stoletja odpravljali z željo, da bi se na lastne oči prepričali o biblijskih krajih in si okrepili vero.

V tedanji habsburški monarhiji je sredi 19. stoletja redna romanja v Sveto deželo pripravljala Družba sv. Severina z Dunaja. Drugim avstrijskim romarjem so se tako pridružili tudi Slovenci in vsi skupaj so z ladjo, ki jo je priskrbel avstrijski Lloyd, odpotovali iz Trsta. Zanimivo vabilo na romanje februarja 1856 najdemo v ljubljanskem katoliškem tedniku *Zgodnja danica:*

> Odbor svetiga Severina na Dunaji je izdal razglas prihodnjiga romanjav sveto deželo. Romarji bodo prihodnjo Velikonoč v Jeruzalemu obhajali. Narmanj 20 se jih mora oglasiti in sleherni mora 500 gold. v srebernih dvajseticah naprej odrajtati. Odhod iz Tersta je v pervi polovici svečana. (*Zgodnja danica*, 13. december 1855)

Vseslovensko romanje v Sveto deželo leta 1910

Prvo vseslovensko romanje v Sveto deželo, ki ga je spodbudil ljubljanski knezoškof Anton B. Jeglič, se je zgodilo v pol leta; od povabila in najave v postnem času do romanja med 2.–21. septembrom 1910. Odzvalo se je 542 romarjev različnih družbenih stanov in poklicev iz vseh slovenskih pokrajin, največ iz Kranjske.

Slovenski časopisi in revije (*Slovenec, Bogoljub, Domoljub*) na Kranjskem so romanju dajali velik poudarek in bralce redno obveščali o bivanju rojakov na Jutrovem.

Zanimivo je prebirati romarska poročila, ki jih je v reviji *Bogoljub* objavljal duhovnik in urednik Janez Ev. Kalan. Škof Jeglič pa je marca 1910 takole pozival k udeležbi na romanju v Sveto deželo:

> Verni Slovenci! Lepa prilika se vam nudi. Čas je ugoden, cene nizke, pot sama pa vabljiva. Stali bomo na mestu, kjer je Devica povila božje Dete in ga položila v jaslice, in na mestu, kjer je stal križ, drevo življenja za človeški rod – najsvetejši mesti za kristjana. Komur razmere pripuščajo, se pridruži svetemu potovanju!

Romanje je trajalo tri tedne, pod duhovnim vodstvom škofa Jegliča in z organizacijskim vodenjem urednika Kalana. Potovali so z ladjo Tirolka, ki jih je peljala iz tedanje Avstro-Ogrske v Osmansko cesarstvo, ki je tedaj obvladovalo lep del Bližnjega vzhoda. Ob njihovem odhodu iz tržaškega pristanišča najdemo kratek zapis tudi v tržaškem dnevniku *Edinost*:

> I. slov. romanje v Sv. deželo. Včeraj predp. je odpotovalo z Lloydovim parnikom »Tirol« 529 romarjev iz vseh slovenskih dežel in nekoliko tudi iz Hrvatske in Dalmacije v Sv. deželo. Med njimi je okolu 70 duhovnikov z ljubljanskim knezoškofom dr. Jegličem na čelu. Romarji so se okolu 8.30 dopoludne s posebnim vlakom iz Ljubljane pripeljali v Trst, kjer so se jim pridružili drugi romarji iz Primorske. – Vrnejo se okolu 21. t. m. (*Edinost*, 3. september 1910)

Plovba je trajala pet dni v eno smer. Trst je bil takrat največje pristanišče v monarhiji, Jaffa ob Sredozemskem morju pa takrat še pod osmansko upravo. Za tiste čase kar precejšen podvig ali, kot je v *Bogoljubu* zapisal urednik Kalan:

> Veste, ni pa ne mala stvar spraviti 540 ljudi čez široko morje v Jeruzalem in do Jordana, preskrbeti jih za tri tedne z vsemi telesnimi in duševnimi potrebščinami in jih postaviti zopet zdrave nazaj na domača tla.

V Jeruzalemu so slovenski romarji prebivali v treh hospicih: avstrijskem, frančiškanskem in francoskem. Vzdušje na romanju kaže zapis v *Bogoljubu:*

> Naši romarji se vedejo lepo, spodbudno, molijo, pojejo, ogledujejo in občudujejo – polni veselja in hvaležnosti do Boga, da jim je naklonil srečo, gledati najsvetejše kraje na zemlji.

Pogled z Oljske gore na Jeruzalem; foto: Renato Podbersič ml.

Vse slovenske romarje sta v Jeruzalemu pozdravila prelat dr. Martin Erlich (1871–1929), rektor avstrijskega hospica in brat med drugo svetovno vojno zločinsko umorjenega dr. Lamberta Ehrlicha. Slovenske romarje pa je sprejel tudi frančiškan p. Benigen (Franc) Snoj (1867–1942), ki je med 1901 in 1913 deloval v Egiptu. Skupaj z njim se je slovenskim romarjem pridružilo tudi nekaj t. i. aleksandrink, torej deklet in žena iz Goriške, ki so služile v Egiptu.

Več o samem romanju in pripravah si lahko preberemo v lični knjigi z naslovom *Terra Sancta 1910*, ki jo je pripravil Marko Frelih, izdal pa Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični leta 2013.

Judje in kristjani

V zadnjih sto letih se je v Sveti deželi marsikaj spremenilo, predvsem na državnopolitičnem področju. Zmagovalci in poraženci so bili priče časa, ki ga je postavil Gospod.

> Premalo je, da kot moj služabnik vzpostaviš le Jakobove rodove in privedeš nazaj Izraelove rešence. Zato sem te postavil za luč narodom, da boš moje odrešenje do konca zemlje. (Izaija 49,6)

Vsak kristjan je malo juda. Jezus, njegova mati Marija, apostoli in tudi prvi kristjani so bili Judje. Skupaj z judi se tudi kristjani in muslimani prištevamo k t. i. abrahamskim verstvom, za nas vse je Jeruzalem sveto mesto. Vsi smo se razvili iz vere očaka Abrahama in zvestobe enemu Bogu – Bogu Očetu. V zgodovini zasledimo več oblik

monoteizma zunaj ambrahamskega izročila, vendar se nikjer niso teološko in socialno strukturirale do stopnje uveljavljene religije. Z judovstvom si kristjani delimo tudi svete spise. Prvi del Biblije, Stara zaveza (hebr. *Tanakh*), izvira v celoti od judovskih avtorjev, torej je več kot polovica krščanske Biblije enaka judovski zbirki svetih knjig. Skupni so nam »postava in preroki«. Ali povedano drugače: peteroknjižje (hebr. *Tora*) in knjige, ki opisujejo zgodovino Izraela od Jozueta do babilonskega izgnanstva, vključno s preroki. Judovsko-krščanska podoba človeka, čigar etiko zaznamuje deset Božjih zapovedi, je temelj t. i. zahodnih demokracij.

Po mnenju slavnega dunajskega psihoanalitika Sigmunda Freuda, Juda po rodu, se je krščansko protijudovsko razpoloženje po vzorcu starozavezne zgodbe o Jožefu napajalo prav iz zavisti nad bratom, za katerega veš, da je očetov ljubljenec.

Drugi vatikanski koncil (1962–1965) in poljski papež Janez Pavel II. sta v veliki meri zaslužna, da so se tisočletne napetosti med judovstvom in krščanstvom umirile in prihaja do več dialoga. Pomenljiv je uvodni nagovor, s katerim je Janez Pavel II. leta 1986 kot prvi papež obiskal rimsko sinagogo, ob tem obisku je zbrane Jude pozdravil: »Naši starejši bratje!« Karol Wojtila je namreč osebno poznal nekatere umorjene poljske Jude, ki so trpeli med holokavstom, saj je bilo njegovo življenje v rodnem Krakovu prežeto tudi z judovsko kulturo, ki je bila značilnost predvojne Poljske. Bil je tudi prvi papež, ki je leta 1979 obiskal koncentracijsko taborišče v Auschwitzu na Poljskem.

Ne pozabimo, starejši bratje so zato, ker so prej, kakor mi, verovali v istega Boga/Jahveja, ki ga tudi mi priznavamo kot svojega Stvarnika in Odrešenika.

Janez Pavel II. si je dolgo želel obiskati Sveto deželo z Jeruzalemom. Ko mu je to v svetem letu 2000 končno uspelo, je poromal tudi do Zahodnega zidu, nekdaj Zidu objokovanja, kjer je molil. Med kamne, ostanek nekdaj mogočnega Salomonovega templja, je položil majhen listek, podobno kot to počnejo Judje z vsega sveta. Na listku je pisalo:

> Bog, naš Oče, ti si izbral Abrahama in njegovo potomstvo, da si ponesel svoje ime ljudstvom. Globoko smo užaloščeni ob vedenju vseh, ki so v zgodovini tvojim sinovom in hčeram dajali trpeti. Prosimo za odpuščanje in želimo se zavzeti za to, da bi resnično bratovstvo zavladalo med nami in ljudstvom Zaveze. Za to te prosimo po Kristusu našem Gospodu.

Judovstvo je pustilo pečat v življenjskem slogu večine evropskih narodov in ljudstev, tako z vrednotami, ki jim sledi, kot s skupnim življenjem Judov in nejudov. Pri nas je njihova kulturna dediščina sicer skromna, je ena najmanjših v Evropi, a je kljub temu ohranjena.

Danes pri nas deluje Judovska skupnost Slovenije, ki ima dobro stotnijo članov in sedež v Ljubljani. Zbirajo se predvsem za večje judovske praznike (Rosh Hashanah, Yom Kipur, Hunukkah), zanje pa skrbi rabin Ariel Haddad iz Trsta. Na Jude pri nas pa danes spominjata sinagogi v Lendavi in Mariboru, ki sta namenjeni kulturi, ter dve veliki judovski pokopališči v Rožni Dolini pri Novi Gorici in v Dolgi vasi pri Lendavi.

> Toda prejeli boste moč, ko bo Sveti Duh prišel nad vas, in boste moje priče v Jeruzalemu in po vsej Judeji in Samariji in do skrajnih mej sveta. (Apostolska dela 1,8)

Prvi slovenski potopis in Mihael Verne

Leta 1857 je duhovnik Mihael Verne potoval na Bližnji vzhod. Po vrnitvi je napisal knjigo *Potovanje po Izhodnem ali po Jutrovih deželah v letu 1857*, ki je izšla leta 1859 v Ljubljani in velja za prvi potopis, napisan v izvirniku v slovenskem jeziku. V novejši literaturi včasih najdemo njegovo delo preprosto naslovljeno kot *Potovanje v Sveto deželo leta 1857*. Če smo bolj natančni, lahko kot prvo potopisno knjigo v slovenščini označimo že zapis Ignacija Knobleharja, slovenskega misijonarja v Sudanu, z naslovom *Potovanje po beli reki*.

Mihael Verne, duhovnik, potopisec, zgodovinar in prevajalec se je rodil 28. septembra 1797 v kmečki družini v Orehku pri Postojni. Po osnovnem šolanju v Postojni je med letoma 1813 in 1820 obiskoval gimnazijo v Ljubljani. Bogoslovne študije je dokončal v Gorici, kjer je leta 1823 prejel mašniško posvečenje. Kot kaplan je najprej služboval v Vrtojbi pri Gorici in nato v Postojni, od leta 1825 ga najdemo v Trstu. Naprej je deloval kot škofov kaplan in tajnik, od leta 1826 kot katehet na normalki, med letoma 1835 in 1846 je bil stolni kanonik in šolski nadzornik, od leta 1846 pa stolni prošt. Po smrti tržaškega škofa Matevža Ravnikarja (1776–1845) je bil leto dni škofov namestnik.

Mihael Verne je veliko potoval. O tem je tudi pisal in objavljal, predvsem v ljubljanskem časopisu *Novice*, kjer je še pred natisom omenjene knjige besedilo izhajalo v podlistkih. Med drugim je Verne o potovanju v Sveto deželo zapisal:

> Zame je ni veče radosti, ko potovati po ptujih, zlasti zgodovinsko zanimivih krajih. Že od mladih nog sem iskreno želel viditi in ogledati tisto majhno, toda v zgodovinskem obziru čez vse druge zanimivo okrajno unikraj sredzemeljskega morja proti jugoizhodu, in preteklo jesen sem Ti pravil, da mislim tje potovati, dasiravno sem že v letih. Kar sem lani mislil, sem doveršil letos. 21. dan sušca nastopim z avstrijanskimi romarji dolgo in težavno potovanje. Vreme ni bilo nič kaj ugodno; burja je ojstro brila in sneg je naletoval. K sreči pa je bil prvi dan potovanja tudi najhujši. Ob osmih zjutraj odrinemo na Llovdovem parobrodu »Kalkuta« iz našega blagega Tersta …

Tam je Verne preživel dva meseca leta 1857. Z zapisanim je želel svojim rojakov, ki v tistih časih niso veliko potovali, približati Sveto deželo. Zato je svoj potopis takole sklenil:

> In tako je bilo končano dolgo potovanje v sveto deželo; Boga hvalim, da sem jo vidil. Če pa sem s tem potopisom tudi svojemu narodu vstregel in če bojo Slovenci naši, ki dosihmal niso nobenega takega popisa imeli, radi prebirali te bukvice in veseli v duhu potovali po obljubljeni deželi, so spolnjene vse moje želje.

Knjigo je posvetil »dragemu prijatelju« dr. Janezu Bleiweisu, uredniku Novic. Mihael Verne je tudi veliko prevajal, predvsem iz nemščine in francoščine. Med drugim je iz nemščine prevedel nekaj odlomkov Korana. Dopolnil pa je rokopis Matije Vrtovca Obča povestnica ali zgodovina celega sveta. Delo je izšlo dve leti po njegovi smrti. Umrl je 29. julija 1861 v Trstu.

Romanja danes

V Sloveniji skrbi za romanja v kraje našega Gospoda predvsem »Komisariat za Sveto deželo«, ki deluje od jeseni 1988 kot »zaupništvo« kustodije Svete dežele v Slovenski frančiškanski provinci (OFM). Komisariat vse od ustanovitve vodi p. Peter Lavrih. V tem času je v njegovi organizaciji v Sveto deželo potovalo že več kot 10.000 romarjev. Treba je poudariti, da je duhovnost jasna ločnica med turizmom in romanjem: Sveto pismo v roki, srečevanje s kraji in kamni, ki so zgovorne priče evangeljskih dogodkov, in proslavljanje v liturgiji prav tega, česar se na določenem kraju spominjamo. Zato je v tedenski romarski program vedno strnjeno liturgično leto od adventa, božiča, trpljenja, vstajenja, vnebohoda in slavja Duha.

Turistični izlet lahko vse te točke postavi na dnevni red, vendar jih bo samo obiskal, ne pa slavil in doživljal skozi dimenzijo, molitve, premišljevanja in evharistična slavja. Iz tega sledi, da je romanje vedno zelo osebno dejanje in dogajanje v človeku samem. Romar, ki gre po poteh Jezusove domovine, se domov nikdar več ne vrne tak, kakršen je odšel na pot od doma. Kogar je Jeruzalem zaznamoval, je za vedno zaznamovan. In zato ni čudno, da se številni romarji ponovno odločijo za pot v Sveto deželo.

Romanja v Gospodove kraje so predvsem v »domeni« frančiškanov, ki skrbijo za romarje kot tudi katoliške vernike v tistih preizkušenih krajih. To je dediščina sv. Frančiška Asiškega, ki je po generalnem kapitlju reda v letu 1217 kot romar na križarski ladji odrinil iz Ancone in pristal v Akonu, severno od Haife. Neustrašno je stopil pred sultana Melek el Kamela (1180–1238). Njegovo dejanje je v takratnih cerkvenih in križarskih krogih vzbujalo osuplost, začudenje in pravo viteško hrabrost. Hkrati je prav ta nastop pred muslimanskim sultanom enkrat za vselej brez dokumenta in pečata, samo z besedo, prinesel dovoljenje z muslimanske strani, da smejo sv. Frančišek in njegovi bratje prebivati na krajih, ki so bili domovina božjemu Odrešeniku. To je uradno potrdil tudi Sveti sedež in takratni papež Klemen VI. je z dokumentom (bulo) ustanovil »Kustodijo Svete dežele«.

Gre torej za frančiškansko provinco, ki se je prvotno imenovala »Oltra mare« (po naše: čez morje). Danes obsega območje te province več držav na stičišču Azije, Afrike in Evrope: Izrael, Palestina, Jordanija, Egipt, Libanon, Sirija, Ciper in otok Rodos (Grčija). Lahko ga označimo tudi kot misijonsko območje, že 800 let. Po koncu križarskih vojn je torej te svetopisemske kraje začel varovati sv. Frančišek s svojimi brati.

Zgodovina osmih stoletij je bila sončna in oblačna za frančiškanske brate na svetih krajih. Muslimanska oblast ni popuščala, je pa dopuščala njihovo bivanje, ker je od tega tudi tržila in to po enostavni logiki. Če bo na svetih krajih liturgija, bodo romarji prihajali in od romarjev bo država pobirala davke. V tem programu se je odlično znašel Otomanski imperij. V stoletjih do danes je uspelo frančiškanom odkupiti zemljo in kraje, na kateri so se odvijali evangeljski dogodki. Tako je ta posest danes v lasti Katoliške cerkve in frančiškani upravljajo s temi kraji, skrbijo za romarje. Biblični inštitut v Jeruzalemu s svojimi vrhunskimi arheologi vedno znova preseneča z izkopavanji kamnov, mozaikov in zidov, ki kot kamni glasno pričajo o častitljivi preteklosti.

Za romarje predstavlja posebno milost obisk starodavnega mesta Jeruzalem, ki je sveto mesto za tri velike monoteistične vere oziroma abrahamske religije: jude, kristjane in muslimane. Njihovo sožitje ali nesožitje določa vsak dan posebej. Razlogov za sožitje je dovolj: vera v enega Boga, ki ga vsakdo od treh naštetih kliče drugače (Jahve, Bog, Alah).

In ravno v tej točki: vera v enega Boga, je dana večnostna dimenzija, v kateri nima nihče dovoljenja, da bi drugače verujočega preziral. Praktično življenje je urejeno tako, da vsakdo hodi svojo pot, da vsakdo po svoje opravlja svoje delo. Skupni interesi so pa takrat, ko zaslutijo, da bi se utegnila zgoditi korist. In to je zelo človeško.

> Tako govori Vsemogočni Gospod: To je Jeruzalem! V sredo narodov sem ga postavil in okoli njega dežele. (Ezekiel 5,5)

Predvsem za obisk Jeruzalema ali Betlehema si je nujno vzeti čas. Na tem majhnem prostoru se dogaja silno globoko in prostrano bogastvo starih liturgij od Koptov in Armencev do Sircev; in to brez kakšnih popravkov. Vse je v originalu! Na primer, vstajenjska koptska liturgija traja kar osem ur. V Božjem grobu v Jeruzalemu je tako, kot da bi vsaka od teh skupnosti dobila vsaj en vdihljaj tistega prvega velikonočnega jutra in v božanskem opoju prestopi prag zemeljskega in se zlije z rajsko liturgijo.

V sami baziliki veljajo zakoni, imenovani »status quo«. Izhajajo iz sredine 19. stoletja, torej še iz časov vladavine Osmanov v teh krajih. Vse krščanske skupnosti, od grških pravoslavcev, armenskih kristjanov, koptskih in etiopskih kristjanov ter »latincev« oziroma frančiškanov, imajo namreč besedo pri odločanju o Božjem grobu. Seveda imajo tudi čas za svoja bogoslužja, ki pa je strogo odmerjen, do minute natančno. Občasno to povzroča napetosti, kajti prav ničesar se ne sme spreminjati! Nekoč je izbruhnil celo pretep zaradi tega, ker je eden od duhovnikov prestavil stol, tako da je sedel na soncu. Legendarna je postala zgodba o lestvi. Leta 1954 je nekdo k oknu nad vhodnim pročeljem bazilike Božjega groba prislonil lestev. Ker še danes niso našli soglasja, zakaj sploh lestev tam stoji in kdo naj jo umakne, jo še vedno lahko vidimo na istem mestu.

Kristjani pri obredih na veliki petek darujemo za Sveto deželo oziroma za Božji grob, kajti ta preizkušena dežela brez pomoči celotnega krščanskega sveta ne bi preživela. Darove za Sveto deželo je uzakonil šele papež Pavel VI. s pismom Nobis in animo, ko je leta 1964 kot prvi papež za sv. Petrom obiskal svete kraje. Izhajati moramo iz dejstva, da sta tam danes le dva odstotka prebivalcev kristjanov, ki izhajajo tako iz Arabcev, kakor tudi iz Armencev, nekaj celo iz Judov. Že apostol Pavel je na apostolski poti naročil zbirati darove za »Svete v Jeruzalemu«. Prav pri šolstvu v Palestini je treba vzdrževati celoten sistem, od vrtca do visokih šol in prav tako so te pomoči v obliki šolanja deležni tudi muslimanski otroci.

Palestina oziroma Sveta dežela je poznana tudi kot nemirno območje. Romarji velikokrat povprašujejo, kdaj bo tam končno zavladal pravi mir. Ob tem je vredno ponoviti stavek p. Frederica Mannsa, frančiškana na bibličnem institutu v Jeruzalemu, ki na tako vprašanje vedno znova odgovarja:

> Zakaj to sprašujete nas, ki smo tu v Jeruzalemu? Jeruzalem je kakor popek sveta, in če je svet vznemirjen z vojnami in raznovrstnim nemirom, potem to občuti tudi središče sveta, občuti tudi popek, občuti Jeruzalem. Storite rajši kaj za to, da bo mir v svetu in potem bo mir tudi v Jeruzalemu! ▪

Dr. Milček Komelj

Pomen Ivana Groharja za Slovence: slikar in domovina

Ob stopetdesetletnici umetnikovega rojstva

V imenu Ivana Groharja je zajet pomen, ki iniciacijsko simbolizira pionirsko in hkrati zlato dobo modernega slovenskega slikarstva. To slikarstvo se je rodilo v času, ko je prišlo v desetletju po prelomu 19. in 20. stoletja do vsestranskega razcveta slovenske umetnosti, ki ga danes po tradiciji povezujemo v širši pojem slovenske moderne. Ob tem ko je dvignilo slovensko umetnost na evropsko raven, je odkrilo podobo slovenske pokrajine, v kateri smo razpoznali njeno identifikacijsko bistvo in lahko skozenj razbrali tudi svoje notranje obličje. Osrednji simbol tega ustvarjalnega preroda je znamenita Groharjeva slika *Pomlad*, pozneje naslovljena tudi *Iz moje domovine*, za katero še vedno velja, kar so o njej tako navdihnjeno spregovorili Ivan Cankar, Oton Župančič in Ivan Prijatelj. Da je v njej »utelešen naš narodni genij«, je pozneje priznaval celo Luc Menaše, ki je do razvidnosti narodnostnega momenta v likovni umetnosti sicer izpričeval precejšnjo skepso.

Na tej izrazito slovenski sliki se dvigajo v secesijski vijugi mehko vzvalovana hribovita polja, obrobljena s kozolci, in v ospredju raste krhko cvetoče drevesce, v katerem zaslutimo nežen odmev japonskih grafik. Enako optimistična in hkrati melanholična je *Cvetoča jablana* s cerkvenim zvonikom za sabo. Samotno drevo na sliki *Macesen*, izrez iz prvotne večje slike, je s preizkušnjami ožigosan kljubovalec usodi, v katerega je umetnik ne le z vrezanimi črkami svojega imena vrisal lastno identiteto. Vse te slike poživljajo nežen življenjski utrip, pristna lirika ter religiozna zamaknjenost v življenje narave in celotnega stvarstva. Sejalec na istoimenski sliki, ki vključuje še človeka, ko koraka po razoru ob kozolcu in seje seme prihodnosti, pa je postal osrednji umetniški simbol slovenstva, ki kaže na upanje ter spojenost človeka in zemlje (»Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš,« je pozneje v *Dumi* zapel Oton Župančič). Sam motiv sejalca so z zavestjo o pomenu te slike upodabljali tudi drugi umetniki, tako da je postal malone nekakšen kazalec poznejšega dojemanja naše resničnosti, če že ne prihodnosti. (Zato mu je bila posvečena že posebna razstava, za katero so slikarji z mislijo na Groharjevo umetnino zavestno slikali na temo sejalca in sliko ponekod tudi dobesedno apostrofirali.)

Groharjeva umetnost je vzcvetela po obdobju, ki ga po smrti bratov Šubicev v likovnem pogledu označujejo kot čas naše največje umetnostne temè. A tudi Groharjev čas je bil umetnosti izrazito nenaklonjen, saj slovenska družba ni pre-

mogla širšega razumevanja in dostojne podpore, ki bi omogočala, da bi umetniki ustvarjali, kot jim je narekovala duša. Zato je vzel v roke organizacijo slovenske umetnosti slikar Rihard Jakopič, ki je Groharja, ko se je ta izvijal iz podobarskega in ponekod tudi böcklinovskega izročila, ob svojem osebnem zgledu zbližal z impresionizmom. Grohar je bil optimist in življenjsko povsem naiven, saj je tvegal celo pobeg od vojakov, da bi videl izvoljeno deželo umetnosti, o katere večnostnih idealih so tedaj v naših revijah toliko pisali, da je s sanjami o Italiji na ustih tudi umrl.

Sprva se je posvečal posebno cerkveni umetnosti (dvoje njegovih oltarnih slik je v cerkvi na Brezjah), naročilo za poslikavo oboka v ljubljanski trnovski cerkvi pa mu je bilo zaradi spletkarjenja odvzeto, potem ko se je poslikave že lotil; ta je bila nemudoma preslikana (in kot v opomin mnogo pozneje spet odkrita, ko je cerkev prenavljal župnik Janez Pogačnik). Po tem onemogočenju je umetnik dokončno zapadel v eksistenčno bedo in v skrajnih denarnih težavah toliko klonil, da si je kot blagajnik Slovenskega umetniškega društva začel izposojati denar iz društvene blagajne, v svetem prepričanju, da ga bo z izkupičkom za že dogovorjena naročila slik povrnil; a je naletel na popolno nerazumevanje in bil zaprt kot navaden kriminalec. Vse to ga je v očeh rojakov očrnilo, da so se ga začeli z vseh strani otepati, svojo življenjsko tragedijo pa je prestajal z zaupanjem v ustvarjalnost, dokler ni za posledicami lakote umrl in zatem nemudoma postal neugasljiv simbol nesrečnega slovenskega umetnika, ki nam s svojo žrtvijo prinaša v umetnostno temò ustvarjalno luč.

Takoj po smrti so se mu poklonili umetniki, ki so mu zatem pripravili razstavo in o njem pisali (Jakopič, Vavpotič), s svojo tragiko je vstopil v literaturo (Ivan Cankar, Vojeslav Molè, Ivan Mrak, Janez Kajzer) in postal naša osrednja mitična postava iz likovnega sveta, eden tistih, ki izpričujejo našo nadarjenost, samobitnost in samozavest ter nosijo v sebi tragično usodo umetništva, na kakršno so, sklicujoč se nanj, pisci vedno znova opozarjali in to počnejo vse do danes. Zato je Groharjeva zgodba postala tudi obtožujoče svarilo, tako kot usoda nekoliko starejših slikarjev Janeza Wolfa in Jožefa Petkovška, ki so ga odkrivali in nanj opozarjali v istem času. Pozneje pa je postal v naši širši kulturni zavesti, ne le v zavesti samih ustvarjalcev, kot pravi sinonim za resnično in najbolj avtentično slovensko umetnost tak mitičen pojav tudi sam impresionizem z Groharjem in Jakopičem na čelu.

Grohar in umetniki, s katerimi se je usodno povezal, so v domovini postali sinonim za tujce, ki jih rodni narod ne prepozna in jih mora odkriti šele tujina. A »tujci« so bili že njihovi predhodniki realisti, saj so morali na tujem ne le študirati, ampak tudi živeti in ostati, če so hoteli preživeti in delovati na ustrezni ustvarjalni ravni. Grohar je po šolanju v Gradcu in priložnostnem obiskovanju Ažbetove šole v Münchnu v prijateljsko delavnem soočanju z najbližjimi kolegi v glavnem deloval doma, a je zaradi organiziranja skupinskih razstav tudi veliko potoval in spoznaval moderno umetnost. Tako je s svojim neomajnim delom postal znanilec neizčrpnega ustvarjalnega upanja in zato je njegova zadnja retrospektivna razstava pred desetletjema v Narodni galeriji nosila naslov, povzet iz njegove izjave, da »bodočnost mora biti lepša«.

Ivan Grohar, *Črednik* (*Pastir*), 1910; Moderna galerija, Ljubljana; foto: Lado Mlekuž, Matija Pavlovec / Moderna galerija, Ljubljana

Tako upanje je negoval tudi Rihard Jakopič, četudi je bil pogosto resigniran, in njemu je ob razstavi slovenskih impresionistov na Dunaju že Ivan Cankar daljnovidno napovedal največji razvoj. Jakopič je bil prav tako lirik, a je pozneje, že po Groharjevi smrti, postal tudi bolj ekstatično vizionarski. V Groharjevem delu pa so se pokazale vznemirljive spremembe že poprej, a le malo pred umetnikovo smrtjo, ko so njegove kompozicije dosegle že prav renesančno monumentalnost, zato je ostala njegova nedoživeta prihodnost ovita v skrivnost, saj v njegovih zadnjih dosežkih gledajo tako veliko napoved kot le razpotje ali negotovost, ob barviti sliki *Mož z vozom*, katere motiv simbolizira težo umetnikovega življenja, tudi že slutnje ekspresionizma. Najbolj pa njegovo tedanjo skrivnostnost izpostavlja do kraja simbolna, mistična in avtobiografska predsmrtna slika *Črednik*, ki je še posebno enigmatična, ker je dosegla popolnost prav v svoji resnični ali navidezni nedokončanosti, v totalni osredotočenosti na neizrekljivo bistvo. Četudi motivno izhaja iz žanrskega izročila, je dvignjena v izrecno duhovno območje umetnikovega intimnega sveta, ki ga avtor črpa iz osebne izkušnje in ga naseljuje v že malone onstransko duhovno zrenje, dvignjeno nad sleherno zgolj vsakdanjost. Spreminja se v docela imaterialno vizijo, v kateri se slutnja mitičnega črednika iz zamegljene beline dviga pred ovčjo čredo kot med razblinjenimi nebesnimi

oblaki, zato v njej zlahka ugledamo tudi pastirskega Kristusa ali Dobrega pastirja. Na prav tako pozni sliki *Pravljica*, imenovani tudi *Bajka*, pa se iz barvno razžarjenega naročja narave prikaže jesenska čarovnica, ki krajinsko realnost prestavlja v neznanost opojno srhljivega kraljestva pravljic. (Kadar je med obiskom v Ljubljani prespal doma pri Jakopiču, je v to Groharjevo sliko z zavzetim čudenjem strmel mladi Božidar Jakac, ki je pozneje, po čudežni vrnitvi s fronte, iskal novo optimistično svetlobo prav v liričnem Groharjevem duhu.)

Ivan Grohar je bil po svojem bistvu izrazit lirik in zaradi take narave njegovega krajinskega slikarstva kaj radi označujemo kot lirično tudi slovensko pokrajino. Bistvo slovenske narave nam je odkrival ne zaradi samih motivov, ampak s tem, ko je prvi zares dojel njen življenjski utrip in intimno dihanje njene atmosfere. Zato je obveljal za izrazito slovenskega slikarja, vsaj znotraj predstav, ki so tipično slovensko pokrajino dojemale predvsem kot osrednjeslovensko oziroma predalpsko, četudi je v svoji geografski pestrosti tudi mediteranska, kar so bolj poudarili šele slikarji poznejših generacij (a je Grohar naslikal tudi Devin). V sicer navzven atraktivnejše visokogorsko gorenjsko okolje pa se je predstava o lepoti slovenske zemlje in vanjo zazrte slovenske duše zasidrala že v romantičnem 19. stoletju.

S predstavo o slovenstvu je izrazito povezana tudi neoskrunjena podeželskost Groharjeve motivike ter prav tako kmečka motivika hkrati čvrsto monumentalnih in v zamegljen privid spremenjenih podob, s katerimi je umetnik pred koncem življenja kmečko delo malone sakralno poveličal. (Zato so bila v prvih letih po drugi svetovni vojni taka nematerialistična dela ne glede na motiviko v politični nemilosti.)

Vloga Ivana Groharja je v naši novejši ustvarjalni zgodovini v resnici izjemna. Njegova pot od skromnih začetkov ubogega bajtarja, hlapca in pastirja, ki je zaupal v svoj talent, se razgledoval in dosegel človeško uresničitev kot velik umetnik, je postala v naši zavesti izrazito mitična, primerljiva s sorodnimi zgodbami nekaterih svetovnih ustvarjalnih velikanov. Predvsem pa lahko v njej občudujemo zaupanje v odrešilno ustvarjalno zmago, povezano z neomajnim hrepenenjem in nepojmljivo voljo, ki jo lahko ustavi samo smrt.

Ob usodi Ivana Groharja in slovenskih impresionistov so se sčasoma izoblikovale še naše druge predstave o ustaljenih kulturnih vzorcih, predvsem ta, da mora umetnik najprej potrditi svojo vrednost šele v tujini, da ga lahko potem osramočena prizna tudi mačehovska domovina. Ta pogled sicer samoumevno predpostavlja, da se nikakor ne moremo zadovoljiti z umetnostjo, ki bi bila le provincialna, na nizkem, s svetom neprimerljivem ustvarjalnem nivoju; a vendar lahko dandanes v široko razplastenem svetu, kjer sta glede na duhovne ravni in trende ustvarjalnost in razstavna dejavnost nadvse razvejani, na sebi primernem mestu »uspejo« tudi zelo minorni ali povsem plehki ustvarjalci. Ali pa so za to, kar je za naše čutenje bistveno, lahko drugače čuteči neslovenski ali za kulture drugih narodov brezbrižni ljudje tudi manj dojemljivi. Zato vsako priznanje (ali ignoriranje) v tujini še ne more biti zveličavno zagotovilo za resnično pomembnost in je mogoče take apriorizme danes tudi izrabljati. (O tem je v okrožju *Nove revije* nekdaj rad razpravljal zlasti psiholog Mišo Jezernik, ki je

v takih prepričanjih videl pričevanje o naši nesamozavesti, kakršna se danes v slovenski družbi kaže tudi še kje drugje.) Še najmanj pa govori o resnični vrednosti naših umetnin njihova denarna (ne)vrednost na mednarodnem trgu z umetninami, ki jo v znamenju današnje tiranije kapitala nekateri neumestno štejejo celo za merilo umetniškega pomena.

Vse take »mite«, povezane z impresionizmom, skuša »prespraševati« zlasti umetnostnozgodovinska veda, da bi tej umetnosti laže določila realno zgodovinsko mesto in jo vzpostavila v pravično razmerje do poznejše in drugačne ustvarjalnosti. Že France Stele je v *Orisu umetnosti pri Slovencih*, v katerem je izhodiščno ponazoril izoblikovanje naše umetnosti, zaznal prvo ustvarjalno emanacijo slovenstva v delu impresionistov; ti pa so s svojo vse bolj utrjevano slavo v naši kulturni zavesti za lep čas zasenčili prav tako kvalitetno poznejše slikarstvo, ker se je ukoreninila predstava, da je zares umetniško slikarstvo slikovito, navdihnjeno po impresionističnem načinu, manj smisla pa smo izpričali za drugačne likovne pristope, posebno konstrukcijske. Uspeh impresionistov na Dunaju, na razstavi pri galeristu Miethkeju, pa so pozneje skušali relativizirati zlasti z upoštevanjem nekdanjih političnih okoliščin, ker naj bi se tedanja Avstro-Ogrska načrtno odločila kazati naklonjenost tudi kulturi svojih nenemških narodov; z vsem tem, enako kot s postavljanjem njegove umetnosti v samoumeven evropski umetnostni kontekst, pa ni Groharjev umetniški pomen v ničemer zmanjšan.

Hkrati so skušali preučevalci zaščititi pomen slovenskih impresionistov s prizadevanji, da bi jih ustrezneje poimenovali, ker je bil slikarski impresionizem v prvem desetletju 20. stoletja sam po sebi že zastarel in tako uveljavljena oznaka zlahka predpostavlja zamudništvo, ki vzbuja misel na manjvrednost. Zato Grohar s svojo liričnostjo danes živi v naši zavesti tudi, če že ne predvsem kot simbolist, četudi gre v njegovi umetnosti le za odtenke tega, kar si pod tem pojmom predstavljamo v bolj fantazmagorični francoski in drugi dekadentno velemestni umetnosti. A vsekakor so tudi njegove podobe narave ob vsem realističnem motivnem izhodišču v svojem umetniškem bistvu v resnici bolj ali manj tudi duhovni simboli. Predvsem pa Grohar ne glede na taka ali drugačna poimenovanja ostaja lirični pesnik, ki v pogled na svetlobno naravo vključuje svoj življenjski utrip, se z njeno ubranostjo spaja v eno in v objemu narave dobesedno zaživi. Svojo človeško krhkost je zmogel izraziti celo z masivno, dobesedno reliefno, s slikarsko lopatico doseženo pastozno gradnjo barvnih nanosov, ki jih je s svojim intimnim doživljanjem dematerializiral in tudi s tem izpričal neizmerno nežnost. Sicer pa so se značaju njegove ustvarjalnosti ob vsem smislu za čvrsto kompozicijo idealno prilagajali tudi taki »nesnovno snovni« pojavi, kot je metež snežink, skozi katerega se zabrisani škofjeloški trg s hišami spreminja v breztelesno kopreno, ali utripajoče življenje cvetoče krošnje, s širokimi valovi barvnih zamahov pričarani privid grička z ajdovimi polji ali barvna svežina izpranega ozračja po dežju na gostilniškem vrtu.

Sama izraza slikarska poezija ali slikarski pesnik – za takšnega pesnika velja Grohar od vsega začetka – sta lahko z vidika današnje strokovne terminologije videti že v osnovi preohlapna, a Grohar po svojem bistvu vsekakor jè predvsem

velik lirski pesnik, pravcata slikarska vzporednica prav tako krhkega poeta Josipa Murna, ki je v naravo vtisnil pečat svojih hipnih dojemanj, a jih poglobil z doživljajsko, eksistencialno interpretacijo, ki že v temelju presega bežni vtis zgolj trenutnega prebliska. S tem pa je Grohar tudi predhodnik slikarskih lirikov, med katerimi izstopajo Pavlovec ali Jakac ter poznejši škofjeloški krajinarji, ki so imeli Groharja v zavesti, četudi svojo identifikacijo s pokrajino izražajo vsak na svoj, od Groharja neodvisen likovni način. Iz dediščine Ivana Groharja in njegovih tovarišev izhaja tudi naš globoko ukoreninjen odnos do krajinskega slikarstva, ki se je po svoje ohranjal celo v abstraktnih oblikah, tako kot na primer pri liričnem Stanetu Kregarju.

Glede na likovne prijeme je Groharjeva umetnost postimpresionistična (tako je Groharja označil že dunajski kritik) in Groharjev najvidnejši vzornik v času njegovega sunkovitega ustvarjalnega vzpona je bil tudi pri nas popularni italijanski findesièclovski slikar Giovanni Segantini, kar še vedno potrjujejo tudi Groharjeva širša umeščanja v umetnostnozgodovinski kontekst. Tako primerjalno ugotavljanje medsebojnih sorodnosti in iskanje zgledov za naše slikarske prvake je nekatere njihove ljubitelje svojčas celo vznemirilo, ker so verjeli v njihovo popolno avtohtonost (v duhu Jakopičeve misli, da je njegov impresionizem rodila ljubljanska megla); a v resnici nikakor ni ovrglo njihove specifičnosti, ampak je kvečjemu vzpostavilo najsplošnejša okvirna merila, ob katerih se njihova osnovna likovna kvaliteta samo še potrjuje.

Četudi je Grohar soroden Segantiniju in četudi je bilo že slišati, da med njegovimi slikami ali Groharjevo *Pomladjo* tako rekoč ni razlike, je kaj takega mogoče izreči le ob zunanjem opazovanju slikarske tehnike ali prijema, kajti iz Groharjevih slik diha vse drugačno, vse toplejše in intimnejše občutenje, ki ga označuje pojem štimunga. In tudi če je bilo iskanje štimunge pri slikarjih tedaj v zraku, je ta pojmovno nedoločna razpoloženjsko doživljajska vsebina v Groharjevi različici za umetnika od vsega najbolj specifično izvirna in docela avtentična; a je tudi najbolj neizmerljiva. Resnično bistvo njegove umetnosti in njene privlačnosti, pa naj ga enačimo z bistvom osebnosti, skoznjo uresničenega slovenskega doživljanja sveta ali z ustvarjalno emanacijo slovenstva, je z razumskim pristopom umetnostne vede neulovljivo in dostopno le dojemljivosti ponotranjenega pogleda, torej čutečega srca. Še vedno ostajajo veljavne Steletove besede, da Grohar učinkuje na nas »s tem, da se je s svojim delom dotaknil strune, ki zabrni v nas, kadar doživljamo svojo domačijo«, ali Cevčeva konstatacija, da umetnost moderne izpoveduje domovino, zato nikakor ne gre ignorirati sporočil, kako so nekoč dojemljivi zavedni Slovenci v tujini ob slikah naših impresionistov živo začutili, da strmijo v slovensko pokrajino oziroma v dela slovenskih ustvarjalcev, tudi če niso vedeli, kdo je njihov avtor. Že Ivan Cankar pa se je zavedal, da v pesmi naše grude zveni »tista brezmejna, čista, materinska ljubezen, ki je pravo znamenje slovenske duše in slovenske zemlje«.

Recepcija umetnosti Ivana Groharja v času po njegovi smrti je zgovorna tudi zato, ker vsaj toliko kot o slikarju pove o Slovencih nasploh, o prizadevanjih in mejah vede o umetnosti, o našem odnosu do slovenstva in o težnjah po demitizaciji vsega, kar smo sčasoma (Groharja pa že nemudoma po njegovi smrti) nav-

dušeno ali spokorniško kanonizirali. Pri tem se vse premalo zavedamo, da svet (tudi neslovenski) stoji na mitih in legendah, ki jih ni treba zanikati, ampak jih velja, še zlasti v zvezi z umetnostjo, le doumeti. Kadar so narodni miti resnično utemeljeni s preverjenim zaupanjem v njihovo sporočilo, kakršnega so deležne Groharjeve osrednje slike, imajo največkrat svojo trdno realno osnovo, le da je to osnovo obdala včasih že kar nadzemska glorija o zveličavnosti njihovega pomena (danes to še posebej velja za odnos do »svetniškega« Jožeta Plečnika) in jo je torej presvetlila tudi notranja luč, nekako tako, kot je presvetlila obličji sv. Cirila in Metoda na Groharjevi sliki obeh slovanskih blagovestnikov. Njena svetloba namreč sije iz svete knjige in ne le iz naravnega sončnega vira, četudi je sončni luči docela sorodna, in torej izvira tudi iz duhovnega sporočila; prav to sporočilo pa je bistveno za Groharjevo umetnost, v kateri so umetnikove slike nič manj kot s sončno lučjo svete pomladi prežete tudi z njegovo notranjo toplino, ki značilno greje celo Groharjeve srce ogrevajoče zimske škofjeloške slike.

Iz védenja o vsem, kar nam je doslej poskušalo Groharja pojasniti in približati, ostaja nesporno, da ostajajo njegova kardinalna dela izjemno vznemirljiva in da jim ni mogoče odrekati visoke kvalitete, tudi če jih primerjamo s svetovnimi deli tedanjega časa. Predvsem pa izstopajo s tisto duhovno noto, ki je prirasla iz našega občutenja in ambienta, in tako jasno nakazujejo, da je Slovencem bliže od drastičnega soočanja z golo realnostjo njeno duhovno dojemanje in lirično prepesnjevanje. Zato smo lahko resnično merilo za duhovno poglobljeno presojo Groharjevih slik le občutljivi Slovenci sami, ker v njih gotovo najbolj doumemo izraz umetnikovega občutenja, kakršno je s svojo pretopljenostjo v umetnost prebudilo občutenja slikarjevih najbolj dojemljivih rojakov, spočetka predvsem tankočutnih pesnikov. Glede na spremenljivost ljudi in stopnjo njihovega posluha za lastno duhovno izročilo pa je odnos do Groharja lahko danes tudi bolj raznolik in se s časom spreminja, morda ne le od človeka do človeka, ampak tudi od generacije do generacije. A ne glede na to ostaja Grohar v dojemanju slovenske umetnosti nepremakljiv zgodovinski mejnik, seveda v tesni povezavi z Jakopičem, ki je s svojim delom njegovo poslanstvo nadaljeval in ga še okrepil. Njegovo slovenstvo je hkrati resnica in mit, tako kot je za celoten pojav naše likovne moderne doumel že Nace Šumi.

V Groharjevih slikah sta zajeta umetnikovo otožno hrepenenje in brsteče upanje, v njihovo motiviko pa je skozi dojemanje najtišje intimnosti in življenjske veličine projicirano umetnikovo doživljanje duhovnega bistva pojavov in skozenj tudi slikarjeve lastne eksistence. Groharjevo slikarstvo je v svoji ustvarjalni polnokrvnosti vredno občudovanja vseh ljubiteljev resnične umetnosti, Slovenci pa mu že dolgo poklanjamo tudi svojo ljubezen. Umetnik tako ostaja ob stopetdesetletnici svojega rojstva za nas ne le živ, marveč tudi ikoničen. Tak bo ostal, dokler bomo obstajali kot življenju predan in ustvarjalen narod, ki se bo zavedal svoje samosvojosti in prelestnih lepot naše narave, dokler bo težil tudi k sebi, k odkrivanju lastne duše, ne le neodgovorno bežal stran od sebe, ter dokler bo tudi v zrcalu svetovnih razgledov in umetniških dosežkov še naprej ohranjal in z ustvarjalnim prerajanjem potrjeval živo avtentičnost našega domovinskega obličja. ■

Dr. Gregor Antoličič

Zgodovini inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU

100 let Majniške deklaracije (1917–2017)

in Anton Korošec (1872–1940)

Predstavitev slovesnosti in znanstvenega simpozija pri Svetem Juriju ob Ščavnici

Izbruh prve svetovne vojne je Avstro-Ogrsko kot tudi druge vojskujoče se države pahnil v izredno težko situacijo. Za preživetje države je ob ohranjanju bolj ali manj ugodnega položaja na frontah postalo pomembno tudi javno mnenje prebivalstva in posledično ohranjanje miru na notranjepolitičnem področju. Glede na delovanje parlamenta vodilni na avstrijski strani dvojne monarhije niso imeli težav, saj je že 16. marca 1914, torej štiri mesece pred izbruhom vojne, prišlo do odložitve parlamenta. Tako je politično delovanje v avstrijski polovici države v začetni fazi vojne skoraj zamrlo oz. bilo izjemno zmanjšano. Šele smrt »večnega« cesarja Franca Jožefa in posledična sprememba na prestolu sta prinesli nov zamah v parlamentarnem življenju. Mladi cesar Karel je tako 30. maja 1917 ponovno oživil parlamentarno življenje v avstrijski strani monarhije. Morda ta datum v slovenskem zgodovinopisju ne bi imel take teže in pomena, če ne bi takratni slovenski poslanci na Dunaju izkoristili ponovnega sklica parlamenta za razglasitev slovenskih političnih ciljev. 30. maj 2017 je tako datum, ko smo Slovenci praznovali stoto obletnico Majniške deklaracije, znamenitega spisa, ki ga je dr. Anton Korošec prebral v dunajskem parlamentu.

Ob predavanju dr. Staneta Grande v Arhivu Republike Slovenije 24. maja 2017 z naslovom *Majniška deklaracija v funkciji vstopa in izstopa iz Jugoslavije* in prireditvi z naslovom *Majniška deklaracija 1917* v rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku prav tako 24. maja 2017 je osrednji vseslovenski dogodek, posvečen stoti obletnici Majniške deklaracije potekal 27. in 28. maja v občini Sveti Jurij ob Ščavnici. Morda se pri kakšnemu bralcu pojavi vprašanje, zakaj ravno pri Svetem Juriju. Odgovor je relativno preprost, namreč v neposredni bližini omenjenega kraja leži vas Biserjane, rojstni kraj dr. Antona Korošca, ki ob Janezu Evangelistu Kreku velja za enega izmed očetov Majniške deklaracije. Dvodnevni sklop prireditev pod naslovom *100 let Majniške deklaracije (1917–2017) in Anton Korošec (1872–1940)* je bil razdeljen na strokovno-znanstveni in slavnostni del. Pri organizaciji in izvedbi dogodka so sodelovali: Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, Župnija Sveti Jurij ob Ščavnici, Zveza društev general Maister, Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor, Kulturno društvo za zaščito naravne in kulturne dediščine

Kip dr. Antona Korošca pred cerkvijo svetega Jurija; foto: Gregor Antoličič

Sveti Jurij ob Ščavnici, Ustanova dr. Anton Trstenjak, Zveza kulturnih društev Sveti Jurij ob Ščavnici, Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, Osnovna šola Sveti Jurij ob Ščavnici, Prostovoljno gasilsko društvo Sveti Jurij ob Ščavnici ter vaščani vasi Biserjane. Glavna organizatorja dogodka sta bila Zveza društev general Maister in Občina Sveti Jurij ob Ščavnici. Iz posameznih članov drugih društev in ustanov pa so bili sestavljeni častni, organizacijski in strokovni odbor prireditve.

V soboto, 27. maja 2017, je najprej, pod organizacijo Univerze v Mariboru, potekalo celodnevno znanstveno srečanje z naslovom *Anton Korošec in 100 let Majniške deklaracije*. Dogodek se je začel ob 9.30 s pozdravom župana Občine Sveti Jurij ob Ščavnici Miroslava Petroviča, ki je poudaril, da je prepričan, da bodo številni eminentni zgodovinarji, sodelujoči na simpoziju, vsestransko osvetlili lik o delu dr. Antona Korošca in pomen Majniške deklaracije za slovenski narod. Nato je v imenu predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Tadeja Bajda, ki se prireditve ni mogel udeležiti, spregovoril akademik dr. Ivan Kreft, domačin Svetega Jurija ob Ščavnici. Poudaril je, da je »zelo pomembno, da se ohranja spomin na aktivnosti dr. Antona Korošca in na Majniško deklaracijo, tudi z vidika slovenske državnosti, saj je to eden od virov slovenske državnosti. Ko so v parlamentu na Dunaju podpisali Majniško deklaracijo, je bilo jasno, da so sicer na demokratičen način v tedaj veljavnem parlamentu sodelovali, vendar s pridržkom in začasno. S tem so pokazali jasno voljo, da bo slej ali prej prišlo do slovenske državnosti. Morda je trajalo dlje, kot se je pričakovalo, in so morali general Maister in njegovi borci to uresničevati. Prav posebej me veseli, da je ta simpozij posvečen dr. Antonu Koroščcu, našemu sovaščanu iz Biserjan.« Zaradi zadržanosti tretjega slavnostnega govorca dr. Ludvika Toplaka je pozdrav v njegovem imenu prebral dr. Marko Jesenšek. Dr. Toplak je Antona Korošca označil za »nepreseženo osebnost v zgodovinskem boju in razvoju slovenskega naroda in politične identitete ter razvoju gospodarske podlage na poti v samostojno državo Republiko Slovenijo. Majniška deklaracija je bila udejanjena v teh vrednostno in politično turbulentnih časih, zato je gotovo najprimernejši čas, da ste z vsebino simpozija obudili zgodovinsko sporočilnost Antona Korošca in nanjo spomnili vse tiste, ki še niso prerasli krošnjarske in potrošniške stopnje slovenske državotvorne zavesti.« Kot zadnji izmed slavnostnih govorcev je spregovoril mag. Milan Lovrenčič, predsednik Zveze društev general Maister. V svojem govoru je poudaril vpliv Antona

Korošca na delovanje generala Maistra. V nadaljevanju je bil pred začetkom simpozija predvajan kratek film z naslovom *Dr. Anton Korošec – duhovnik, urednik in politik*. Avtorja filma sta profesor Franc Čuš in Ludvik Rogan. Predstavitvi filma je sledil začetek znanstvenega simpozija, v katerem so sodelovali: dr. Feliks J. Bister, ddr. Igor Grdina, dr. Stane Granda, dr. Andrej Rahten, dr. Vlasta Stavbar, dr. Aleksandra Gačić, dr. Avguštin Malle, dr. Matjaž Klemenčič, dr. Aleš Maver, dr. Renato Podbersič, dr. Jure Gašparič, mag. Tomaž Ivešić, dr. Janko Prunk, Stane Kocutar, dr. Marko Jesenšek in prof. Franc Čuš. Ker bodo članki referentov objavljeni v posebnem zborniku, na tem mestu ne bom predstavil vsakega predavanja posebej, kar bi bilo glede na šestnajst eminentnih predavanj enostavno preveč. Kot skupno misel vseh pa lahko izpostavimo pomen Majniške deklaracije pri razvoju Slovencev v samostojno državo in izjemno vlogo, ki jo je imel dr. Anton Korošec v obdobju razpada Avstro-Ogrske in nato v času Kraljevine Jugoslavije vse do svoje smrti leta 1940. Ob pomenu Majniške deklaracije in dr. Antona Korošca je bila v sklopu simpozija predstavljena tudi tematika deklaracijskega gibanja, ki je sledilo Majniški deklaraciji in v sklopu katerega je okoli 300.000 Slovenk in Slovencev dalo svoj podpis v podporo Majniški deklaraciji. Znanstvenemu delu simpozija je ob koncu sledila še predstavitev nagrajene naloge s srednješolskega tekmovanja v poznavanju sodobne zgodovine slovenskega naroda *Pot v prihodnost*, ki sta ga organizirala Prleško društvo general Maister in Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer. Nagrajeno nalogo z naslovom *Edvard Vaupotič in njegova vloga v bojih za severno mejo v letih 1918/1919* je predstavila dijakinja Urška Fras.

Nedelja, 28. maja 2017, je bila po »znanstveni« soboti posvečena osrednji proslavi ob stoti obletnici Majniške deklaracije. Prireditev se je začela malo pred deveto uro zjutraj s položitvijo venca častne straže Slovenske vojske pred kip dr. Antona Korošca, ki stoji v lepo urejeni okolici pred cerkvijo pri Svetem Juriju. Po položitvi venca so se častni gostje in drugi obiskovalci napotili v cerkev svetega Jurija. Kako pomemben dan je bil za krajane majhnega naselja 28. maj, dokazuje dejstvo, da je bila župnijska cerkev nabito polna. V njej so ljudje z velikim spoštovanjem, a hkrati z ogromnim veseljem pričakali prihod njegove eminence kardinala Franca Rodeta, ki se je iz Vatikana v Slovenijo pripeljal, da bi lahko v cerkvi svetega Jurija daroval spominsko mašo za dr. Antona Korošca. Župnik v Župniji Sveti Jurij ob Ščavnici Boštjan Ošlaj je pomen obiska kardinala Rodeta za njegove župljane v uvodu v mašo opisal takole:

> Spoštovana eminenca, gospod kardinal Franc Rode. Kot duhovnik in tukajšnji dušni pastir vas prisrčno pozdravljam v naši župniji. Ta čudovita župnija je dala veliko prednikov, ki so zaznamovali tudi obdobje, ki ga z današnjim dnem praznujemo. Počaščeni smo, da ste prišli med nas in nas s svojim obiskom počastili še posebej z daritvijo svete maše. Lepo pozdravljeni tudi vsi navzoči, častni gostje in vsi bratje in sestre, ki smo danes zbrani ob tej sveti daritvi. Daritev svete maše je nekaj največ, kar se lahko ob današnjem dnevu zgodi. Pri tej daritvi se bo Jezus daroval tukaj na oltarju ponovno za nas in za vsakega izmed nas. Tako bo prišel tudi do naših src, zato je prav, da se v tem trenutku zazremo v svojo notranjost. Obžalujmo vse, kar je slabega v nas, vse tisto, kar nas ločuje in dela drugačne, modre in zelene. Tukaj postanimo eno. To si prav gotovo želi tudi Jezus. Obžalujmo svoje grehe in se jih kesajmo.

Med sveto mašo je kardinal Rode začel homilijo z naslednjimi besedami:

> Spoštovani gospod župnik in bratje duhovniki, spoštovani gospod župan in predstavniki slovenskega državnega zbora, dragi bratje in sestre. Na današnji dan ob stoletnici velikega dejanja vašega rojaka dr. Antona Korošca ob majski deklaraciji si bomo dovolili, da govorimo predvsem o njem. Kar pa zadeva Božjo besedo, jo ohranite v svojem srcu in jo premišljujte. O dr. Antonu Koroščcu, politiku in državniku, ste mnogo slišali včeraj na znanstvenem simpoziju. Pri sveti maši in v tej cerkvi, kjer je bil krščen in kjer je prejel osnovne resnice krščanske vere, pa bi vam spregovoril o njem kot človeku, kristjanu in duhovniku.

Potem je kardinal Rode v daljšem, a izredno slikovitem in zanimivem govoru predstavil svoj pogled na delo in pomen dr. Antona Korošca. Dejal je:

> Anton Korošec je izhajal iz preproste kmečke družine. Ko izgovorimo te besede, pomislimo na bornost kmečkih domov v tistih časih in na majhne družinske posesti ter si predstavljamo ponižano in medlo rajo, apatično in brez volje do življenja, in kot naročena se nam ponuja še Cankarjeva paradigma o narodu hlapcev. Ne vem, če je kakšna beseda bolj zgrešena in v škodo slovenskemu značaju kot ta. To besedo sijajno postavlja na laž prav ta kraj. Ko se ozremo naokoli po tej prleški deželi, naletimo na plejado izjemnih mož, ki niso samo čast teh krajev, ampak presegajo meje svoje ožje domovine. Daleč od vsakega hlapčevstva smo tu pred pravim plemstvom duha: Fran Miklošič, Davorin Trstenjak, Božidar Raič, Jakob Missia, Ksaver Meško, Bratko Kreft, Edvard Kocbek in še kdo. Med njimi ima posebno mesto dr. Anton Korošec. /.../ V tem trenutku se nam Korošec predstavi kot izklesan politik: prijetna zunanjost (»najlepši slovenski kaplan«, ugotavljajo ženske), gosposko vedenje, prodoren politični analitik, dober govornik, skratka, močna, privlačna osebnost. »Eden redkih Slovencev,« ugotavlja Janko Prunk, »ki jim je bila kljub kmečkemu poreklu dana voditeljska državniška natura.« »Eden redkih Slovencev«, ugotovitev se ujema s tem, kar je o Slovencih leta 1938 pisal britanski konzul v Zagrebu Thomas Rapp. »Marljivi, vztrajni in počasnega mišljenja, so Slovenci dobri podrejeni uslužbenci, iz njihovih vrst pa izide le malo voditeljev,« poroča Rapp svojim nadrejenim v Londonu. /.../ Kljub izredno uspešni, dolgi politični karieri, je bil Korošec osebno preprost in skromen človek. Njegov družbeni položaj je zahteval svoje, a ga ni izkoriščal za lastno bogatenje. V Beogradu je stanoval v najeti hiši, v Ljubljani pa je bil zadovoljen s skromno sobo v Marijanišču. Kot edino dediščino od doma si je pridržal vinograd, kamor je rad povabil prijatelje.

V svojem govoru je kardinal Rode poudaril tudi pomen Majniške deklaracije v zgodovinskem razvoju Slovencev in dejal:

> Stoletnica Majniške deklaracije, preroški korak v smeri slovenske samostojnosti, je priložnost, da se globlje zavemo te odločilne spremembe v naši zgo-

> dovini. Dejstvo državne samostojnosti mora prežariti globine naše kolektivne zavesti. Dan neodvisnosti, 24. junij 1991, moramo doživeti kot zarjo novega slovenskega tisočletja. Ob prelomu s preteklostjo se mora spremeniti v temelju tudi naša nesrečna zgodovinska zavest. Postati mora vesela in sproščena, prešerna in gosposka. Ob tej priložnosti velja razmišljati tudi o pomenu moralnih vrednot za narod in državo: poštenost, delavnost, resnicoljubnost, pravičnost, spoštovanje človekovega dostojanstva in svobode, ljubezen do bližnjega, nedotakljivost življenja od spočetja do smrti, sočutje do revnih, bolehnih in zapuščenih. Brez njih družba ne more shajati. Teh vrednot pa ne proizvaja politika, ne predsedstvo države, ne državni zbor, ne politične stranke. Njihov vir so druge instance civilne družbe: karizmatične osebnosti, pesniki, misleci, urejene družine, duhovna središča, Cerkev. /.../ Ob tem pa ne pozabimo, kje smo in koliko nas je: dva milijona na ozemlju z dvajset tisoč kvadratnimi kilometri. To naj nas navaja k treznosti. Ni pa treba stalno poudarjati, kako smo majhni. Res je, nimamo se kam širiti, celo v odprto morje bi nam radi zaprli pot. Toda če se ne moremo razmahniti v širjave, se lahko vzpenjamo v višino in prodiramo v globine. Tu ni meja. Možnosti moralne veličine in kulturnega vzpona so neomejene. V tem bomo našli svoje uresničenje in svojo srečo na tem svetu in v večnem kraljestvu pri Bogu.

Svojo pridigo je kardinal Rode sklenil z mislijo:

> Korošec in drugi veliki možje te vaše fare in te vaše Prlekije ne smejo biti zadnji. Razumete. Veliki možje se morajo še tukaj roditi. Veliki možje, veliki Slovenci, velike Slovenke lahko še izhajajo iz teh krajev. Pričakujemo vas!

Po sveti maši se je prireditev nadaljevala pred cerkvijo. Po prihodu predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja in petju slovenske himne je bila najprej prebrana Majniška deklaracije, katere besedilo se glasi:

> Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju naravnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburško – lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničevanje te zahteve svojega enotnega naroda se bodo zavzeli z vso silo. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.

Nato je za govorniški oder stopil župan Občine Sveti Jurij ob Ščavnici Miroslav Petrovič. V svojem govoru je spomnil na številne krajane Svetega Jurija, ki so pomembno sooblikovali podobo današnje Slovenije. Tako je dejal:

> Eden takih je prav gotovo dr. Anton Korošec, brez dvoma najpomembnejši slovenski politik v prvi polovici 20. stoletja, ki je v dunajskem parlamentu prebral Majniško deklaracijo. /.../ V duhu sodobnih političnih razmer bi lahko to

> dejanje poimenovali jugoexit, ker so iz monarhije odšli južnoslovanski narodi. Če bi vztrajali v avstro-ogrski monarhiji, bi kot drugorazredni državljani doživeli podobno usodo, kot jo imajo danes Slovenci na avstrijskem Koroškem, ko se je treba bojevati za vsako dvojezično tablo, za vsako slovensko besedo, ko izganjajo slovenski jezik iz deželne ustave. V končni fazi bi to pomenilo izginotje slovenskega naroda.

Po županovem govoru je spregovoril rektor Univerze v Mariboru dr. Igor Tičar, ki je pohvalil dosedanje sodelovanje med Občino Sveti Jurij ob Ščavnici in Univerzo v Mariboru pri organizaciji dogodkov v povezavi z dr. Antonom Korošcem. Hkrati je tudi poudaril, da je bila odločitev Korošca za odhod Slovencev iz habsburške monarhije tudi odločitev za slovenski jezik. Podobno, kot je to v svojem govoru storil župan Petrovič, si je tudi dr. Tičar zastavil vprašanje, ali glede na današnje razmere Slovenci potrebujemo novo Majniško deklaracijo.
Po županovem in rektorjevem nagovoru je sledil kratek kulturni program, nato pa je pred množico spregovoril predsednik države Borut Pahor. Dejal je, da je bila prva Majniška deklaracija, ki ji je leta 1989 sledila druga, ki jo je na Kongresnem trgu v Ljubljani prebral pesnik Tone Pavček, »eden od pomembnih korakov v zrelostni krepitvi slovenskega naroda kot političnega subjekta«. Predsednik je tudi poudaril, da je treba ohranjati spomin na Majniško deklaracijo iz leta 1917, saj ne smemo zamuditi »priložnosti, da spomnimo mlade generacije, da slovenska država ni zrasla čez noč in da je bila posledica pomembnih utrinkov v daljšem zgodovinskem loku, v katerem ni manjkalo ne politične zrelosti ne politične smelosti«. Kakšnega pomena je bila Majniška deklaracija za slovenski narod, je predsednik Pahor poudaril z besedami:

> Z Majniško deklaracijo in široko podporo, ki jo je imela med ljudmi, smo Slovenci nehali biti objekt zgodovine in smo na glas izrazili svojo voljo in svoje želje. Izbrali smo pot, ki je po več kot sedemdesetih letih pripeljala do osamosvojitve in kmalu zatem do izbire Evrope za okvir, ki nas povezuje z drugimi in v katerem smo skupaj.

Na vprašanje, ali Slovenci potrebujemo novo Majniško deklaracijo, ki sta ga v svojih govorih postavila župan Petrovič in rektor dr. Tičar, pa je predsednik Pahor odgovoril:

> Če vidimo, kako prelomni sta bili tisti iz let 1917 in 1989, verjetno v tako prelomnih časih v tem trenutku na srečo ne živimo. Slovenci imamo svojo državo – ne brez težav, ne brez stisk, ne brez napak –, vendar jo imamo in smo gospodarji lastnih odločitev. /.../ Toda če bi se kadar koli proti naši volji stvari znova zaostrile do te mere, da bi bila postavljena pod vprašaj naša eksistenca, takrat moramo kot zrel narod razumeti, da smo imeli v svoji zgodovini dve pomembni izkušnji. Eno iz sredine prejšnjega stoletja, ko smo se kot narod razklali in rane še danes celimo, ter izkušnjo iz časa osamosvojitve, ko smo stopili skupaj in dosegli sanje, o katerih so razmišljali rodovi pred nami.

Kardinal Rode med daritvijo spominske svete maše; foto: Gregor Antoličič

Po končani slovesnosti pred cerkvijo svetega Jurija so se vsi udeleženci proslave v dolgem sprevodu odpravili v bližnjo vas Biserjane, kjer stoji rojstna hiša dr. Antona Korošca. V njej so namreč z dovoljenjem družine Ketiš, v lasti katere je danes Koroščeva rojstna hiša, uredili spominsko sobo. Po zahvali tej družini in slavnostnem govoru zgodovinarja dr. Feliksa J. Bistra, začetnika proučevanja življenja in dela dr. Antona Korošca, je bila predstavitev profesorja Francija Čuša o projektu ureditve spominske sobe. Temu je sledil blagoslov kardinala Rodeta, ki je nato skupaj s predsednikom države slavnostno odprl spominsko sobo. V njej si lahko obiskovalci ogledajo pohištvo, ki ga je dr. Anton Korošec imel v Beogradu, njegov mašni plašč, posmrtno masko in druge pomembne predmete iz njegovega življenja in dela. S postavitvijo spominske sobe so v Koroščevem rojstnem kraju postavili trajno obeležje pomenu njegovega političnega delovanja. Pri tem je bilo v sklopu vseh prireditev, ki so potekale v soboto in nedeljo, večkrat poudarjeno, kako veliko podporo je imel Korošec med slovenskim prebivalstvom, kar dokazujejo izjemni rezultati njegove stranke na volitvah, dejstvo, da je bil častni občan 322 občin, in tudi podatek, da se je njegovega pogreba v Ljubljani udeležilo okrog 40.000 ljudi. Po odprtju spominske sobe se je prireditev končala v bližnjem gasilskem domu s slavnostnim kosilom. ▪

Mag. Blaž Otrin

Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah

Prispevek na simpoziju o nadškofu Šuštarju
v Trebnjem 1. junija 2017

1. del

Alojzij Šuštar je ljubljansko nadškofijo in slovensko Cerkev kot nadškof, metropolit in predsednik pokrajinske in nato Slovenske škofovske konference vodil v letih od 1980 do 1997. To obdobje lahko na podlagi družbenih in političnih sprememb ter z njimi povezanih vsebinskih poudarkov delovanja nadškofa Šuštarja razdelimo na dva dela, kot letnico ločnice pa določimo leto 1990. Spremenjen politični sistem je Cerkev postavil v nov položaj, ji omogočal, da svobodneje zadiha, ter od nje zahteval tudi drugačen način njenega delovanja. V tem prispevku sem bom lotil tega drugega dela Šuštarjevega škofovskega obdobja, torej od leta 1990 do njegove upokojitve. Pri tem se ne bom dotikal njegove vloge pri demokratizaciji, osamosvojitvi in mednarodnem priznanju Slovenije, saj je bilo tej tematiki v preteklih letih posvečeno že dosti pozornosti. Naj pri tem omenim razstavo Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in demokratične spremembe v Republiki Sloveniji,[1] *ki smo jo leta 2011 skupaj pripravili Nadškofijski arhiv Ljubljana in Kulturno društvo Trebnje, ter knjižni deli Jerneja Vrtovca[2] in škofa Antona Jamnika,[3] ki sta izšli ob praznovanju petindvajsetletnice slovenske samostojnosti leta 2016.*

Teološka podlaga

Šuštarjeva pastoralna usmeritev je koreninila v njegovem poglobljenem teološkem študiju in duhovnem obzorju, ki si ga je izrisal kot prodoren moralni teolog. Pri tem je v ospredje postavil koncept osebne odgovornosti vsakega posameznika in ta imperativ je vedno znova zaslediti v njegovih teoloških delih, pastirskih pismih sobratom duhovnikom, vernikom in v pastoralnih načrtih.

Šuštar je kot teolog deloval po smernicah drugega vatikanskega koncila, ki je naredil pomemben premik, ko je zahteval prenovo v smislu odmika od zahtev po pokorščini vernikov zunanjim moralnim normam k osebni odgovornosti vsakega posameznika. Tako je v središče moralne teologije po koncilu prišlo vprašanje vesti, saj se v vesti vsak posameznik pred Bogom odloča, kako na najbolj odgovoren način izpolniti svoje enkratno poslanstvo. Prav vprašanje vesti pa je bilo eno tistih, o katerih je Alojzij Šuštar po koncilu napisal nekaj svojih najbolj odmevnih teoloških del. V svojih delih ni bil dogmatski, ampak je povabil vsakega vernika, da se odpravi na pot razločevanja med dobrim in zlom.[4]

[1] Razstava je bila do zdaj na ogled na trinajstih različnih lokacijah po Sloveniji (Ljubljana, Trebnje, Črnomelj, Vrhnika, Pivka, Postojna), Italiji (Opčine) in Švici (Basel, Einsiedeln, Bern, Zürich).

[2] Vrtovec: *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije.*

[3] Jamnik: *Naš nadškof Šuštar.*

[4] Globokar: Spomin na plemenitega sopotnika. V: Jamnik: *Naš nadškof Šuštar*; str. 138, 139.

Osnovna nit njegove teološke misli glede vesti je naslednja: Človek je od Boga ustvarjeno bitje po njegovi podobi, zato ima posebno dostojanstvo, to dostojanstvo prihaja najbolj do veljave v razumu, svobodni volji in vesti. Vest spada k bistvu človeka, ki je kot duhovno bitje z razumom in svobodno voljo nujno tudi moralno bitje, ki spoznava, kaj je prav in kaj je narobe. V vesti stoji človek pred živim Bogom, ki jemlje človeka v njegovi osebni in posebni individualnosti skrajno resno.[5] Šuštar je zagovarjal tezo, da se je naravni moralni zakon skozi zgodovino spreminjal. Ogradil se je od rigidnega pojmovanja moralnih norm in pokazal na pomen psihološke zrelosti za moralno spoznanje in moralne odločitve. Naloga cerkvenega učiteljstva pri tem pa je, da vernike usmeri k pravilnemu razlikovanju, oblikovanju vesti, jih spodbuja k moralni zrelosti, saj bolj kot je človek povezan z Bogom, bolj je svoboden. Smisla krščanskega življenja ni videl v pokornem sledenju zapovedim, ampak v osebnem odgovoru na Božji klic ljubezni.[6]

Ob refleksiji sadov drugega vatikanskega koncila je v tem smislu značilna njegova misel: »Pri vsakem zavzemanju za koncil in poglabljanju, da bi drugi vatikanski cerkveni zbor imel svoj polni življenjski pomen, pa sta pomembna osebno zanimanje in osebna zavzetost. Vsak se mora zavedati svoje osebne odgovornosti in vsi skupaj moramo poglabljati soodgovornost.«[7]

Ob tem moramo pri Šuštarju poudariti še velik optimizem, dobronamernost in zavezanost pluralizmu ter dialogu. Globoko je verjel v Božje varstvo in vodstvo tako na osebnem kot narodnem nivoju. »Pot v prihodnost slovenskega naroda je polna zaupanja v Božjo pomoč iz vere v Boga in iz zgodovinske izkušnje.«[8] Verjel je v pot dialoga, da je treba spoštovati različne svetovne nazore, a hkrati zahtevati svobodo tudi zase, za Cerkev. »Osebno sem prepričan, da so ljudje veliko boljši, kakor pa jih mi presojamo. V vsakem človeku je vedno nekaj dobrega; noben človek ni popolnoma slab.«[9]

Vizija Cerkve

Cerkev na Slovenskem je bila v času demokratičnih sprememb postavljena pred nove izzive. Celotna družba, in z njo tudi Cerkev, je bila v tistem času prepojena z optimizmom, upanjem in (pre)velikimi pričakovanji. Vsi so/smo bili prepričani, da je pred Slovenijo in pred slovensko Cerkvijo svetla bodočnost, da bo celotna družba končno zadihala s polnimi pljuči in da so pred nami dnevi velikega napredka in razvoja. Za kratek čas so bile sanje dovoljene. Na seji dekanov ljubljanske nadškofije 20. marca 1991 so tako dekani z veseljem ugotovili, da raste sodelovanje laikov, delo s skupinami, ljudje izgubljajo strah, množijo se duhovne vaje, pripomnili pa so tudi, da manjka potrpežljivosti pri uvajanju laikov v pastoralo.[10]

Kot aktivni udeleženec demokratičnega vrenja se je nadškof veselil sprememb, a je hkrati svaril pred evforijo in je ves čas opozarjal, da bo do resničnih sprememb v družbi in glavah ljudi prišlo postopoma in bo zato potrebno veliko potrpežljivosti in dobre volje.[11] Zavedal se je, da se mora Cerkev prilagoditi novim razmeram, ki od nje terjajo še večjo odgovornost in drugačen način nagovora, zato je v tistih prelomnih letih premislil prehojeno pot, da bi lahko zarisal nove smernice za delovanje Cerkve v prihodnje. Svojo strateško vizijo Cerkve v postsocialističnih časih je v pisni obliki klerikom in laikom podal v dveh temeljnih besedilih, dotaknil pa se

[5] Mavrič: Podoba Boga in človeka pri nadškofu Alojziju Šuštarju. V: Jamnik: *Naš nadškof Šuštar*; str. 183.

[6] Globokar: Spomin na plemenitega sopotnika. V: Jamnik: *Naš nadškof Šuštar*; str. 138, 139.

[7] Šuštar: Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor – prelomnica v katoliški Cerkvi; str. 1028.

[8] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 58.

[9] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 156.

[10] *Sporočila slovenskih škofij*, 1991/5, str. 64, 65.

[11] Šuštar: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*, str. 3.

ESEJ

jih je še v nekaterih intervjujih.[12] Prvo besedilo je bilo pismo duhovnikom ljubljanske nadškofije ob deseti obletnici vodenja ljubljanske nadškofije 13. marca 1990; druga pa je bila knjižica *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje* iz leta 1992. V pismu duhovnikom 13. marca 1990[13] je razgrnil celotno vizijo svojega delovanja in načrt delovanja Cerkve v naslednjih letih:

> V preteklih letih sem večkrat razmišljal, kaj je v določenih časovnih in krajevnih razmerah zame Božja volja in moja naloga. To vprašanje sem si ponovno zastavil za zadnjo tretjino moje službe, za naslednjih pet let /.../. Ker gre vedno za skupno sodelovanje vseh – duhovnikov, redovnikov, redovnic, in danes vedno bolj tudi vernih laikov –, naj te naloge navedem v tem pismu: 1. Prebujati verne v Cerkvi, da bi v novih razmerah spoznali in sprejeli svoje naloge v še večji odgovornosti in boljšem sodelovanju, z več poguma, odločnosti in osebne zavzetosti; 2. na novo evangelizirati slovenski narod v zvezi z drugo evangelizacijo Evrope s posebnimi oziri na razmere v Sloveniji; 3. skrbeti za nenehno duhovno prenovo in poglobitev verskega, molitvenega in zakramentalnega življenja ob sodelovanju različnih verskih gibanj; 4. prizadevati si za spravo, medsebojno spoštovanje in povezavo vseh Slovencev doma in po svetu; 5. pritegniti čim več laikov, moških in žensk, k sodelovanju v Cerkvi in jim zaupati odgovorne naloge pri uresničevanju Pastoralnega občnega zbora 1988 ljubljanske nadškofije; 6. poudariti potrebo čim širšega in globljega verskega izobraževanja odraslih, posebno na področju Svetega pisma in katoliškega socialnega nauka; 7. pospeševati celostno skrb za mladino in iskati novih oblik mladinske pastorale, v kateri bi bili mladi ne le objekt, ampak tudi nositelji pastorale; 8. posvečati posebno skrb družinam, pripravi na zakon in odnosu do življenja v vseh njegovih obdobjih; 9. razviti čut odgovornosti za obrobne /.../; 10. iskati in gojiti nove redovniške in duhovniške poklice /.../; 11. buditi vest in zavest odgovornosti za mir v pravičnosti, za človekove pravice in varstvo okolja; 12. ohranjati in poživljati slovensko kulturo in slovensko narodno zavest v povezavi z vsemi Slovenci po svetu; 13. širiti obzorje, zanimanje za Evropo, za tretji svet /.../; 14. odkrivati polno in vso resnico o dogodkih v zadnji vojni in v povojnih letih /.../; 15. delati za proglasitev za blažena škofa Baraga in škofa Gnidovca. /.../ Zavedam se, da bo mogoče v letih, ki mi jih bo Bog še dal, uresničiti le malo zgoraj naštetih nalog. Zato sem vam toliko bolj hvaležen za vašo molitev in vsestransko pomoč in sodelovanje.

V drugih delih, ki smo jih že omenili, je prej navedene točke le še bolj natančno opredelil ali jih osvetlil iz drugih vidikov. Na podlagi vsega tega se nam izrišejo smernice, po katerih bi po Šuštarjevem načrtu morala iti Cerkev v postsocialističnem času.

Cilj Cerkve mora biti vedno isti – oznanjati evangelij, Cerkev mora ljudi voditi k Bogu in spreobrnjenju v veri, upanju, ljubezni. Sama Cerkev pa mora biti ob tem ves čas v procesu nenehne notranje prenove. Vedno se vse začne z osebo oz. oseb-

[12] Pogovor z nadškofom Šuštarjem ob njegovi 70-letnici. V: *Družina*, 11. 11. 1990, št. 43, str. 5, in »Pogovor urednikov časopisa *Slovenec* z nadškofom dr. Alojzijem Šuštarjem (30. 11. 1991); v: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*, str. 32–48.

[13] *Sporočila slovenskih škofij,* 1991/4, str. 46, 47.

nim spreobrnjenjem, osebno duhovno poglobitvijo in izobraževanjem, da vsak pri sebi spoznava, kaj je Božja volja. Nove razmere po mnenju Šuštarja zahtevajo novo evangelizacijo, ki naj bo naloga vseh, ne samo škofov in duhovnikov, ampak tudi vernih laikov, posebno mladih. Laiki morajo in morejo imeti pri tem posebno vlogo, a slovenski vernik je bil takrat v velikem primanjkljaju, saj je bil v času socializma odrinjen na rob družbe, brez pravice do javne besede, prestrašen in predvsem brez izkušenj. Posebna naloga Cerkve je zato: »/.../ da bi dali ljudem čim več možnosti za izobrazbo za nastopanje v javnosti. Med ljudmi je še veliko preplašenosti in tudi nepripravljenosti. Želijo si, da bi jih pustili pri miru. Zdi se jim naravnost neverjetno in nemogoče, da bi se verni javno oglašali k besedi na raznih področjih, da bi sodelovali kot enakopravni državljani in da bi odložili čut manjvrednosti, ki jih je bremenil toliko let.«[14]

Po Šuštarjevih besedah si mora Cerkev prizadevati, da bi v novih razmerah nagovorila slovenskega človeka, da bi imela »prijazen človeški obraz«, da bi bila zanimiva in privlačna, da bi bila dom za vernike in bi se v njej počutili dobro. Da pa bi to lahko postala, mora človeka najprej spoznati. Odgovoriti mora na vprašanje, kaj današnjega človeka zanima, in mu odgovoriti na način, ki ga sprejema, zato mora Cerkev nujno posodobiti svoj jezik. Temu naj služijo tako poglobljene sociološke raziskave kot predvsem osebna srečanja. Iz tega je jasno, da je bilo za Šuštarja ključno vprašanje oblikovanja vzgoje in izobraževanja laikov, kar naj Cerkev izvaja preko verskih knjig, tečajev, medijev, verouka itd., saj bodo le tako lahko prevzeli odgovorno vlogo v družbi in Cerkvi.

Šuštar je zagovarjal večjo vlogo laikov v Cerkvi, saj je bila po njegovem mnenju Cerkev v preteklosti preveč klerikalna, pri čemer pa se mora ob spremembah soočiti z mnogimi vprašanji: o vlogi laikov, žensk, različnosti in edinosti v Cerkvi, razmerju oz. poslanstvu laikov in hierarhije, pri čemer bo po Šuštarjevih besedah potrebno medsebojno razumevanje, potrpljenje in pomoč. Treba je namreč spoštovati raznolikost in vedno znova odgovarjati na vprašanje, kako daleč sme iti različnost, da ni kršena edinost, in koliko je treba poudarjati edinost, da ostane v veljavi pravica do različnosti.

Vedno znova je poudarjal, da je treba spoštovati vse ljudi, ne glede na njihov svetovni nazor, da Cerkev ne sme nikomur nič vsiljevati, a da ima pravico, da oznanja evangelij in da vabi ljudi k Bogu.

Tudi v odnosu do naroda je po prepričanju Šuštarja osnovno poslanstvo Cerkve oznanjati evangelij. Kristjani imajo v prizadevanju za boljšo prihodnost še posebno odgovornost, najprej, da izvršujejo vse tiste stvari kot vsi drugi državljani, poleg tega pa, da iz vere, upanja in ljubezni črpajo za osebno spreobrnitev, odpuščanje in spravo ter zaupajo »/.../ v Božjo pomoč, da Bog varuje in vodi slovensko državo, tudi če se nekateri temu pomilovalno posmehujejo«.[15] Brez vsiljevanja naj preko sredstev javnega obveščanja, družbenega življenja in šolstva uveljavljajo svoje prepričanje, ne da bi ga komu vsiljevali. Pri tem je ugotovil, da bo treba biti zelo potrpežljiv, da bi kristjani dosegli enakopravnost v družbi, saj je Cerkev stalno obtožena, da ji gre le za oblast in je v družbi žal zelo malo odprtosti »/.../ za tiste prvine krščanskega življenja, krščanske etike in krščanskega svetovnega nazora, ki so bili do sedaj izrinjeni iz javnega mnenja«.[16]

[14] Pogovor z nadškofom Šuštarjem ob njegovi 70-letnici. V: *Družina*, 11. 11. 1990, št. 43, str. 5.

[15] Šuštar: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*, str. 15, 16.

[16] Šuštar: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*, str. 16.

Za normalni razvoj družbe v Sloveniji je enega osrednjih pogojev in hkrati najbolj bolečo nalogo videl v procesu sprave. Sprava je po Šuštarjevem mnenju človeški problem, brez nje ni sožitja ne v družini ne v narodu ne v mednarodni skupnosti, kristjani pa imamo pri tem še posebno odgovornost, saj nam je zgled dal sam Kristus. Pri tem je navedel besede apostola Pavla v Drugem pismu Korinčanom: »Vse je od Boga, ki nas je po Kristusu spravil s seboj, nam pa naložil službo sprave, namreč to, da je bil Bog tisti, ki je v Kristusu spravil svet s seboj, s tem da ljudem ni zaračunal njihovih prestopkov, nam pa je zaupal besedo sprave. Zavoljo Kristusa smo torej poslani, po nas vas kliče Bog. Zavoljo Kristusa vas prosimo, spravite se z Bogom. Njega, ki ni poznal greha, je zavoljo nas storil za greh, da bi mi postali Božja pravičnost v njem« (2 Kor 5,18–21). Bistvene sestavine sprave so po nadškofovem mnenju tri: priznati krivdo, odpustiti in prositi odpuščanja.[17]

Opozoril je tudi na skrb Cerkve za moralno ozdravljenje slovenskega naroda, saj so se izgubile osnovne vrednote, kot so poštenje, zanesljivost, resnica, iskrenost, zvestoba. Opozoril je na demokratični deficit v družbi, potrpežljivost in dobro voljo, ki bo pri tem potrebna. Demokratično sožitje je namreč zahtevno, Slovenci pa po Šuštarjevem mnenju takrat še nismo bili zreli zanj, saj se vedno znova izgubljamo v nezrelih pogovorih. Da bi napredovali, se od kristjanov zahteva še močnejša etična zavest, v zavesti svoje nepopolnosti pa se je treba okleniti zaupanja v Božjo pomoč. Stvarnost je treba sprejeti takšno, kot je, in se z njo soočiti s trdim delom. »Velik problem je prav ta, kako spet priti do tistega delavskega etosa, do tistega razumevanja dela, iz katerega lahko človek res nekaj prispeva, ne pa samo izrablja in uporablja.«[18]

Pastoralni občni zbor ljubljanske nadškofije

Šuštar je imel bogate izkušnje glede strateškega načrtovanja in organizacije, bil je glavni organizator sinode v Churu 1962, podpredsednik za pripravo skupne švicarske sinode leta 1972, in bil zanjo tudi škofov delegat, med letoma 1971 in 1976 je bil tudi stalni tajnik Sveta evropskih škofovskih konferenc.[19] Po prevzemu vodenja ljubljanske nadškofije si je poleg utečenih služb v nadškofiji oblikoval poseben krog svetovalcev iz vrst profesorjev teološke fakultete, da bi zavzeto spremljali dogajanje na področju teologije, pastoralne dejavnosti in razmer v sodobni družbi in ga sproti obveščali.[20]

Nadškof je leta 1987 napovedal Pastoralni občni zbor ljubljanske nadškofije (POZLN), ki bo »skušal podati obračun o stanju Cerkve v ljubljanski nadškofiji, v skupnem pogovoru ugotoviti naše naloge ter najti pobude in predloge za delo v prihodnosti«.[21] Prvi dve zasedanji sta bili v letu 1988, tretje zasedanje pa leta 1991. Na tretjem zasedanju 11. maja 1991 so zbrani člani pooblastili predsedstvo zasedanja in še tri člane, da so dokončno izoblikovali sklepe. Besedilo sklepov, zgoščenih v deset točk, je nadškof Alojzij Šuštar 17. decembra 1991 razglasil kot obvezen program delovanja kristjanov na celotnem pastoralnem področju.[22] S tem so se v spremenjenih družbenih in političnih okoliščinah dopolnili sklepi, ki so bili sprejeti na drugem zasedanju tega zbora 22. oktobra 1988 v Ljubljani. Ti sklepi se pravzaprav pokrivajo s Šuštarjevo vizijo škofije in so hkrati pomenili prvi korak k njeni realizaciji. Sklepi POZLN so bili razdeljeni na splošni uvod in deset glavnih

[17] Šuštar: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*, str. 18–22.

[18] Šuštar: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*, str. 46.

[19] Dolinar: Alojzij Šuštar (1920–2007), str. 3, 4.

[20] Dolinar: Alojzij Šuštar (1920–2007), str. 6.

[21] *Sporočila slovenskih škofij, 1987/11*. Priloga k sporočilom.

[22] *Zbornik tretjega zasedanja pastoralnega občnega zbora ljubljanske nadškofije* 1991, str. 13.

točk, vsaka od njih pa je bila še razdeljena na kratek uvod in naročila za uresničitev sklepov. V glavnem uvodu je bilo poudarjeno, da je osnova vsega poglobitev osebne vernosti in duhovnost vsakega člana Cerkve, ki jo mora spremljati moralna zavest odgovornosti do vseh bratov in sester. Tako se bo duhovno in strokovno usposabljal za krščansko pričevanje z osebnim življenjem in javnim delovanjem. Javno delovanje naj bo v duhu družbenega nauka Cerkve. Sklepi POZLN v strnjeni obliki so bili naslednji:

1. Prvo poslanstvo vsakega člana Cerkve je versko in moralno, oznanjevati Božje kraljestvo in biti kal tega kraljestva. Prva naloga krščanskega občestva je oblikovanje zrele krščanske osebnosti. Naročila: ponujajo se nove možnosti oznanjevanja, ki jih je treba izkoristiti, treba se je osebno zavzeti za prenovo pastorale.

2. Laiki v javnem življenju. Laiki imajo posebno mesto v javnem delovanju, zato je treba skrbeti za njihovo vzgojo v duhu družbenega nauka. Laiki so na tem področju samostojni, duhovniki naj se držijo cerkvenih predpisov o nevmešavanju v politično in strankarsko življenje. »Vsi naj se varujejo ozkosti in naj se ne zapirajo vase, naj radi sodelujejo z ljudmi drugih nazorov.« Duhovniki naj skrbijo za izobraževanje laikov, da bodo ti usposobljeni za javno delovanje.

3. Cerkev potrebuje za svoje poslanstvo pravne in gmotne možnosti, zato se je treba zavzeti za vrnitev odvzetega premoženja in vestno gospodarjenje in ureditev drugih odprtih vprašanj (socialno zavarovanje duhovnikov).

4. Cerkev v službi sprave.

5. Karitativno poslanstvo Cerkve. Poudarek, naj ima vsaka župnija svojo karitas.

6. Moralna prenova. Celotna Cerkev se mora na vseh področjih vedno znova truditi za moralno prenovo naroda.

7. Vzgoja novih rodov v družini in šoli. Za vzgojo novih rodov sta najbolj pomembni družina in šola. Starši naj se vključujejo v šolske svete staršev, večji poudarek naj bo na družinski pastorali, verniki v politiki naj se zavzemajo za družini naklonjeno zakonodajo.

8. Verski pouk v šoli. Vzgoja v veri je ena temeljnih nalog Cerkve, še posebej to velja za otroke in mladino. Slovenska škofovska konferenca (SŠK) naj ustanovi komisijo za vzgojo in šolstvo, ki naj prouči stanje in predlaga primerne pobude in rešitve glede mesta verskega pouka v šoli. Medškofijski katehetski svet naj razišče, kako posredovati vero in versko znanje v osnovni in srednji šoli.

9. Zasebno šolstvo in vzgojni zavodi. Do tega ima Cerkev pravico in to možnost zagovarja. Zasebne katoliške šole bodo izobraževale in vzgajale v duhu, ki ustreza katoliški veri in morali. Komisija za vzgojo in šolstvo pri SŠK naj pripravi vse potrebno za ustanovitev klasične gimnazije. Teološka fakulteta naj vztraja pri zahtevi po vnovični vključitvi v univerzo, po možnosti naj se ustanavljajo župnijski vrtci.

10. Katoliške organizacije. Združenja dajejo posameznikom večjo možnost za učinkovito vključitev v delo za skupni blagor. POZLN priporoča odgovornim, naj pospešujejo nastajanje katoliških organizacij, posebna pozornost naj bo posvečena: Skupnosti krščanskega življenja, ki naj prevzame vlogo Marijinih kongregacij; katoliški dijaški zvezi v srednjih šolah, katoliškim skavtom in zvezi katoliških delavcev; zvezi katoliških študentov na univerzi; zvezi katoliških izobražencev in društvu katoliških časnikarjev in drugim stanovskim društvom.[23]

Iz teh točk je razviden osnoven program, ki je bil v tem, naj se Cerkev zavzame za izobraževanje laikov, ki bodo nato preko delovanja v družbi evangelizirali slovensko družbo, pri tem pa je treba dodati, da je Šuštar vedno znova poudarjal, da se ne sme nikogar siliti, da je treba spoštovati pluralnost, a da naj Cerkev zahteva enake pravice tudi zase.

Na Šuštarjevo pobudo sta podobno škofijsko sinodo izvedli tudi mariborska (1989–1999) in koprska škofija (1990–1992).[24]

Pred tretjim zasedanjem POZLN, maja 1991, so na seji dekanov 20. marca 1991 opozorili, da se sklepi iz leta 1988 ne izvršujejo in da je treba POZLN potegniti iz pozabe.[25] Ta kratka opazka je žal že nakazovala usodo sklepov tretjega zasedanja, in to še preden so bili ti sprejeti. Na sedmi seji duhovniškega sveta ljubljanske nadškofije 11. marca 1992 so navzoči ugotovili, da je Cerkev premalo pripravljena na skupinsko delo in da imajo sklepi POZLN na dekanijskih konferencah premalo odmeva.[26] Na 23. seji dekanov 8. aprila 1992 so opozorili, da mora biti besedilo sklepov osnova za osebne, dekanijske in župnijske pastoralne načrte, ker pa POZLN premalo odmeva med duhovniki, se je treba o tem pogovarjati.[27] V letu 1992 je bilo še nekaj opozoril, da je treba POZLN spraviti v življenje, potem pa je vse skupaj bolj ali manj utonilo v pozabo. Načrtno izvajanje sklepov POZLN kot osnove za vse pastoralno načrtovanje raznih enot, komisij, društev itd. na škofijski, dekanijski in župnijski ravni se je izjalovilo in z malo cinizma lahko rečemo, da sta bila najbolj opazna oz. skoraj edina rezultata POZLN izdaja zbornikov v letih 1989 in 1992.

Šuštar je leta 1995 ob tem ugotovil: »Čeprav je bila določena posebna komisija, ki naj bi skrbela za izvajanje sklepov POZLN, je vendar veliko stvari ostalo samo na papirju.«[28]

Kljub temu da se stvari niso odvijala po prvotnem načrtu, pa bi bilo zelo krivično reči, da so vsi sklepi ostali le na papirju, saj se je nekaj vseeno premaknilo in je bilo na marsikaterem področju vloženega veliko truda. Omeniti je treba dejanja v procesu sprave, socialno angažiranost Cerkve preko Karitasa, dogovarjanje z državo glede ureditve nerešenih vprašanj, vprašanja vzgoje in šolstva. ■

[23] Prav tam, str. 24.

[24] Dolinar: Alojzij Šuštar (1920–2007), str. 7.

[25] *Sporočila slovenskih škofij, 1991/5*, str. 65.

[26] *Sporočila slovenskih škofij,* 1992/5, str. 54.

[27] *Sporočila slovenskih škofij,* 1992/5, str. 56.

[28] Šuštar: Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor – prelomnica v katoliški Cerkvi, str. 1022–1028.

Jurij Dobravec

Odgovor življenju Alberta Schweitzerja

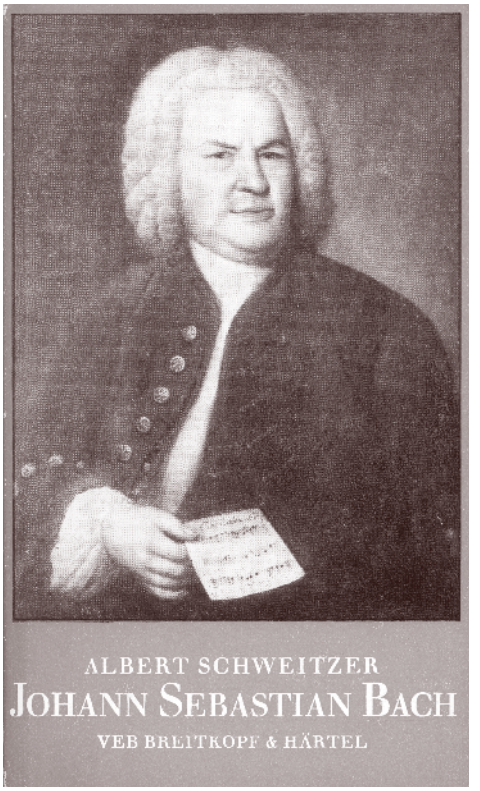
Srečanje s sočlovekovo duhovno veličino nas osupne. Kako je mogoče? Kje so meje? Je to danost ali dejavnost? Je načrt ali naključnost? Univerzalnost ali posamičnost? Evropsko 20. stoletje ni bilo le obdobje velikih vojn in velikih politikov, ne le izstrelitev znanosti v umsko nedosegljive višave in njena razstrelitev do nezmožnosti sinteze, niti doba duhovnih vznemirjenj ob prepletanju umetniških konstruktivizmov. Vzporedno – kot najbrž v vseh časih – je bilo to stoletje v Evropi in svetu tudi čas iskanja in najdevanja, čas zbiranja in poglabljanja, predvsem pa čas medsebojnega povezovanja navzven in navznoter, v preteklost in prihodnost.

Spoštovanje do življenja je vodilo Alberta Schweitzerja v uravnoteženost razumevanja stvarnosti, dojemanja čustev in sprejemanja danosti nadnaravnega. Njegova teologija, filozofija z etiko, glasbene teorije in orgelska poustvarjalnost, sploh pa njegov konkreten odgovor življenju v služenju sočloveku niso navdih le intelektualcu ali umetniku njegovega stoletja, ampak vse bolj vodilo, ki vsemu človeštvu daje izhodišča za prihodnost.

Od otroštva do disertacij

Albert Schweitzer se je rodil 14. januarja 1875 v Kaysersbergu v Zgornji Alzaciji. Kmalu po rojstvu je njegov oče prevzel službo v Günsbachu. Že v rosnih letih je kazal nadarjenost za glasbo in naravoslovje. Znano je, da se je, kljub temu da je bil pastorjev sin, za nedeljsko bogoslužje oblačil v preprosta oblačila, ker ni želel odstopati od drugih vaških fantov. Kljub strogi vzgoji svoje otroštvo v družini s tremi sestrami in bratom opisuje kot očarljivo. Še preden je začel hoditi v šolo v domačem kraju, se je učil igrati klavir. V orgle ga je med gimnazijo v Mülhausnu uvedel organist Eugen Münch. Leta 1893 je začel študirati na strasbourški univerzi in sočasno obiskovati šolo znamenitega Charles-Marie Widorja v Parizu. Widor je svojemu učencu vcepil izjemno tehniko igranja in poudarjeno moč interpretacije. Po študiju teologije v Strasbourgu je odšel na Sorbono, potem pa v Berlin, kjer je 1899 pisal doktorsko disertacijo s področja filozofije z naslovom *Die Religiousphilosophie Kant's von der Kritik der reinen Vernunft bis zur Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (*Kantova religiozna filozofija od Kritike čistega uma do religije znotraj učiščenega uma*). V vsem tem času je kot organist predvsem v Parizu izvajal koncerte Bachove glasbe.

Filozofijo je promoviral julija istega leta in prevzel mesto pridigarja pri Sv. Nikolaju v Strasbourgu. Z razpravo *Das Messianitäts- und Leidensgeheimnis* (*Skrivnost odrešenjskosti in skrivnost trpljenja*) je bil habilitiran na teološko fakulteto, kjer je 1902 uspešno zagovarjal svoj drugi doktorat.

Na Widorjevo pobudo je raziskoval prvine umetnosti v deželi Baden. Eseje je potem razširil v knjigo *Jean-Sébastien Bach, Le musicien-poète* (*J. S. Bach – glasbeni pesnik*), ki je izšla leta 1905. Knjigo je posebej za nemške bralce povsem predelal in izdal tri leta pozneje. Postala je eno temeljnih del za raziskovalce in interprete glasbe tega znamenitega baročnega skladatelja in organista.

Notranji obrat

Na svoj trideseti rojstni dan, leta 1905, se je odločil spremeniti svoje življenje. Zavestno je prekinil svojo vzpenjajočo se kariero. Odklonil je zveneče akademske službe in poiskal stike z misijonsko družbo v Parizu. Začel je študirati medicino in se tako pripravljati na misijonski poklic. A filozofije in orgel ob tem ni opustil. Leta 1906 je izšla njegova knjiga *Von Reimarus zu Wrede: eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung* (*Zgodovina raziskovanj Jezusovega življenja od Reimarusa do Wredeja*).

V tem obdobju je večino svojega prostega časa porabil za pregledovanje starih in novih orgel ter pogovore z organisti in orglarji. Leta 1906, po desetletnem raziskovanju, se je odločil »oznanjati evangelij o idealnih orglah«. Objavil je daljši esej z naslovom *Deutsche und Französische Orgelbaukunst und Orgelkunst* (*Nemška in francoska umetnost orglarstva in orglanja*), ki ga je leta 1909 predstavil na II. kongresu mednarodnega glasbenega združenja na Dunaju. Njegove ideje so kongresniki z vse Evrope pod naslovom *Internationale Regulativ für Orgelbau* (*Mednarodne smernice za izdelavo orgel*) povzeli v sklepe konference, ki je v 20. stoletju korenito spremenila pogled na orgle kot glasbilo in izvajanje orgelske glasbe.

Knjiga *Geschichte der Paulinischen Forschung von der Reformation bis auf die Gegenwart* (*Zgodovina raziskav sv. Pavla od reformacije do danes*) je izšla 1911. Med 1905 in 1913 je vzporedno deloval kot organist Bachovega društva v Parizu, kjer je spremljal zbor in izvajal koncerte. Jeseni je na festivalu v Münchnu odmevno nastopil kot solist v Widorjevi drugi simfoniji za orgle in orkester. Imenovan je bil tudi za organista Bachovih koncertov v Orféo Català v Barceloni.

V dveh naslednjih letih sta z Widorjem na novo uredila in izdala prvi del Orgelskih skladb J. S. Bacha. Praktično kritična izdaja Bachovih preludijev, tokat, fantazij, koncertov, triosonat in nekaterih drugih skladb je izšla s komentarji v francoščini, nemščini in angleščini. Leta 1912 se je poročil s Helene Bresslau, hčerjo strasbourškega zgodovinarja, leta 1913 pa je končal študij medicine z zagovorom svojega znanstvenega dela *Kritik der von medizinischer Seite veröffentlichten Pathographien über Jesus* (*Kritika medicinskih objav o Jezusovih znakih trpljenja*).

Medkulturna razpetost

16. aprila 1913 sta z ženo prispela na zahodno obalo Afrike, v kraj Lambaréné v današnjem Gabonu. Njun cilj je bil poskrbeti za zdravstveno oskrbo tamkajšnjih domačinov. Človekoljubno delo v bolnišnici, ki jo je tam gradil, je s presledki opravljal do pozne starosti, vmesna obdobja pa je po Evropi in Severni Ameriki navduševal donatorje in zbiral sredstva za vzdrževanje.

Delovanje v Afriki ga je pripeljalo do praktične filozofije o spoštovanju življenja, pravzaprav o strahospoštovanju pred veličino življenja, kot lahko razumemo njegov *Ehrfurcht vor dem Leben*. V primerjavi s pretežno akademsko razmišljujočimi etiki in filozofi je Schweitzer svojo filozofijo življenja tudi živel, in sicer skupaj z ljudmi, ki jim je služil. V svojih razpravah je obravnaval človekovo življenje kot del celovitega toka življenja v naravi. V duhu prvih stavkov Geneze je spoznal, da je življenje dobro, prav dobro. In v tej celovitosti je njegovo bistvo. Zdi se tudi, kot da svoje etike ni gradil iz razmišljanja in intuicije ali dosežnih zmožnosti človekove misli, ampak iz življenja, kakršnega je v njegovi univerzalnosti spoznal. Trdil je, da je ubijanje med živalmi dovoljeno, ker je del prehranjevanja in ker je smrt nujen in običajen del življenja. Vendar si druge živali vzamejo samo toliko, kolikor potrebujejo. Le ena vrsta se obnaša drugače. Človek. Bitje, ki je sposobno zavesti in etike, si jemlje več, kot potrebuje.

Njegovi deli *Verfall und Wiederaufbau der Kultur* (*Propad in ponovna vzpostavitev civilizacije*) in *Kultur und Ethik* (*Civilizacija in etika*) sta izšli 1923, ko je bil kot nemški državljan v francoski koloniji najprej interniran, potem pa je po vojni ostal v Evropi, kjer je veliko koncertiral od Švedske do Češke, Španije in drugih dežel. Tu se je 1919, na njegov rojstni dan, rodila hči Rhene, ki je pozneje nadaljevala delo v Afriki.

Po letu 1924 je bil neprestano razpet med Lambaréné in Günsbachom, kjer si je z denarjem Goethejeve nagrade (1928) družina uredila hišo. Izjemen intelekt, širina poznavanja evropske kulture in zgodovine, neverjeten glasbeni in glasbenoteoretični talent, predvsem pa afriška neposredna izkušnja življenja v vseh svojih oblikah so ga privedli do globoke mistike. Po knjigah *Die Mystik des Apostels Paulus* (*Mistika apostola Pavla*) leta 1930 in *Die Weltanschauung der indischen Denker* (*Svetovni nazor indijskega misleca*) leta 1935 se je pravzaprav nekoliko umaknil iz javnega življenja. Leta 1951 je prejel nagrado miru združenja nemških knjigarn, leto pozneje pa Nobelovo nagrado za mir. Nagrada mu ni pomenila le priznanja za dosežke, ampak predvsem vložek v prihodnost. Z denarnim delom je dogradil afriško bolnišnico, s svetovno slavo pa se je aktivno zavzemal za ustavitev jedrskega oboroževanja in svetovni mir.

Še v poznih letih je kljub bolezni, s podobnimi sindromi, kot je Parkinsonova, ki jo je vse življenje prikrival, svoje bližnje razveseljeval z igranjem pedalnega klavirja. Umrl je v začetku septembra 1965.

Orgelski preporod

Širina Schweitzerjevega pogleda na glasbo je predvsem v sposobnosti združevanja teoretičnih, tehničnih, slogovnih, zgodovinskih in zvočnih prvin orgel s konkretno interpretacijsko prakso. Njegove misli so se postopno in relativno po-

časi uveljavljale skoraj skozi celo 20. stoletje. Danes predstavljajo temeljni *credo* izdelave orgel po vsem svetu, izvajanje glasbe Johanna Sebastiana Bacha pa je postavil na nove temelje, iz katerih se je oblikovala sedanja baročna poustvarjalna praksa.

Albert Schweitzer je v svoji biografiji *Aus meinem Leben und Denken* (*Iz mojega življenja in razmišljanja*) zapisal, da je jeseni 1896 obiskal koncertno dvorano Lieder v Stuttgartu. Takrat je zapisal: »Ko sem zaslišal kričeče tone tako opevanega glasbila in zvočni kaos, v katerem nisem mogel razločiti posameznih glasov Bachove fuge, ki mi jo je zaigral Lange, sem se dokončno prepričal o domnevi, da moderne orgle ne pomenijo napredka, ampak korak nazaj.« V plodne misli enega največjih orgelskih navdušencev in zagovornikov je bilo vsejano seme, ki se je na mah razraslo v svetovno gibanje za reformo orglarstva in vplivalo na vse dežele, kjer igranje orgel predstavlja pomemben del verskega življenja.

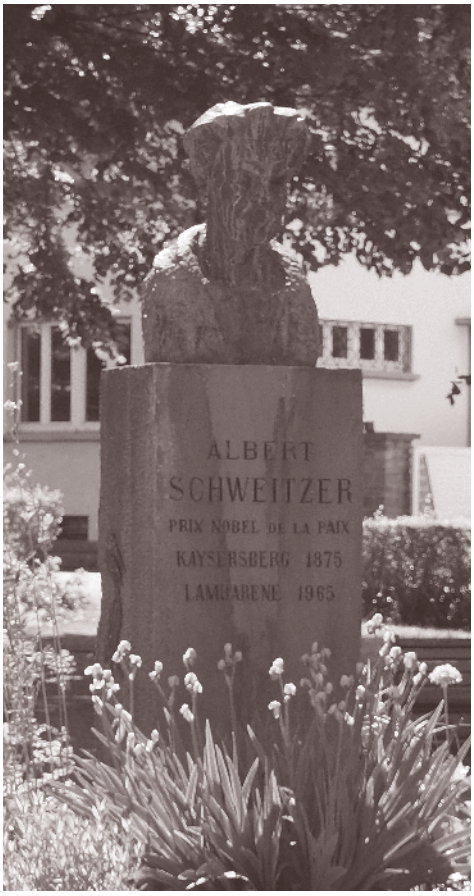
V začetku je, kot je sam povedal, njegove ideje razumelo le malo ljudi. Znatno število strani njegovega eseja o nemških in francoskih orglah je namreč posvečeno graji sodobnih orglarjev, predvsem njihovega nevzdržnega komercialnega pristopa in popolnega zanemarjanja umetniško-obrtniške tradicije. Čeprav esej na nekaterih mestih kaže na nekoliko površinsko poznavanje širših glasbenih vrednot, ki jih je treba zasledovati ob izdelavi kakovostno delujoče zvočne podobe orgel, pa je popolnoma jasen pri vsebinah, ki se tičejo oblikovanja in izvedbe mehanike in postavitve celotnega glasbila.

Schweitzer je zagovarjal zvočno prakso lestvic, ki temeljijo na »skupnih izkušnjah generacij«. Prednost jim je dajal pred »teorijami, ki izhajajo iz fizike in ki pogosto zanemarijo dosežke zgodnjih orglarskih mojstrov«. V svojih stališčih je grajal »znanstvene« metode, s katerimi sta Schulze in Töpfer v času visoke romantike vplivala na nemško glasbo, posredno pa tudi na angleško in ameriško. Schweitzer je dosledno zagovarjal stališče o ponovni vrnitvi sapnice na poteg in z drsnimi letvami. Bil je prepričan, da je le s tako sapnico mogoča uravnotežena in tehnična celovitost. O odzivnosti tipk je zapisal: »Najboljši način povezave med tipko in piščaljo je čista mehanika. Na orglah s tako mehaniko je fraziranje najlažje.« Zagovarjal je vrnitev nizkih sapnih tlakov, kakršne poznamo pri starih mojstrih in pri katerih je mogoča večja muzikalnost. Obsojal je tedaj moderno povečevanje števila registrov, ki naj bi »na prisiljen način posnemali glasove godal«. Trdil je, da je to v nasprotju z naravo orgel samih ter nepotrebna potrata denarja in prostora, ki bi ga lahko porabili za bolj koristne reči.

Že davnega leta 1906 je zapisal: »Mnogo orgel ne pride do izraza prav zaradi njihove postavitve na tla prezbiterija! Sodobni arhitekti mislijo, da je kateri koli kot uporaben za postavitev orgel. /.../ Pri tem arhitekti in orglarji navdušeno uporabljajo prednosti električne povezave med tipkami in piščalmi, pri čemer orgle razbijejo na dele in jih razmestijo na različne konce. /.../ Taka postavitev morda naredi močan vtis na množice, vendar umetnine lahko poustvarimo le z glasbilom, ki je svoji zvočnosti enovito in celovito.« Kljub tem stališčem ni bil navdušen nad vključevanjem pozitiva v omaro glavnega piščalja. Tovrstno prakso je sicer uveljavljal že sloviti saški orglar Gottfried Silbermann, močno pa se je razmahnila v času orgelske romantike. Schweitzer je trdil, da pozitiv lahko izrazi svoje zvočne značilnosti

le ob »samostojni postavitvi pred omaro drugih piščalij, kjer ima jasno ločeno zvočno in prostorsko karakteristiko«. Iz tega stališča je razumljivo, da ni videl nobenega razloga za postavljanje orgel z več kot tremi skupinami manualnih piščalij. Odločno je zavračal tudi uporabo žaluzij, ki »ovirajo širjenje zvoka«.

Vseeno pa Schweitzer ni bil izključujoč zagovornik starega. Orgle iz Bachovih časov so bile zanj le izhodišče. Čeprav ni bil posebno navdušen nad orglami kot simfoničnim glasbilom in je trdil, da so postromantični vplivi orgle oropali nekdanje slave in celovitosti ter s tem onemogočili ustrezno interpretacijo Bachovih mojstrovin, je visoko cenil tudi romantične orgle. Kot zvočno idealne je namreč smatral velike Cavaillé-Collove orgle. Celo tako jih je cenil, da so v Nemčiji njegovo navdušenje nad orglami tega francoskega mojstra z jezo zavračali. Po prvi svetovni vojni, ko je Nemčijo zajela orgelska reforma, so Schweitzerja, kljub temu da je bil poznan kot glavni pobudnik, odrinili kot »starega dedka«. Esej iz leta 1906 so leta 1937 vseeno ponatisnili kot temeljni dokument novega orgelskega gibanja, s tem pa je Schweitzerjev pristop prodrl globlje, kot si je on sam predstavljal.

Spomenik ob Schweitzerjevi rojstni hiši v Kaysersbergu; foto: Jurij Dobravec

Stvarnost, poezija in mistika glasbe kot odgovor življenju

Schweitzer je Bacha razumel kot arhitekta, ki je v največji meri oplemenitil koralno in gotsko glasbo, kot poeta, ki se je v svojih skladbah in improvizacijah dobesedno slikarsko poigraval z melodijami, in kot mistika, ki je zmogel ob vsakodnevnem pritisku učitelja in kantorja povezati globine besedil Svetega pisma, lastne notranje danosti in medkulturne univerzalnosti glasbene govorice. Schweitzerjev Bach je čisti Bach, on kot tak. In glasba kot taka, kot je bila ustvarjena. Celo note so brez navlake interpretacijskih oznak, o kakršnih so sanjali predvsem nemški orgelski romantiki in jim je Schweitzer odločno pokazal zmoto.

Vse tri prvine, arhitektura, poezija in mistika, so podlaga za kakovostno poustvarjanje ne le Bachove, ampak vsake glasbe. Proučevanje arhitekture oziroma zgradbe posamezne skladbe daje glasbeniku razumsko širino. Poetičnost vzpostavi čustven – in še več kot čustven – stik med ustvarjalci, poustvarjalci in poslušalstvom. Poglobljenost – dejavna ali naključna – umesti glasbo v celovitost miru duhovnega obnebja človeka in človeštva ter v neločljivost povezanosti z nedoumljivim. Pravzaprav ne le glasbeniku izvajalcu, enako tudi poslušalcu.

Z življenjem ni posebej drugače. Tri prvine so osnova za spoštovanje življenja v njegovi danosti in vsakodnevnosti. Schweitzer je za vse tri imel globok posluh. ■

Dr. Franc Križnar

MARKO BAJUK (1882–1961)

Klasični filolog, glasbenik, vzgojitelj in organizator šolstva

ŽIVLJENJSKI OBRISI, ŠOLANJE IN GLASBENA DEJAVNOST

Klasični filolog, skladatelj in zborovodja, vzgojitelj in organizator šolstva Marko Bajuk je bil rojen v Draših pri Metliki 29. marca 1882 očetu kmetu Janezu Bajuku in materi Ani, rojeni Guštin. Kot je zapisal v svojih spominih, je bila njegova rojstna vas raztegnjena po vrhu grebena, ki se vleče od vznožja Gorjancev tja do zadnje naše vasi nad Kolpo – Radovica.[1] Po ljudski šoli – najprej v Draših, v domači enorazrednici, nato v Metliki še z enim letom drugorazrednice – je prvi dve leti srednje šole opravil v Novem mestu (1895–1997). Tu je prišel prvič v stik z resnim glasbenim šolanjem: petjem in glasbeno teorijo pod vodstvom Ignacija Hladnika. Preostalih šest razredov je opravil na klasični gimnaziji v Ljubljani (1897–1903), kjer se je v Alojzijevišču veliko ukvarjal z glasbo ter kazal veliko zanimanje zlasti za ljudsko pesem. Najprej je začel peti, nato še orglati pod vodstvom Antona Foersterja. Pel je alt v mešanem zboru in (prvi) tenor v moškem zboru. Foerster ga je učil tudi klavir. V 4. razredu (višje) gimnazije je že prišel do harmonija, v 5. in 6. razredu pa je tako napredoval, da ga je Foerster večkrat poklical za nadomeščanje svoje odsotnosti med uro pouka. Zaupal mu je celo korekture pri (drugem) natisu *Cecilije*. Bajuk je bil boter Foersterjevi kantati *Turki na Slevici* (1900) na besedilo Josipa Stritarja: bral mu je Stritarjevo pesnitev, Foerster pa se je nad njo tako navdušil, da jo je zelo hitro zložil, Glasbena matica pa jo je še isto leto tudi izvedla. Ko je bil Bajuk v 7. razredu gimnazije, je po Foersterjevem odloku že prevzel cerkveni zbor in orglanje v Alojzijevišču. Še preden pa je imel kakšno uro orgel, je že imel nekaj prakse iz domačih Draših, kjer je na skromnih orglah obvladal tako meh kot igro! Tega se je navadil ob vajah z domačimi pevkami, ko je že v 6. razredu gimnazije pri maši ob 10. uri orglal v Draših in ob počitnicah pri Sv. Ani v Vidoših na žegnanju, kjer sta s kaplanom Novakom popoldne pela celo »lemenatarske« litanije. Kupil si je tudi okarino in nanjo pridno piskal v gozdu. V ljubljanskem Alojzijevišču se je Bajuk seznanil s Foersterjevo *Harmonijo*[2] in jo na hitro predelal. Po eni strani je bil torej izobražen, spet po drugi ljubiteljski glasbenik. Sam je povedal, da mu je orglanje pri mašah dalo veliko dela, zaradi česar je zanemaril prstne vaje, kar mu je manjkalo do konca življenja. Od oktobra 1903 do septembra 1904 je odslužil (redno) vojaško službo. Po maturi (13. julija 1903) je izvedel, da Deželni odbor daje štipendije za študij glasbe na konservatoriju, čemur se je želel posvetiti. Matej Hubad, h komur se je odpravil po nasvet, mu je to odsvetoval. Zato je po maturi na Dunaju študiral klasično filolo-

[1] Iz rokopisnih spominov M. Bajuka (v: *Še bomo peli …*, Buenos Aires, SKA, 1988, str. IX).

[2] Anton Foerster, *Nauk o harmoniki in generalbasu, o modulaciji, kontrapunktu, o imitaciji, kánonu in fugi s predhajajočo občno teorijo glasbe*, Ljubljana, natisnil in založil J. R. Milic, 1881.

[3] Glej dve fotografiji tega zbora v: NUK, GZ, mapa M. Bajuk.

gijo in glasbo in tam tudi diplomiral. Ob študiju je poslušal predavanja slovitega Guida Adlerja in Maxa Dietza. Tu je ustanovil Kvartet za godala pri društvu Danica, v katerem so igrali Hubad, Jerič, Ješe in Bajuk (violončelo, ki se ga je zasebno učil). Na Dunaju se je naučil tudi igranja tamburice (v Pevskem in tamburaškem zboru Straža, 1906–1908)[3] in pozneje še preostalih tamburaških inštrumentov (bisernice, brača, bugarije, čela in berde). Največ glasbe se je naučil kot samouk s prepisovanjem not. Absolutorij (na Dunaju) je prejel julija 1908, diplomo pa septembra 1909.

Marko Bajuk, 1925

Bajuk je bil gimnazijski profesor klasičnih jezikov v Kranju in Ljubljani (na 1. državni gimnaziji je od 1911 učil tudi šolsko in cerkveno petje), tajnik, ravnateljev pomočnik, prosvetni inšpektor in ravnatelj. Izpit za srednješolskega profesorja je opravil oktobra 1913 in leta 1924. Poklicno delo je med prvo svetovno vojno prekinil in bil od 28. julija 1914 do 8. novembra 1918 na frontah, v prvih bojnih vrstah. Napredoval je od poročnika do stotnika, med drugo svetovno vojno (1941–1945) pa je bil ves čas aktivno prosvetno angažiran.

Po prvi svetovni vojni je bil Bajuk od decembra 1918 do 19. decembra 1937 profesor na klasični gimnaziji, na 3. realni in na 1. realni gimnaziji v Ljubljani. Od septembra 1924 do julija 1935 pa je bil poleg tega še tajnik in ravnateljev pomočnik. V času od 20. decembra 1937 do 19. aprila 1940 je bil prosvetni inšpektor in vodja za srednje šole na banski upravi v Ljubljani, od 20. aprila do 5. maja 1945 pa je bil še ravnatelj na klasični gimnaziji v Ljubljani. 1. marca 1945 je bil imenovan za člana stalne komisije za opravljanje srednješolskih profesorskih izpitov – izpraševalec za srednješolsko upravo.

Maja 1945 se je umaknil v emigracijo, najprej v taborišče Peggetz pri Lienzu (v Avstriji, na južnem Tirolskem) v angleški okupacijski coni, nato je bil v Spittalu in nazadnje v Astenu pri Linzu, v ameriški okupacijski coni. Tam je organiziral (slovensko) šolstvo oz. begunsko gimnazijo: od 18. maja 1945 do 21. novembra 1948 je bil inšpektor in vodja za šolstvo v slovenskih begunskih taboriščih v Avstriji (pod angleškimi zasedbenimi oblastmi), imenovan od Narodnega odbora za Slovenijo v begunstvu. Od 6. junija 1945 do 21. oktobra 1948 je bil ravnatelj Slovenske begunske

gimnazije v Avstriji. Nato se je istega leta (1948) izselil v Argentino, najprej v Buenos Aires in nato v Mendozo pod Ande, kjer je bil do smrti delavec: od 5. januarja 1949 do 17. julija 1949 je delal v tovarni La Permanente v Buenos Airesu, od 18. julija 1949 do 5. septembra 1950 v lesnem podjetju IMAC – Godoy Cruz v Mendozi in nazadnje od 6. septembra 1950 do svoje smrti v parku General San Martin in v tamkajšnjem živalskem vrtu, nato pa še v botaničnem oddelku.

Bajuk je bil zborovodja v taboriščih in še zlasti v Mendozi,[4] kjer je prevzel vodstvo slovenskega pevskega zbora junija 1953 in ga vodil do svoje smrti. Redno so nastopali tako za slovensko skupnost kot za Argentince, na posvetnem odru in tudi na cerkvenem koru, ne samo v Mendozi, ampak tudi v Buenos Airesu. Tu sta najbolj izstopala kar dva nastopa v letu 1960. Bajuk je dal tudi pobudo za stalno organizacijsko povezavo vseh zborov v zdomsko Pevsko zvezo, a mu ni uspelo. Bil je tudi zelo veren, kar ga je spremljalo celo življenje: »Še bomo peli! Naj Bog blagoslovi delo v bodoče, da bi, čeprav ima najskromnejše moči, v lepi slogi, ki ga veže in druži sedaj, tudi v bodoče vztrajal, ko mene več ne bo! Veliko sem se trudil. Bog, Ti veš, da nikdar ne iz častihlepja; bilo je zgolj iz notranje potrebe, ki si mi jo vlil Ti. Delal sem z neznatnimi izjemami zastonj; zato smem pričakovati plačilo od Tebe v Tvojem zboru.« Umrl je v Mendozi 20. junija 1961 in je pokopan na tamkajšnjem mestnem pokopališču Las Heras, ob že prej umrli ženi.

Glasbeni opus

Bajuk se je zelo zgodaj zaljubil v (belokranjsko) tamburico in že v času dunajskih študijev igral v Tamburaškem zboru slovenske mladine. V Ljubljani je ustanavljal tamburaške orkestre in pisal ter izdajal priročnike za tamburice: *Na Gorenjskem je fletno*; *Jaz pa pojdem na Gorenjsko*; *Šola za tamburice* (1922), *Teoretično praktična tamburaška šola* (1929). Leta 1920 je v Ljubljani ustanovil Pevsko zvezo (deloval je tudi kot pevovodja), leta 1922 Društvo učiteljev glasbe in bil do 1939 njegov predsednik. Ustanovil in vodil je številne pevske zbore (1919–1923 pevovodja Glasbenega društva Ljubljana), zasnoval in urejal glasbena glasila in učbenike za pouk petja in glasbe. Uglasbil je več ljudskih in cerkvenih pesmi. Glasbeno je deloval tudi v svoji drugi domovini, Argentini, seveda med Slovenci. Izdal je več učbenikov in gimnazijskih beril za pouk latinščine.

Bajuk je zbiral slovensko narodno blago in ga preučeval, prirejal ter izdajal (v tisku pet zvezkov harmoniziranih slovenskih narodnih pesmi; nekatere od njih so doživele po več izdaj): ***Slovenske narodne pesmi I–IV*** (1904–1927). Prvi (četrti?) zvezek (1903/04) je izšel pri takrat vodilnem slovenskem glasbenem društvu Glasbeni matici Ljubljana (1872–1945 in ponovno 1998) v njihovi izdaji muzikalij, kar dokazuje, kako je bila zbirka aktualna in dobrohotno sprejeta. To potrjuje tudi dejstvo, da je bil v istem letu prvi zvezek že drugič ponatisnjen. Zbirko s 35 napevi (*a cappella*) za mešane in moške zbore je »nabral in čveteroglasno postavil« Marko Bajuk. Predgovor k izdaji je podpisal »Artistični odsek Glasbene matice« in ob tem dodal: »Zanimiv je pojav, da je ljudstvo v novejšem času nekaj umetnih besedil za svoje sprejelo in jim svoje priproste, narodne napeve dalo. Gregorčič, Prešeren, Stritar, Jenko, Slomšek so z nekaterimi pesmicami prodrli tudi že v priprosto ljudstvo, zato smo vsprejeli tudi nekaj teh pesmic, ker so postale narodno blago.«[5] O teh pesmih je pisal tudi Evgen

[4] Prim. mapo Marko Bajuk (1919–1942), fond SIAS 831 (http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=24883 in v e-pismu dr. Gregorja Jenuša, ARS, avtorju z dne 22. 11. 2016; hrani avtor).

[5] Marko Bajuk, *Slovenske narodne pesmi, I. (IV.) zvezek*, Ljubljana, Glasbena matica, 1904, str. 3.

[6] Prim. E. Lampe, *Dom in svet*, 18, 1905, št. 8, str. 502.

[7] N. n. (verjetno takratni urednik, slovenski pisatelj Fran Zbašnik, 1855–1932), *Ljubljanski zvon*, 28, 1908, št. 6, str. 383.

[8] Marko Bajuk in dr. J. Debevec, *Zbirka slovenskih narodnih pesmi, IV. zvezek*, Ljubljana, Katoliška bukvarna, 1912.

[9] Slovenski pisatelj in prevajalec dr. Jože Debevec (1867–1944).

[10] Stanko Premrl, *Dom in svet*, 26, 1913, št. 1, str. 37.

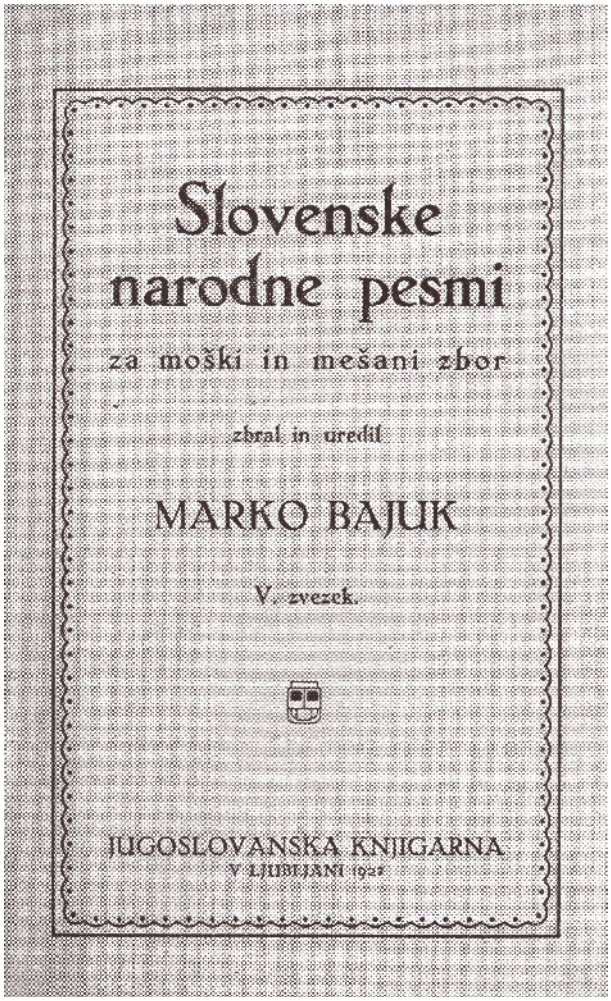
[11] Prav tam, str. 4.

[12] Prav tam.

Lampe v *Domu in svetu* in poudaril: »Napevi so vsi narodni, harmonizacija pravilna, namenjena za pevanje v veselih družbah.«[6]

Pri isti založbi je leta 1907 izšel **drugi zvezek *Slovenskih narodnih pesmi***. Gre za nov nabor in izdajo zdaj že bolj ali manj znanih avtorjevih in založbinih namenov in ciljev z enakim številom (35) napevov za mešani in moški zbor.

Tretji zvezek *Slovenskih narodnih pesmi* je izšel v založbi (prvega slovenskega sodobnega založnika) Lavoslava Schwentnerja (1865–1952) že naslednje leto, 1908. V tej zbirki je objavljenih »30 lepih narodnih pesmi«, ki jih je spet »zbral in uredil« Marko Bajuk kot »Izšle ste iz naroda, pojte med narodi.«[7] V njej je 28 pesmi za mešani zbor, ena za moški in ena za ženski.

Marko Bajuk, *Slovenske narodne pesmi, V. zv.*, 1927

Napeve za ***Zbirko slovenskih narodnih pesmi, IV. zvezek***,[8] je napisal in izdal dr. J. Debevec,[9] zbral, uredil in harmoniziral pa jih je Marko Bajuk. Novih 24 pesmi je večinoma za mešani (12), moški (9) in ženski zbor (3). Vse so *a cappella*, večina jih je iz Cerknice, med njimi pa je največ zdravic.[10] Ta zbirka je izšla pri Katoliški bukvarni (1912) in je prav gotovo nadaljevanje vseh dosedanjih Bajukovih naprezanj glede izbora, harmonizacij in uredništva. Pesmi s pripombo »iz Cerknice« sta oba avtorja povzela po petju posestnika Matije Rožanca (1827–1910) in njegove sestre Neže iz Begunj pri Cerknici.[11] »Pesmi so poštene vsebine ter čedno v pristno narodnem tonu harmonizirane; sigurno se bodo prikupile vsakomur. Posebno markantne so št. 9 (*Oj vinček moj*) in št. 13 (*Jutranjica*).«[12]

Slovenske narodne pesmi, I. zvezek – pomnožena izdaja (Nova založba, 1925) je izšla kot neke vrste izbor vseh dosedanjih Bajukovih tovrstnih izdaj. Vsebuje 51 napevov za mešani, moški in ženski zbor. Ob nekaterih že objavljenih priredbah je med njimi tudi nekaj novih napevov.

Očitno si je Bajuk doslej nabral kar nekaj reklame, saj je njegova naslednja zbirka ***Slovenske narodne pesmi, V. zvezek*** izšla pri ugledni in tedaj tudi vodilni ljubljanski založbi, Jugoslovanski knjigarni (1927). V tej zbirki je 29 napevov za moški in mešani zbor.

Bajuk je izdal in priredil tudi ***Narodne pesmi*** *za moški, mešani in ženski zbor* (Jugoslovanska knjigarna, 1930), kjer je zbranih deset pesmi.

Odmevi naših gajev I (Slovensko glasbeno društvo Ljubljana, 1908) prinaša nov opus z desetimi napevi *a cappella*. Gre za kompozicijsko novost, saj zbiralec in prireditelj vse svoje dosedanje izkušnje razširi in doda (ali na začetku ali na koncu) po eno kitico za solistko ali solista s spremljavo zbora – samospev.

Tudi v ***Odmevih naših gajev II*** (Katoliška bukvarna, 1910) Bajuk nadaljuje svoj že znani trend prirejanja in harmonizacije slovenskih narodnih pesmi za zbore (*a cappella*), razširitev v solistične vložke, neke vrste samospeve; ne kot samostojne skladbe, temveč kot formalno, oblikovno razširitev vokalni zborov. Te Bajukove zbirke so se veliko bolj lotili kritiki v aktualnem in strokovnem glasbenem tisku. V *Domu in svetu* je Stanko Premrl zapisal: »/.../ g. Bajuk pa je pričel prirejati narodne pesmi nekoliko drugače: tako namreč, da je najprej harmoniziral pesem za zbor, potem pa pridejal zboru še en nov glas kot samospev. In tudi v tem pogledu dobimo pri njem različen aranžma. Včasih začneta zbor in samospev obenem, nekolikokrat začne samospev pred zborom, v zgoraj imenovanem II. zvezku Odmevov pa prične samospev največkrat za zborom.

Kateri način teh različnih prirejenih narodnih pesmi je bolj primeren, to je težko reči. Gotovo je to, da narodna pesem, lepo, okusno, naravno, to je ne preveč pretirano in prisiljeno prirejena za več glasov, naredi na poslušalce že sama jako dober vtis, in je potemtakem vsaka, obenem kot samostojen glas nastopajoča in preveč v ospredje tišeča nova, tuja melodija odveč. Da pa semtertja taka nova melodija, ki jo eventualno pridenemo zboru, nekako poživi vsako skladbo in ji zlasti vsled novega glasu dobljene polnejše in krepkejše harmonije lahko pripomorejo do večjega efekta, to je istotako res. /.../ Po mojem mnenju ni to posebno priporočljiv način prirejanja narodnih pesmi. Pač pa bi svetoval vsakomur, ki želi prirejati naše narodne pesmi na tak način, da se poslužuje tudi samospevov, naj da solistu narodno pesem samo /.../, zbor pa naj s poljubno skladbo nastopi le kot spremljevalec.«[13] Spet drugi ocenjevalec Emil Adamič najprej navede nekatere druge kritike (npr. Anton Svetek v *Slovencu*, Bajukov zagovor prav tam, uničujoča kritika Gregorja Gojmirja Kreka v *Novih akordih*), ki so ga pri svojem delu kar malo zmedle. Potem pa nadaljuje: »Na vsak način je Bajuk s svojimi zbirkami – kmalu izide že IV. zvezek – razburil naše glasbene kritike, kar je dokaz, da stvar ni brezpomembna in da ni moč, preko nje preiti k vsakdanjemu poslu.

Če abstrahiramo vse druge očitke, kakor priprostost harmonij, razne neskladnosti in kakofonije, ostane vendar še en edini, glavni, to je vpletanje samospeva. O njem je morda najbolj važno govoriti, ker tvori nekak princip, ker je nekaj več ali manj novega.«[14]

Ta način Bajukovega komponiranja je nastal na pobudo Antona Svetka, pevovodje Pevskega zbora Ljubljana, pesmi pa so bile večinoma izvedene na njihovem koncertu 1907 v Ljubljani. Prav II. zvezek je nastal v največji hitrici in Bajuk sam z njim ni bil zadovoljen, zato verjetno tudi največ prahu prav o njem.

Z Bajukovim avtorstvom je izšla tudi zbirka ***Bom šel na planince.*** *Potpuri slovenskih narodnih pesmi za tamburaški zbor.* Založila jo je Katoliška bukvarna (1909). O njej je poročal *Dom in svet*: »Zvečine splošno znane prijazne narodne pesmi so zbrane v živahen venec, ki bo tamburašem dobro došel. Vtis bi se povišal, če bi stala kaka pesem tudi na dominanti ali subdominanti, sedaj stoje vse na eni znani tamburaški toniki v G-duru.

[13] Stanko Premrl, *Dom in svet*, 23, 1910, št. 11, str. 510–511.

[14] Emil Adamič, »Muzikalne in književne novosti«, v: *Novi akordi*, 10, 1911, št. 2, str. 20.

Medigre so dosti srečno vpletene.«[15] ***Na Gorenjskem je fletno***. *Potpuri slovenskih narodnih pesmi za tamburaški zbor* je izšel istega leta (Katoliška Bukvarna, 1909). Zbirka ***Slovenske narodne pesmi*** *za tamburaški zbor in petje* (Jugoslovanska knjigarna, 1921) prinaša sedem novih skladb. Bajuk je tudi avtor ***Pevskih vložkov*** *k Adolf[-ovi] Robidovi prireditvi ljudske igre* ***Revček Andrejček*** (Jugoslovanska knjigarna, 1927; partitura).

Posebno področje v Bajukovem (glasbenem) opusu zavzemajo še druge strokovne knjige, priročniki, monografije in traktati. Med prvimi npr. razprava ***Pevska šola*** (Pevska zveza, Jugoslovanska knjigarna, 1922), ki spet kaže Bajuka kot izkušenega teoretika in praktika. Gre za obsežno (240 strani) monografijo, ki je zagotovo eno temeljnih del tovrstne literature. Naslednja študija je bila ***Mera v slovenski narodni pesmi*** (Pevska zveza, 1928). Na 130 straneh (78 tiskanih strani besedila in 50 litografiranih strani ritmičnih shematov, 195 pesmi) avtor po številnih objavljenih harmonizacijah slovenskih ljudskih pesmi tudi teoretično pogleda le v enega od deklariranih muzikoloških analitičnih elementov, v ritem. Zanj pa je mera takt (poleg ritma še: melodija-napev, harmonija, barva-zasedba in oblika). Stanko Vurnik, tedaj vodilni slovenski glasbeni znanstvenik, specialist za slog (sicer pa umetnostni zgodovinar in narodopisec), je o tej Bajukovi glasbeno-strokovni knjigi napisal: »Po pravici poudarja Bajuk v uvodu k svoji knjižici pomen raziskavanja ›narodne‹ (rajši recimo ›ljudske!‹) pesmi za narodoznanstvo in za glasbeno ustvarjanje; dalje poudarja pomanjkanje zanimanja za raziskavanje in daje s svojo knjižico iniciativo. Za začetek pravi, obdeluje ritmično plat, ker smatra ›ritem‹ za glavni okvir vsake glasbene misli.«[16] Tu je še Bajukova teoretična in praktična ***Tamburaška šola*** (Jugoslovanska knjigarna, 1929), kar je samo še en kronski dokaz o avtorjevi elementarni ali kar praljubezni do tamburic iz njegovih rodnih Drašičev.

V Bajukovi zapuščini (NUK, GZ) najdemo še ***Sedem starih božičnih pesmi*** *za tamburaški zbor (in petje)*, kar je izšlo 1929 pri Jugoslovanski knjigarni v Ljubljani, ***Na vasi***. *Koračnica. Po narodnih pesmih za tamburaški zbor prir. M. B.*, in še druga (objavljena in neobjavljena) dela v rokopisu, ciklostilu, šapirografu …

Bajuk je bil med pobudniki in voditelji Pevske zveze (ustanovljene 1921), član uredništva in urednik revije *Pevec* (1921–1938; 18 zvezkov) ter med pobudniki in prvi predsednik Društva učiteljev glasbe ter zborovodja Učiteljskega pevskega zbora. Vodil je različne zbore, dirigiral je npr. (skupaj z Janezom Evangelistom Gašparičem) 8. septembra 1931 na prostem pred uršulinsko cerkvijo na Kongresnem trgu. Takrat je ob prazniku (Kraljev teden v Ljubljani in rojstvo Device Marije, mali šmaren) v okviru Pevske zveze nastopilo 2400 pevcev iz 113 (slovenskih) pevskih zborov. To je bil velik praznik za slovensko vokalno glasbo, saj so peli dela izključno slovenskih skladateljev (D. Jenko, S. Premrl, V. Vodopivec, A. Svetek, J. Klemenčič, M. Železnik, F. Marolt, M. Bajuk, O. Dev, Z. Prelovec, F. Kimovec, E. Adamič, M. Hubad in J. Fleišman).[17]

Posnetki zborov z Bajukovo glasbo so dosegljivi tudi na nekaterih nosilcih zvoka, celo na prvih (LP) ploščah, npr. v izvedbi Slovenskega moškega kvarteta Prešeren: *Oj, kod bova vandrala? Waltz, ljudska* in *Sem hodu res zanjo* (prireditelja France Štrukelj in Marko Bajuk). *Cerkveni glasbenik* je prinesel nekaj njegovih izvirnih cerkvenih pesmi za mešani zbor.

Bajuk je napisal in izdal tudi več gimnazijskih beril za pouk latinščine. Skupaj z Milanom Grošljem je objavil komentarje del Salusta, Cicerona (1938) in Ovida

[15] N. n. (verjetno takratni urednik), v: *Dom in svet*, 22, 1909, št. 7, str. 335.

[16] V. [Vurnik, Stanko], »Glasba. Ocene. Marko Bajuk: Mera v slovenski narodni pesmi …«, v: *Dom in svet*, 41, 1928, št. 9, str. 288.

[17] Prim. plakat, spored za Kraljev teden v Ljubljani (NUK).

ESEJ

(1939). Občasno je pisal tudi v strokovnih glasbenih časopisih in revijah (*Dom in svet*, *Novi akordi* idr.). Leta 1988 je v Buenos Airesu izšel njegov izbor slovenskih ljudskih pesmi ***Še bomo peli …*** s članki o njegovem življenju.[18] Obenem je tu objavljenih kar 70 doslej znanih napevov za mešani, moški in ženski zbor (*a cappella*).

[18] Knjiga je izšla kot 136. izdanje Slovenske kulturne akcije (Buenos Aires, 1988, 101 str.).

Skoraj osem desetletij svojega življenja in več kot šest desetletij dela je Bajuk žrtvoval za javno delo, prežet z neizmerno ljubeznijo do slovenstva, slovenske pesmi, slovenske mladine, slovenskega človeka in slovenske zemlje. Tolikšna ljubezen ni poznala meja v požrtvovalnosti, delu, navdušenju in ustvarjanju. Če je bil v domovini (do 1945) velika in močna osebnost, je zrastel še bolj v begunstvu in izseljenstvu. Poln je bil svojih glasbenih in predvsem pevskih načel: *Petje vzgaja značaje in gradi dobre ljudi*.

Četudi ni imel nobene profesionalne glasbene izobrazbe, še manj kompozicijske, skladateljske, saj je bil z vsem izkazanim glasbenim šolanjem le neke vrste glasbeni samouk, je v vsej svoji (po)ustvarjalni glasbeni vnemi zapustil skoraj 250 nabranih, izbranih, harmoniziranih, prirejenih in izdanih napevov: za mešani, moški in ženski zbor, večinoma *a cappella* (brez spremljave). Očitno je bil njegov glasbeni naboj veliko večji, kot mu je to dopuščala njegova profesionalna glasbena izobrazba. Poleg omenjenega je tu še nekaj tehtnih priročnikov, med katerimi je bil marsikateri celo prvi na Slovenskem. Glede na vse izkazano in glede na Bajukovo idejno zadržanost med drugo svetovno vojno, iz katere je izšlo tudi njegovo begunstvo, lahko zapišemo, da gre za enega od pomembnih glasbenih tvorcev, ki so na Slovenskem in v tujini (med Slovenci v Argentini) zapustili precejšnjo sled v zgodovini slovenske glasbe. Bajuk je namreč ustvaril opus tipičnih štiriglasnih napevov, po katerih je slovenska glasba še kako znana; saj smo Slovenci vendar narod pevcev. Bajukovo občuteno vodenje pevskih glasov v različnih zborih in neke vrste inovacija samospeva znotraj zbora postavljajo umetnika, ki je bil hkrati tudi izvajalec, poustvarjalec, zborovodja na visok piedestal slovenske glasbe v sredini 20. stoletja. Bajukov smisel za povezavo besedila in glasbe pa daje vedeti, da je šlo v njegovem primeru za neke vrste slovenskega Schuberta. Kljub temu da ni skomponiral nobenega baleta, koncerta, opere, simfonije …, so vse njegove vokalne, zborovske miniature skupaj vredne veliko več kot pa zgolj omenjene velike ali kar največje glasbene forme, oblike. Z vsem svojim razumevanjem in spojem besede in glasbe je ostal v celotnem opusu trdno zapisan v slovensko glasbo in njen razvoj, četudi primarno ni težil k temu. Njegovo poslanstvo in razumevanje, možnosti, pogoji in okoliščine ter ne nazadnje tudi čas in prostor so bili vsi po vrsti namenjeni prav slovenstvu; vsemu tistemu, kar je ustvaril in nam zapustil. Bajuk kljub vsem oviram, ki so ga v njegovem času in prostoru ves čas obdajale, ostaja velik umetnik v slovenski glasbi bodisi v cerkveni bodisi posvetni.

Viri in literatura

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.
Marko Bajuk, *Še bomo peli …*, Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 1988.
Franc Križnar, »Marko Bajuk« (v: *Enzyclopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: von den Anfängen bis 1942*; ur. Katja Sturm-Schanbl in Bojan-Ilija Schnabl, Wien, Böhlau, bd. 1, str. 136–137), 2016.
NUK (dLib in GZ), Ljubljana. ■

Petra Soukupová

Pod snegom

Izid: **junij 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Nives Vidrih**
Uredila: **Alenka Veber**

KAKO BLANKA VOZI

Blanka prižge motor, pregleda kontrolne luči, nobena vrata niso odprta, ročna zavora ni zategnjena, prestavi v vzvratno in počasi, previdno spelјuje s prostora, ker zadaj sploh ne vidi, toliko torb imajo v prtljažniku, skoraj do stropa, ubogi punčki sedita tam kot nekoč cirkusanti na dirah s stvarmi, tako da vidi nazaj samo v stranskih ogledalih, kaj če bi tam kdo peljal kot nor, in tudi spelјuje previdno, ker tega ne zna preveč dobro, nekajkrat se ji je že zgodilo, da je obdrgnila avto, ampak zdaj ji je to krasno uspelo, prestavi na D kot drive oziroma pelji, in vozi, po ulici še vedno previdno, na obeh straneh so parkirani avti in ona ima velik avto, nekajkrat mora malo zavreti, ker ima občutek, da ne bo dovolj prostora, ampak je, kot vedno. Skoraj vedno.

Končno iz ozkih ulic zapelje na glavno, zdaj je že mirna, s pogledom ošine Kristýno, ki nekaj piše na mobilniku, v ogledalu preveri še druge, Fanka in Bětka sta v redu, Filípek spi, fantek moj pridkani, Oliver je dobil od Oline tablico, sije mu v obraz, zgleda kot iz kakšnega znanstvenofantastičnega filma. Ko Blanka pogleda Olgo, se srečata z očmi, tudi Olga gleda njo, zgleda, kot bi bila besna.

Olga opazuje, kako Blanka vozi, kako je negotova, ima avto z avtomatskim menjalnikom, pa vseeno vozi, kot da bi včeraj naredila šoferski izpit, pri tem pa vozi že deset let, ima svoj avto, ima tri otroke, pa vseeno, tipično za Blanko, ne gre za to, da ne bi znala, ona se preprosto vsega boji, oziroma če ne zna, zakaj se ni naučila, kako to, da se ni naučila, odvisna od drugih, kaj če bi bil v avtu na primer ročni menjalnik, taki ljudje spravljajo Olgo ob živce, ena moja sestra je kot preplašena srnica, druga pa lena. Rajši kot da bi se malo potrudila in se naučila voziti, bo imela toliko za povedat, kako sploh ne potrebuje šofiranja in da vedno pride, kamor želi, in se recimo sprehodi, in kako je avto neekološki, kot da bi jo ekologija kaj posebej zanimala, ne, ona bo to gonila do onemoglosti.

Ona, Olga, se je naučila voziti že pri osemnajstih, pa ni bilo lahko, vsake ure v avtošoli se je tako bala, da jo je stiskalo v želodcu, in ko je prvič delala izpit, je zapeljala v križišče, ne da bi se razgledala na vse strani, in šele tretjič je naredila praktični del, da znaš voziti, je pač ena od vsakdanjih stvari, ki jih moraš znati, očka jim je to dal izrecno vedeti, tudi Blanka se je tedaj učila voziti, najbrž ji je šlo celo bolje kot Olgi, tedaj na začetku, ampak Blanka se je potem požvižgala na to, kot na vse, kar ji ni šlo, na šolo, na delo. Kristýna pa, ona se seveda niti učiti ni začela, ker se ji najbrž ni dalo, in Kristýni ni bilo treba delati tega, kar ni hotela, kar koli si je že očka mislil o njih,

trenutni Kristýnini občutki so bili pomembnejši, če njegova punčka noče voziti, pač ne bo vozila, pa kaj potem, če je Olgo takrat na parkirišču celo popoldne silil speljevati, čeprav je jokala, da tega nikoli ne bo znala, ampak imel je prav, naučila se je, tako da je ona zmagala, zdaj ob tem tako popeni. Ker Kristýni enostavno ni bilo treba narediti nič, kar ni hotela, tako, dovolj je bilo, da je skočila na očka, oček moj, saj mi ni treba? Ko se Olga takole spominja, se sploh ne zaveda, kako razkačeno se drži.

Kaj je? to Blanko spravi v smeh.

Nič.

Vidim, kako se držiš.

Kako?

Resno.

Ne, res ni nič.

Pa nič, Blanka ne dreza, vozi naprej, prižge si radio, ko je mir, pusti Radiožurnal, ta je nevtralen, nikogar ne more motiti. Pripelje do semaforja, oranžna se prižge, tik preden pripelje do njega, ampak ona že vozi počasi, ne bo vendar hitro zapeljala v križišče, zato gladko ustavi.

Ježeš, Blanka, reče Olga.

Kaj?

Lahko bi peljala skozi.

Ni varno.

Lepo te prosim!

Kakšen lepo te prosim? Kaj ti ni všeč, ustavila sem na rdečo?

Na oranžno.

Joj, punci, nehajta, Kristýna dvigne glavo.

Te motiva pri pisanju esemesov? se Blanka razdraženo odzove.

Ježeš, kaj ti je? Si dobila menstro?

Brez veze, Blanka se zave, da se je odzvala preveč razdraženo, ampak Kristýna bi se tudi lahko potegnila zanjo, še posebej ker sedi na najbolj nevarnem sedežu. Olga vozi hitro, pretirano hitro, in mirno prehiteva tudi čez polno črto in mirno tudi z otrokom, Blanka je to enkrat doživela, ko jo je Olga po sili razmer pobrala v mestu in odpeljala domov, najhujše od vsega pa je, da si meda res misli, da je najboljša voznica na svetu, v marsičem je kot dedec in v tem tudi, najbrž ne vozi totalno slabo, ampak pač nepotrebno hitro.

Kaj je dobila teta? reče Oliver, vendar niti ne dvigne glave.

Nič, Oli, ga odpravi Olga, uradni dopis.

Aha. In zato je besna?

Točno, uradni dopisi vsakega spravijo v bes, boš videl, ko boš velik.

Nisem besna, reče Blanka.

Oliver in Olga molčita.

Bi rada ti vozila? še doda Blanka, prizadeva si, da bi bilo slišati spravljivo, vendar je zajedljivo, ja, čuti to, že ko izgovarja, pri tem pa ona tukaj ne želi sprožati sporov, ona pa res ne. Ampak Olini itak ne bi mogla pustiti, da bi vozila, se Blanka prepozno zave, ko peljemo otroke, tako da je pravzaprav dobro, da ji je to ponudila na tako neprijazen način.

Ne, potem bi bili tam po nepotrebnem prezgodaj.

Z otroki v avtu ne bom vozila kot kakšen norec.

No, od tega pa si zelo daleč.

Olina, človek bi si mislil, da če te kdo pelje, da boš vsaj hvaležna.

Saj sem hvaležna, hvala, zares.

Aja, rekla boš hvala in s tem se bo vse uredilo, kaj?

Ježeš, Blanka, ne ga spet srat, kaj sem pa rekla takega.

Šele zdaj pa Blanka zares popeni, a mora res tako govoriti z njo pred vsemi otroki? Ona, Blanka, seveda ne bo prostaška do nje, ne bo kazala otrokom, kako grdo se lahko vedeta sestri druga do druge, ko jima kar naprej govori, kako morata ostati pomembni druga za drugo, kako sta si najbližje, ampak to je težko, ona bi imela rada s sestrama tesnejši odnos, ampak se obe na to požvižgata, ni težava v tem, da se ona ne bi trudila.

Olina, a bi bilo mogoče, prosim, da pred otroki ne bi govorila prostaško?

Oprosti, reče, misli pa si, da se ti ne bo utrgalo, v šoli slišijo hujše stvari, in kaj je to takega, če komu rečeš, ne ga srat? To je menda nekaj drugega, kot če kateri rečeš, da je krava, razumela bi, da bi bila Blanka iz sebe, ampak tole je pa pretirano.

Vsaj to, da je to povedala tako resnično poparjeno, pomisli Blanka.

Punci, nehajta s tem. Saj obe dobro vozita … meni se tako zdi. Kristýna je končno poslala esemes, torej dva, Davidu, kako se ima in kakšen dan preživlja, napisala je: Peljem se s svojima norima sestrama in kupom njunih otrok, sploh si ne moreš predstavljati, potem pa še drugi esemes očku, Očka, se že peljemo in se veselimo, lepo se imej, papa! in zdaj se počuti zadovoljno, David je takoj odpisal, mucica moja, slabo mi je, saj veš, ta alko, imam pa vsaj nekaj lepega, česar se lahko spominjam, sicer pa sem s Kájo, zahtevno je, tudi brez mačka, poljubljam te, bilo je res zelo lepo, tako da se Kristýna zdaj prijetno počuti, kljub omembi Káje, rajši ne bi nič slišala o njegovi hčerki, ta trenutek zadovoljstva, s sestrama bo poskusila zlepa, saj ne, da bi jo zelo motilo, da se pričkata, ampak v bistvu, ko je sama tako zadovoljna, bi v trenutku velikodušnosti najrajši, da bi bili tudi drugi, in Blanka fino šofira in tudi Olina fino šofira, Kristýna je preprosto vesela, če jo kdo pelje, to je udobneje, kot če bi sama vozila, in noče dajati toliko denarja za vozniški izpit in avta si zdaj ne bi mogla kupiti, pa kaj. Jasno pa je, da ko bo pravi čas, recimo, ko bo živela s kom in bo hotela imeti otroka ali se bo recimo odselila iz centra, se bo pa seveda naučila, to pa res ni nič takega.

Ja? A ti se spoznaš na to?

Na kaj?

Kako kdo vozi?

Jasno.

Saj niti izpita nimaš.

Pa kaj, to nima zveze s tem, ne? To je povezano s tem, kako se počutim. In jaz se počutim dobro.

Hvala, to Blanko preseneti. Da se je Kristýna vsaj zdaj potegnila zanjo.

Ampak ti tudi dobro voziš, Oli.

Jej, hvala, da TUDI jaz dobro vozim, kot tale polžja kraljica z avtomatom.

Ej, Olina, ne serji, se Blanka ne obrzda, me bo pač zbadala, pa zakaj, kaj bi rada dosegla?

Mami, slišala sem te, reče Bětka, kaj ona ne posluša svoje glasbe?

Oprosti, Bětka. Naenkrat je besna tudi Blanka. Najrajši bi ustavila in rekla Olini, naj gre v rit in naj pride k staršem, kakor ve in zna, ko se tako obnaša do nje, vendar

seveda ne naredi nič, ne bo se še naprej prepirala, ko jo poslušajo otroci, ona že ni taka in Olina to dobro ve in to zlorablja, tako predrzna je samo do nje, ampak Blanka tega ne bo mirno požrla, zdaj se bo to končno pokazalo.

Kristýna, s kom se čutiš bolj varno?

Kristýna se skremži, tako torej, jaz naj razsodim. Tega pa nikakor ne bo naredila, kje pa, ne bo se postavila na nobeno stran, in še zaradi take bedarije, ki najbrž niti nima rešitve, z vsakim voznikom se počuti fino, če ne vozi kot totalen kreten, česar pa nobena od sester ne počne, bolj podrobno pa tega ne loči.

Ne vem, z obema se počutim fino, reče po pravici.

Lepo te prosim.

Ne, zares.

Vidiš, Olga reče Blanki, drugi to drugače dojemajo, ljudje, ki jih peljem, si ne mislijo, da vozim kot samomorilec.

Saj nima šoferskega izpita, kako lahko sploh presoja.

To sem jaz rekla takoj na začetku, kar naenkrat pa ti pride prav, torej najbrž ne more prepoznati, kako kdo vozi.

Pa lahko prepozna.

No, povej, Týna.

No, Týna …

Kristýna ju posluša, oh ja, sestrici dragi, spet to njuno zavezništvo starejših in sposobnejših, ker ona ni naredila šoferskega izpita, ali je to mogoče najzahtevnejša stvar na svetu, da znaš šofirati? Mogoče se mi pa samo ni ljubilo ali se mi je zdelo trapasto, da bi od staršev vzela toliko denarja, ali pa se mi je preprosto zdelo odveč in ne delam vsega, kar si oči zaželi, ampak vseeno znam prepoznati, kdo kako vozi.

Vesta kaj, pustimo to, spravljivo predlaga, ne da se ji povedati po pravici, tako ali tako bo to naporno, ampak za laganje nima moči, za kaj takega jo preveč zafrkavata, ko si mislita, da je ona samo ta mala punca, ki nič ne ve.

Ne, daj, kar povej.

V redu, obe dobro šofirata.

Saj sem ti rekla, da tega ne bo prepoznala, zakliče Olga nadvse zmagoslavno, se zdi Kristýni. Zato se obrne k njej nazaj.

Olina, jasno, sijajno voziš, popolna kraljica vseh šoferjev na svetu si in zadnjič si buljila v mobilca in si skoraj opazila zaščitno ograjo.

Blanka se zasmeje in Kristýna se obrne k njej.

Ti pa voziš kot upokojenka.

Tišina v avtu zdrži nekaj sekund.

Potem reče Oliver: Kako vozi upokojenka?

Počasi, Oli.

Zakaj pa je to slabo?

Saj ni slabo. Igraj se svojo igro.

Blanka se približuje zadnjemu semaforju, na katerega bodo naleteli v Pragi. Zelena, kar naprej zelena, zato ne upočasni, pravočasna bo, malo pospeši, posveti oranžna, Blanka pa je že tam, pravočasna bo, še vedno z nogo na plinu, ja, pravočasna je bila. Uf.

Mami, peljala si skozi rdečo, reče Fany.

No, vidiš, da ne vozi kot upokojenka, reče Bětka. ■

Grégoire Delacourt

Seznam mojih želja

Izid: **junij 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Špela Žakelj**
Uredila: **Cvetka Rezar**

Nasmehnila sem se, ko sem zagledala svojo najstniško pisavo.

Pike na *i* so bile krogci, *a-ji* so bili tiskarski, na *i-jih* nekega Philippa de Gouverna pa so bili namesto pik majhni srčki. Philippe de Gouverne. Se že spomnim. Bil je razredni pametnjakovič, pa tudi najbolj zabaven. Posmehovali so se mu, ker je bil majhen. Klicali so ga *Palček*. Bila sem strašno zaljubljena vanj. Zdel se mi je neverjetno privlačen s šalom, ki si ga je dvakrat ovil okrog vratu in mu je segal vse do pasu. Ko je o čem pripovedoval, je govoril v starinskem jeziku in zven njegovega govora me je povsem očaral. Govoril je, da bo pisatelj. Ali pesnik. Da bo pisal pesmi. Kakor koli, da bodo srca deklet bila zanj. Vsi so se mu smejali. Jaz pa ne.

Ampak nikoli si ga nisem upala nagovoriti.

Obračam strani svojega dnevnika. V njem so prilepljene vstopnice za kino. Fotografija mojega zračnega krsta v Amiens-Glisyju z očkom leta 1970, za moj sedmi rojstni dan. Danes se tega ne bi več spomnil. Odkar je imel nesrečo, živi samo še v sedanjosti. Ni več preteklosti, ni prihodnosti. Živi v sedanjosti, ki traja šest minut, in vsakih šest minut se števec njegovega spomina vrne na ničlo. Na vsakih šest minut me vpraša, kako mi je ime. Na vsakih šest minut me vpraša, kateri dan je danes. Na vsakih šest minut me vpraša, ali bo prišla mama.

Potem pa, proti koncu dnevnika, naletim na ta stavek, ki sem ga zapisala z dekliško vijoličasto barvo, preden je mama padla na pločnik.

Rada bi imela priložnost, da bi odločala o svojem življenju, saj mislim, da je to največje darilo, ki ga lahko dobimo.

Da bi odločala o svojem življenju.

Zaprem dnevnik. Zdaj sem odrasla, zato ne jočem.

Stara sem sedeminštirideset let, imam zvestega, prijaznega in treznega moža, dva odrasla otroka in malo dušico, ki jo včasih pogrešam; imam trgovinico, s katero, odvisno od tega, ali je leto dobro ali slabo, prispevam k najinim prihodkom, h katerim moram prišteti še Jojevo plačo, zato imava lepo življenje, prijeten dopust v Villeneuve-Loubetu in morda bova nekega dne lahko uresničila njegove sanje o avtu, zakaj pa ne (videla sem rabljenega, ki se mi je zdel zelo dober, za šestintrideset tisoč evrov). Pišem blog, ki vsak dan prinaša veselje mami neke novinarke časopisa *L'Observateur de l'Arrageois* in verjetno še tisoč devetsto devetindevetdesetim drugim gospem. In glede na dobro obiskanost mi je ponudnik gostovanja pred kratkim predlagal, naj oddajam tudi prostor za oglase.

Jo me osrečuje in nikoli si nisem želela drugega moškega, le njega, toda da bi rekla, da odločam o svojem življenju, to pa ne drži.

Ko se vračam v trgovinico, prečkam trg Heros, ko nenadoma zaslišim, da me nekdo kliče. Dvojčici sta. Pijeta kavo in izpolnjujeta listke za loterijo. Igraj vsaj enkrat, me prosi Francoise. Menda ne boš vse življenje prodajalka. Prav rada imam svojo trgovinico, rečem. Si ne želiš ničesar drugega? vzklikne Daniele. Daj no, prosim. Torej grem do trafike in prosim za listek. Katerega? Katerega – kaj? Za igro *Loto* ali za *Euro Millions*? Pojma nimam. *Euro Millions*, torej, v petek je lep glavni dobitek. Dam mu dva evra, ki jih zahteva. Naprava samodejno izbere številke zame, nato dobim listek. Dvojčici ploskata.

»Končno! Končno bo naša mala Jo ponoči imela lepe sanje.«

* * *

Zelo slabo sem spala.

Jo je bil vso noč bolan. Driska. Bruhanje. Že več dni se on, ki se nikoli ne pritožuje, pritožuje nad bolečinami v trebuhu. Ves čas se trese – in to ne zaradi mojih hladnih obkladkov na njegovem vročičnem čelu ali zaradi masaže prsi, s katero mu skušam omiliti kašelj, niti zato, ker popevam mamine napeve, da bi ga pomirila.

Prišel je zdravnik.

Verjetno je gripa A/H1N1, ta morilska mrha. Tudi v tovarni upoštevajo vse varnostne ukrepe. Zaščitne maske, antibakterijski gel, redno zračenje delavnic, prepoved stiskanja rok, objemanja, lezenja v rit, kot je pred dvema dnevoma v smehu dodal Jo, dokler to ni doletelo tudi njega. Doktor Caron mu je predpisal oseltamivir (sloviti tamiflu) in veliko počitka. To bo osemindvajset evrov, gospa Guerbette. Jo je zjutraj zaspal. In čeprav nima teka, sem šla v pekarno Francois Thierry po dva maslena rogljička, kakršne ima najraje, in mu pripravila termovko kave ter za vsak primer vse skupaj odložila na njegovo nočno omarico. Kratek čas sem ga opazovala, kako spi. Glasno je dihal. Na sencih so mu nastajale kapljice znoja, mu tekle po licih in se tiho razpršile in razblinile na njegovih prsih. Videla sem, da so se mu načelu naredile nove gube, majcene gubice okrog ust, ki so kot majcene grče, kožo, ki postaja ohlapna na vratu, tam, kjer je na začetku najraje čutil moje poljube. Na njegovem obrazu sem videla vsa ta leta, čas, ki naju loči od najinih sanj in naju zbližuje s tišino. Tedaj se mi je moj Jo v spancu bolnega otroka zazdel lep, in všeč mi je bila lastna laž. Pomislila sem, da če bi se najlepši, najprijaznejši, *naj naj* moški na svetu zdaj pojavil tu, jaz ne bi vstala, ne bi šla z njim, še nasmehnila se mu ne bi.

Ostala bi tu, ker me Jo potrebuje, ženska pa potrebuje moškega, ki jo potrebuje. Najlepše na svetu je to, da ne potrebuje ničesar, ker ima ves svet. Ima svojo lepoto; in neustavljivo lakoto vseh tistih, ki se želijo napajati v njem in ga bodo nazadnje požrle ter pustile mrtvega, z dobro poglodanimi bleščeče belimi kostmi v prepadu njihove ničevosti.

Pozneje sem poklicala Francoise. Na izložbo trgovinice bo prilepila kratko obvestilo. *Naslednja dva dni zaprto zaradi gripe*.

Nato sem to objavila na svojem blogu.

V eni uri sem prejela sto elektronskih sporočil.

V njih so mi ljudje predlagali, da bi prevzeli vodenje trgovinice, medtem ko moj mož okreva. Spraševali so me, kakšno številko nosi Jo, da bi mu spletli pulover, rokavice ali kapo. Spraševali so me, ali potrebujem pomoč, odeje; ali v teh težkih časih potrebujem koga za pomoč v kuhinji, pri pospravljanju, prijateljico za klepet. To je bilo neverjetno. Blog *Desetzlatihprstov* je sprostil ventile pobegle in pozabljene prijaznosti. Moje zgodbe o vozlih, zankah in okrasnih vrvicah so očitno ustvarile močno vez; nevidno skupnost žensk, ki so z

odkritjem užitka v šivanju dnevno samoto zamenjale za veselje, da končno pripadajo neki družini.

Pred vrati je pozvonilo.

Bila je ženska iz soseske, ljubka mala posušena vejica, kakršna je bila igralka Madeleine Renaud. Prinesla je široke rezance. Zakašljala sem. Toliko nepričakovane skrbi mi je vzelo sapo. Nisem navajena, da nekaj dobim, ne da bi za to prosila. Ostala sem brez besed. Ona pa se je tako milo nasmehnila. S špinačo so in s kislo smetano. Škrob in železo. Jo potrebuje moč. Zajecljala sem zahvalo in iz oči so mi privrele solze. Neusahljive.

* * *

Šla sem na obisk k očetu. Potem ko me je vprašal, kdo sem, ga je zanimalo, kako je z mamo. Rekla sem mu, da je šla po nakupih in da se bo oglasila malo pozneje. Upam, da mi bo prinesla časopis, je rekel, in brivsko peno, saj mi je je zmanjkalo.

Pripovedovala sem mu o trgovinici. In že stotič me je vprašal, ali jo jaz vodim. Ni mogel verjeti. Bil je ponosen. *Ročna dela Jo*, nekdanja *Trgovina Pillard*, *Ročna dela Jo*, tvoje ime v napisu, Jo, si lahko misliš! Vesel sem zate. Nato je dvignil glavo in me pogledal. Kdo ste vi?

Kdo ste vi. Minilo je šest minut.

Joju je šlo bolje. Oseltamivir, počitek, široki rezanci s špinačo in s kislo smetano ter moje nežno popevanje so premagali morilsko gripo. Še nekaj dni je ostal doma, malo brkljal po hiši, in ko si je nekega večera odprl brezalkoholno pivo Tourtel in vklopil televizijo, sem vedela, da je že popolnoma zdrav. Življenje je mirno in gladko teklo naprej.

V dneh, ki so sledili, trgovinica ni bila nikoli prazna, blog *Desetzlatihprstov* pa je imel več kot pet tisoč obiskov na dan. Prvič po dvajsetih letih mi je skoraj zmanjkalo gumbov iz kazeina, slonokoščenega oreha in galalita, bombažnih in svilenih čipk, predlog in našitkov, pa tudi cofov. Kar je bilo krasno, saj vse leto nisem prodala niti enega cofa. Imela sem občutek, da sem v pocukranem filmu Franka Capre, in lahko vam rečem, da so sladke stvari včasih res dobre.

Ko se je vznesenost polegla, sem skupaj z Daniele in s Francoise spakirala odeje, puloverje in izvezene prevleke za vzglavnike, ki so jih podarili Joju, in Daniele jih je odnesla škofijski dobrodelni organizaciji v Arrasu.

A najpomembnejši dogodek v tem obdobju našega življenja, tisti, zaradi katerega sta bili dvojčici dva dni povsem histerični, je bila dobitna srečka na žrebanju *Euro Millions*, kupljena v Arrasu. V Arrasu, sranje, v naši ritni luknji, sta kričali, lahko bi bila katera od nas! Osemnajst milijonov evrov, že prav, že prav, to je samo drobec v primerjavi s petinsedemdesetimi milijoni v Franconvillu, je pa vendarle osemnajst milijonov! Ah, to me vrže na rit, veš!

Še bolj pa ju je podžgalo, pravzaprav ju je skoraj zadela kap, ker se dobitnik še ni javil.

In ker so ostali samo še štirje dnevi, preden bo dobitek izgubljen in vrnjen v igro.

* * *

Ne vem, kako, ampak vedela sem.

Vedela sem, ne da bi sploh pogledala številke, da sem bila jaz.

Možnost je bila ena proti šestinsedemdeset milijonov, in to se je zgodilo meni. Prebrala sem v uokvirjeni vrstici v *Voix du Nord*. Vse je bilo tam.

6, 7, 24, 30 in 32. Zvezdici številka 4 in 5.

Srečka, vplačana v Arrasu na Place des Heros. Vložek dveh evrov. Samodejna izbira.

18.547.301 evro in 28 centov.

Tedaj mi je postalo slabo.

* * *

Jo me je našel na tleh v kuhinji – tako kot jaz svojo mamo pred tridesetimi leti na pločniku.

Ravno sva odhajali po nakupih, ko sem opazila, da sem na kuhinjski mizi pozabila nakupovalni seznam. Šla sem nazaj gor, mama pa me je čakala na pločniku.

Ko sem se vrnila, prav v trenutku, ko sem stopila na ulico, sem videla, kako me gleda in na široko odpira usta, iz katerih pa ni prišel noben zvok; obraz se ji je spačil, na njem je bil isti izraz kot na strašljivi podobi z Munchovega *Krika*, in zgrbila se je sama vase kot harmonika. Dovolj so bile štiri sekunde, pa sem bila sirota. Pohitela sem, a prepozno.

Kadar nekdo umre, vedno pohitimo prepozno. Kot po naključju.

Zaslišalo se je nekaj vzklikov, trobljenje. Zdelo se je, kot da mi besede kot solze tečejo iz ust; dušile so me.

Nato se je na njeni obleki, med nogami, pojavil madež. Vidno je rastel kot kakšen sramotni tumor. V grlu sem takoj začutila hladno prhutanje kril in ožig krempljev; tedaj so se, tako kot podobi na sliki, tako kot moji mami, tudi meni odprla usta in izza groteskno spačenih ustnic je priletela ptica. Ko je bila zunaj, je izpustila grozljiv krik; ledenečo pesem.

Pesem smrti.

Jo je zagnal paniko. Mislil je, da je strašna gripa. Hotel je poklicati doktorja Carona, vendar sem prišla k sebi in mu zagotovila: to ni nič, nisem imela časa pojesti kosila, pomagaj mi vstati, za pet minut se bom usedla in vse bo v redu, vse bo v redu. Čisto vroča si, je rekel z roko na mojem čelu. Vse bo v redu, ti pravim, poleg tega pa imam menstruacijo, zato mi je vroče.

Menstruacija. Čarobna beseda. Ki prežene večino moških.

Nekaj ti bom pogrel, mi je predlagal in odprl hladilnik, razen če bi raje naročila pico. Nasmehnem se. Moj Jo. Mili moj. Morda bi pa enkrat lahko šla jest ven, sem zamrmrala. Nasmehnil se je in si odprl tourtel. Samo oblečem se, ljubica, pa bom pripravljen nate.

Večerjala sva v vietnamski restavraciji, dve ulici oddaljeni od doma. Skoraj nobenega gosta ni bilo in vprašala sem se, kako jim znese. Naročila sem lahko juho z riževimi rezanci (*bun tan*), Jo pa ocvrte ribe (*ča ča*) in prijela sem ga za roko tako kot takrat, ko sva se pred dvajsetimi leti poročila. Oči se ti svetijo, je zašepetal z nostalgičnim nasmeškom.

In če bi lahko slišal, kako mi razbija srce, sem pomislila, bi se zbal, da ga bo razneslo.

Hrano sva dobila razmeroma hitro; a komaj sem se dotaknila svoje juhe. Jo se je namrščil. Je kaj narobe? Počasi sem spustila pogled.

Nekaj ti moram povedati, Jo.

Verjetno je čutil, kako pomembna bo moja izpoved. Odložil je košček bagete. Z bombažnim prtičkom si je rahlo popivnal ustnice – v restavraciji se je vedno trudil – in me prijel za roko. Suhe ustnice so se mu tresle. Saj ni nič hudega, povej? Saj nisi bolna, Jo? Ker … ker če bi se ti kaj zgodilo, bi bil to zame konec sveta, jaz … Solze so mi stopile v oči in hkrati sem se začela smejati, in to je bil nepretrgan smeh, ki je spominjal na srečo. Umrla bi brez tebe, Jo. Ne, Jo, nič hudega ni, ne skrbi, sem zašepetala.

Hotela sem ti povedati, da te ljubim.

In prisegla sem si, da noben denar na svetu ni bil vreden, da bi izgubila vse to. ■

Borut Korun

Zadnji inkovski zaklad

Izid: **junij 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Polona Mlakar**

Bilo je v Cuzcu, v tem lepem mestu, ki je bilo nekoč prestolnica Tawantinsuya, inkovske države. V mestu sem ostal nekaj dni. Odpeljal sem se tudi v Machu Picchu, v Písac in Ollantaytambo. Skratka, bil sem turist, ki je prišel iz Evrope in se je zanimal za lepote in preteklost te države in teh ljudi. Ničesar velikega ni bilo v tem, kar sem počel, nobenih posebnih podvigov nisem načrtoval.

Zgodaj zjutraj četrtega dne v Cuzcu sem vstopil v avtobus za Puno. Nekaj ur sem prebil med vožnjo skozi visokogorsko pokrajino in opazoval s snegom pokrita gorovja. V Punu sem si poiskal prenočišče, potem pa sem se vkrcal na ladjo, nekak avtobus na vodi, ki je po jezeru Titikaka odpeljal obiskovalce na otočke iz trstičja, na katerih živijo Indijanci Uru. Zvečer sem v upanju na dobro hrano stopil v bližnjo restavracijo.

Pri sosednji mizi je večerjala skupina turistov, po govorici sodeč so bili Američani. Bili so glasni, delovali so veselo in brezskrbno. Med njimi je bilo plavolaso dekle, ki se je očitno slabo počutila. Podpirala si je glavo in se ni dotaknila hrane. Potem je vstala in se ulegla na tla poleg mize. Domneval sem, da ji je postalo slabo zaradi višinske bolezni, posledice redkega zraka na tisti višini.

Njena slabost ni pretirano motila dobre volje druščine. K njej je pristopila le mlada ženska z bujnimi črnimi lasmi, po videzu domačinka. Nekaj ji je govorila in ji prinesla skodelico čaja. Čaj, bil je verjetno iz listov koke, bi bil pravo zdravilo, pomagal pa ni. Dekle je obležalo na tleh in vodička ni vedela, kaj storiti, klečala je poleg plavolasega dekleta in jo bodrila. Ker niso pomagale niti besede niti koka, se je obupano ozirala naokrog, kot bi iskala pomoč. Enkrat sta se najina pogleda srečala. Ker je zaznala, da sem ju opazoval, ni kar takoj umaknila pogleda.

Vstal sem in se jima približal.

»Ali vam lahko pomagam?« sem vprašal plavolasko. Ne da bi čakal na odgovor, sem pokleknil za njo na tla, jo previdno prijel za ramena in jo dvignil, tako da je na tleh sedela z iztegnjenimi nogami.

»Sklonite se,« sem ji velel, potem ko sem ji roke prekrižal pred trebuhom. »Pritisnite roke na trebuh in se sklonite vse do nog.« Dekle me je ubogalo in se z glavo skoraj dotaknilo svojih kolen.

»Sedaj se pa upirajte pritisku,« sem ukazoval. Medtem ko se je poskušala zravnati, sem jo s hrbtne strani tiščal naprej, proti njenim nogam, tako da je morala uporabiti vso silo, če se je hotela vsaj malo zravnati.

»Še enkrat,« sem zaukazal. »Še!«

Vajo sva nekajkrat ponovila, turisti pa so naju presenečeno opazovali. Kar sem počel z dekletom, je bilo videti grobo in nenavadno in pričakoval sem njihove proteste, a prej

bledo dekle, je dobilo barvo v lica. Slabost je izginila. Ponudil sem ji roko, vstala je in kot da ne more verjeti, da ji je bolje, je nejeverno pogledovala po ljudeh.

»Hvala,« je rekla. »Zelo ste bili prijazni. Res prisrčna hvala!«

Američani iz skupine, ki ji je pripadala, so me radovedno opazovali. Prav tako domačini, za katere sem bil verjetno nekak zdravilec, curandero, kot jim pravijo v Južni Ameriki.

Ko sva se spet spogledala z vodičko, se je v njenih velikih temnih očeh zrcalilo občudovanje, presenečenje in hvaležnost za pomoč.

Stopila je k dekletu in jo vprašala, kako se počuti.

»Dobro mi je,« je odgovorila mlada Američanka.

Vrnil sem se k svoji mizi. Takoj zatem je prišla za menoj vodička.

»Hvala,« je dejala. »Hvala, ker ste ji pomagali.«

Šele takrat sem jo z zanimanjem pogledal. Bila je prava indijanska lepotica. Imela je vse tiste odličnosti, ki sem jih posamezne občudoval na predstavnicah ženskega spola te dežele: temnejšo gladko kožo brez najmanjše hibe, nežen obraz z rahlo izstopajočimi ličnicami, ravno zarezana, značilno indijanska usta. Obraz so ji obdajali bujni črni lasje, ki so se modrikasto lesketali. Bili pa so tudi komaj opazno valoviti, v njenih žilah se je torej pretakalo tudi nekaj kapelj evropske krvi.

Moram priznati, da me je njena podoba prevzela. Ni bila samo njena vitka postava, ni bil samo obraz, njeni lasje. Bilo je vse to in vendar še kaj drugega, to, kar navadno odloča: njeno žensko bistvo, nekaj kar začutiš, ne da pa se razumsko razložiti. Danes vem, da se je to dogajalo obema.

Stala sva nekaj trenutkov, oba očarana, oba sva čutila, da se dogaja nekaj pomembnega. Razdalja, nevidni zid, ki ga imamo okrog sebe, se je podiral, izginjal. Najina svetova sta se dotaknila in vztrepetala.

Za hip sem zgubil svojo trdnost. To se mi navadno ne pripeti in hitro sem se znašel. Toda bil sem ujet.

Dekle me je pogledalo s svojimi velikimi, temnimi očmi, njene ustnice pa so se izoblikovale v nasmeh, ki je razkril vrsto belih, pravilno oblikovanih zob.

»Kako ste to napravili?« me je vprašala. »Kako ste ji tako hitro in tako enostavno pomagali?«

»No, nič posebnega,« sem zamomljal.

»Ampak vendar,« je vztrajalo dekle, ki je medtem prisedlo k moji mizi. »Kaj ste pravzaprav napravili. S čim ste ji pomagali? Zakaj ste tako telovadili z njo?«

»V njeni krvi je bilo premalo kisika,« sem začel, »ker ga je na tej višini v zraku malo. Verjetno pa je dekle tudi nekoliko slabokrvno, saj drugi v tem istem ozračju nimamo težav. Njeni možgani so dobili premalo kisika in postalo ji je slabo. Vsebnost kisika v njeni krvi bi lahko povečali, če bi ji ga dali vdihavati. Ker v restavraciji očitno nimajo kisikove jeklenke, je bilo treba povečati pretok krvi v možgane. Več krvi pomeni tudi več kisika. S tem, ko sem jo tiščal naprej, ona pa se je po mojem navodilu na silo poskušala dvigniti, sva stiskala organe in ožilje v notranjosti njene trebušne votline in potisnila kri od tam proti glavi, v možgane. Več krvi je prineslo tudi več kisika. Kot ste videli, ji je to pomagalo.«

Lepotica me je občudujoče gledala. »Pripeljala vas je sama Božja previdnost,« je dejala. »Tega vam ne bom pozabila in ne vem, kako naj se vam zahvalim. Saj me razumete, da bi imela kot vodja skupine težave. Morala bi pomisliti, da se komu od Američanov na tej višini lahko kaj takega zgodi. Morali bi imeti kisik s seboj.«

»Glavno je, da se je vse dobro končalo,« sem se delal skromnega.

»Kako dolgo boste še ostali v Punu?« me je vprašala.

»Jutri nameravam odpotovati v Arequipo.«

»Ali res?« se je razveselila. »Tudi mi bomo jutri zapustili Puno. V našem avtobusu je še nekaj prostih sedežev. Pridružite se nam! Veselilo bi me, če boste potovali z nami. Tako se vam lahko vsaj nekoliko oddolžim.«

Seveda nisem imel nič proti temu, da bi potoval z njimi. Prav nasprotno!

Naslednjega dne sem popoldne ob dogovorjeni uri prišel na dogovorjeno mesto. Po tihem sem upal, da bova z lepo Indijanko sedela skupaj, a je k meni prisedel nek domačin, moja znanka pa se je usedla na sedež za voznikom. Pred odhodom se je sprehodila po avtobusu in preštela svoje goste. Ko me je zagledala, se ji je obraz razjasnil. Sklonila se je k meni. »Pozneje se vidiva,« je dejala in se nasmehnila.

Šla je naprej, v meni pa je zagorelo. Kako hitro se ti zgodi, da si ves iz sebe, sem pomislil. Kako malo je treba, da izgubiš glavo. Kako naenkrat postane vse manj pomembno od ženske, ki te očara.

Gledal sem skozi okno, gledal sem pokrajino, ki je kot v filmu drsela mimo, mislil pa sem nanjo. Rumenorjava visokogorska pokrajina me je prevzela in me napolnila z melanholijo. Začutil sem, da je bila zato tudi glasba, ki smo jo poslušali v avtobusu, tako otožna. Zvoki piščali so se mi zdeli kot izgubljeni zvoki vetra, v neskončnosti Altiplana.

Začelo se je mračiti. Kristalno čisti zrak visoke planote je izgubljal svojo prosojnost, podoba pokrajine pa svojo ostrino, povečalo pa se je svetlobno nasprotje med nebom in zemljo. Zahodna stran neba je zažarela v krepkih barvah, prehajala je iz rumene do temno rdeče.

Noč je prihajala na rumeno gričevje in na gore v ozadju in pokrajina je postajala še bolj negibna, še bolj samotna. Edini znaki življenja so bili na cesti: žarometi premikajočih se vozil so jo tipaje razsvetljevali in pošiljali svetlobne snope v suho travnato pokrajino.

Ko smo se pripeljali na vrh neke vzpetine, sem pred rožnato modrim večernim nebom zagledal podobo mogočnega ognjenika, značilno stožčaste oblike, ki se je zdel povsem blizu. Obsijan z rdečo svetlobo zahodnega neba, se je jasno odražal na temnem, večernem nebu. Obrnil sem se k sopotniku, ki so se mu oči vedno bolj zapirale, glava pa je včasih nevarno zanihala proti meni.

»Katera gora je to?« sem ga vprašal.

Začudeno me je pogledal, saj do takrat nisva spregovorila niti besede. Potem je s pogledom sledil smeri, ki jo je kazala moja roka.

»Ubinas,« je odvrnil zaspano.

»Vulkan? Še deluje?«

»Iz njegovega žrela se še kadi,« je razlagal. »Pravijo, da se lahko kadar koli prebudi.«

»Je težko priti na vrh?«

»Ne,« je odvrnil in se zravnal. »Pravijo,« je spet poudaril, »pravijo, da ne.«

»Kako visok je?« sem vprašal.

»Okrog 5.600 metrov,« je razložil domačin.

Nisem ga več mučil z vprašanji. Zaspanost ga je vedno bolj mučila. Glava mu je klonila na prsi in odneslo ga je med sanje.

Zunaj je bila že noč. Mraz visoke planote, Altiplana, je ohlajal okno in steno vozila. Ni mi bilo do spanja. Postajal sem nestrpen.

Ko smo se ustavili v manjšem kraju, se je moj sosed zbudil. Zbegano je pogledal naokrog in skozi okno. Zgrabil je svojo torbo in, ne da bi se poslovil, jo je ucvrl z avtobusa.

Zrl sem v temno noč, v črni nič, ki se je komaj opazno spreminjal med vožnjo. Poskušal sem potlačiti nemir, ki je rasel v meni.

»Lahko prisedem?« je naenkrat vprašala in ne da bi čakala odgovora, je to storila.

»Kako vam je všeč vožnja?« je vprašala.

»Uživam,« sem odgovoril in poskušal prikriti presenečenje. »Občudoval sem Ubinas.«

»Res je lepa gora,« je pritrdila. »Tako sam se dviguje sredi Altiplana, sam in mogočen. Nič čudnega, da so naši predniki verovali, da v taki gori, še posebej pa v vulkanu, ki bruha ogenj in žveplo, prebiva najmogočnejši apu, duh gore, njen gospodar.«

»Ali je imela vsaka gora svojega apuja?« sem vprašal.

»Vsaka!«

»Ampak,« sem rekel, »iz tega, kar ste povedali, sklepam, da niso bili vsi enako pomembni.«

»Res je,« je pritrdila. Pomembnost apuja je bila sorazmerna z velikostjo in mogočnostjo gore. Toliko pomembnejša pa je bila gora, ki je bruhala ogenj. Če je nek ognjenik postal aktiven, je bil to vzrok za zaskrbljenost. Apu se je jezil, grozil je ljudem.«

»Kaj pa je auqui?« sem vprašal. »Meni so rekli, da se duhovom gora reče lahko tudi auqui.«

»Auquiji so duhovi nižjih vzpetin, hribov in gričev,« je razložila. »Varujejo tudi naselja in ljudi pred sovražnimi, nevarnimi silami, apuji pa iz svojih mogočnih višav nadzorujejo svet in mu vladajo. Oni priskrbijo vodo, brez katere bi bilo življenje v teh suhih krajih nemogoče. Ponekod jim pravijo wamani. Ljudje še vedno častijo naravne sile. Čutijo, da so od njih odvisni. To bi najbolje videli in spoznali v okolici Cuzca. Saj ste bili v Cuzcu, ali ne?«

»Bil sem v Cuzcu,« sem rekel. »Toda bil sem sam. Potreboval bi vodiča, kot ste vi.«

»Cuzco je nekaj posebnega,« je rekla. »S svojo rjavo barvo je kot del rjavkaste pokrajine, v kateri leži. In trdnjava nad mestom nam še vedno ponuja nerešeno uganko, ki jo omenjajo v vsaki knjigi o naši domovini: kako so spravili nekaj deset ton težke skalne bloke na vrh hriba? Kako so jih obdelali tako natančno, da mednje ne moreš poriniti niti noža?«

Prikimaval sem in ji pustil razlagati naprej.

»To bo še dolgo uganka za arheologe,« je rekla. »In za razvijanje fantastičnih razlag, vse do pripovedi o tem, da so take zidove lahko zgradili samo pripadniki civilizacije z nekega drugega planeta.«

»Pri tem pa nihče ne zna razložiti,« sem se vmešal, »zakaj naj bi pripadniki neke visoko razvite civilizacije, ki bi prišli recimo z Marsa, gradili take zidove. Zakaj naj bi Inkom gradili utrdbe?«

»No, saj tega danes ne verjame nihče več; toda dosežki inkovske in drugih indijanskih civilizacij so resnično nenavadni in pozornost zbujajoči. Po mojem je to zato, ker so bile indijanske civilizacije edine, ki z drugim svetom niso imele nobene povezave. Naši predniki so se civilizirali povsem po svoje, na svoje načine. Sadovi tega razvoja so vam zato tako tuji. Ničesar podobnega ni videti v Starem svetu. Zato je Cuzco še vedno duša Peruja,« je dejala zasanjano. ■

Vito Mancuso, Nives Meroi

Sinaj

Sveta gora, o kateri govorita dva izjemna pričevalca

Izid: **junij 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Fotografije: **Roman Benet**
Prevedla: **Mateja Gomboc**
Uredila: **Alenka Veber**

Še zadnji ovinek in že se pred nami pojavi Sveta Katarina.

Najin hotel se imenuje Daniela: po tistem razkošju v Šarmu je tale videti skromen, toda prijeten v svoji pristni preprostosti.

Na srečo je najina sobica ogrevana: smo namreč na tisoč petsto metrih nadmorske višine in temperatura se je temu primerno spremenila. Soba je čista in spodobna, toda straniščni izplakovalnik je pokvarjen, zato morava vsakič odpreti pokrov in potegniti za odtok. Za Romana, ki gre lulat enkrat dnevno, to ni bila nobena težava, meni pa to povzroča kar veliko dela. Odložila sva prtljago, prižgala gretje in se odpravila na sprehod po vasi, preden se znoči.

Po vsem tistem zaslepljujočem bliščU Šarma tu lahko kar zavzdihneš od olajšanja in se prepustiš ritmu običajnega življenja. Dan se v miru poslavlja, le skromni posamični šumi se izgubljajo v mraku.

Otroci so že vsi v svojih domovih, pastirice so se že vrnile s svojimi čredami koz, ena skupina mož se trudi raztovoriti betonski mešalnik s tovornjaka. Samo nekaj mladih ljudi hodi gor in dol po vasi. Ob svojem boku vodijo kamele, suhe in vitke živali, skrbno okrašene s trakovi in pentljami kričečih barv.

Iz minareta mujezin kliče vernike k molitvi. Ob vhodu v mošejo se nekateri moški sezuvajo čevlje in si umivajo noge. Nikjer ni več videti nikogar, niti sledu o kakšnih turistih.

Najino pozornost pritegne možakar, ki je v svoji trgovini ves zatopljen v peko kruha. Radovedna se ustaviva in se odločiva kupiti sladko pogačo za naslednji dan in zavojček sveže pečenih sezamovih grisinov. Ne moreva se jim odpovedati in jih enega za drugim jemljeva iz vrečke. Ko prideva do hotela, jih že ni več.

Ob šestih zvečer sva že v sobi, pokrita z odejo bereva, saj kljub vsemu ogrevanje nima prave moči, in ob sedmih je večerja.

Jedilnica je hladna in zanikrna. Ne slečem si jakne, pa tudi lastnik – deklica za vse – nam streže, oblečen v vetrovko. Mustafa sedi s šoferjem pri mizi ob najini. »Da se ne počuti osamljenega,« nama reče. Očitno smo edini gostje v hotelu.

Večerja je dobra in bogata z najrazličnejšimi jedmi, na koncu nam postrežejo celo z desertom: to je krožnik s petimi pretirano sladkimi, vendar okusnimi slaščicami, med katerimi je ena iz klopčiča tankih nitk, narejenih iz moke in medu, druga medena slaščica, podobna baklavi, ki jo najdeš tudi pri nas.

Ko končamo večerjo, si prižgem cigareto in Mustafa se približa najini mizi, da nadaljuje pripovedovanje. Od Abrahama pride do Jezusa, nato nadaljuje pripoved do današnjih dni in tako pride do zgodovine samostana, ki ga bomo obiskali jutri, ko se vrnemo z gore.

Lepo ga je poslušati: tudi ko pripoveduje o prerokih, jih opisuje skozi njihov človeški vidik. In prav tako človeško je tudi njegovo pripovedovanje zgodb. Pove nama, da zdaj za samostan skrbijo pravoslavni menihi in da stojita v njegovi notranjosti ena ob drugi cerkev in mošeja. V tem starodavnem samostanu živita dve veliki religiji že od vedno v popolnem sožitju. »Ti dve religiji sta nastali iz iste zgodbe in sta ločeni samo zaradi različne interpretacije, vendar sta,« reče prepričano, »hčerki istega Boga.«

* * *

»Le kaj je vodilo Mojzesa, da je zapustil svoje ljudstvo in se za štirideset dni odmaknil na goro?« Tako sem razmišljala na glas, ko sem se zleknjena na granitnih ploščah pustila greti sončnim žarkom. Po tistem hladu visokogorja tam gori na vrhu sva se zdaj počasi ogrevala, medtem ko sva čakala, da se samostan odpre.

»Po moje so se prepirali.« Čudno, da je Roman odgovoril na moje bedasto vprašanje, saj mu gre običajno na živce moje čvekanje, ki se mu včasih z veseljem prepustim.

»Mojzes jih je do sem pripeljal skozi nešteto težav, toda odkar so zapustili Egipt, to njegovo ljudstvo ni počelo drugega, kot se pritoževalo: motilo jih je morje, prek katerega so morali iti, niso imeli vode za pitje, niso imeli kaj jesti. Po mojem mnenju jih je vse skupaj poslal k vragu in šel stran, da si malo odpočije v miru od njih.«

V resnici je govoril o sebi, prepoznala sem ga. Zgodbo si je predstavljal tako, kot bi bila to njegova izkušnja, in mi postregel z razlago tako, kot bi naredil on.

Tak je Roman: ko se odloči, da bi šel, se mu lahko pridružim, če sem pripravljena, ali pa se obrišem pod nosom. Ne morem si domišljati, da me bo prijel za ročico in me popeljal s sabo, on gre po svoje kot kakšen marsovec, in če ti ne uspe stopati za njim, se moraš zadovoljiti s sledmi, ki jih pušča za seboj – na Lhotseju sem dosegla vrh skoraj dve uri za njim. Toda ko končno prilezem za njim, je tam in me čaka, saj ve, da bom zagotovo prišla. In bil je zraven mene in me podpiral, ko sem se takrat zaradi možganskega edema pri sestopu skoraj izgubila v megli.

Roman je vodja tropa, alfa moški, ki vedno najde prehod in v navezi začne pot. Ta njegova vrlina je izjemna, saj zahteva poznavanje, intuicijo in tudi instinkt, da pri vzponu najde najprimernejšo pot. Najbolj gospodarno in logično.

In tako si je zdaj predstavljal tudi Mojzesa kot človeka, ki je, preden se je srečal z Božanskim, zagotovo najprej zelo dobro poznal mater Zemljo.

V tem sta si zagotovo podobna, saj je tudi Roman človek, ki s prstnimi blazinicami zazna, kaj mu sporoča gora: sposoben je slišati vodo, ki skrita teče pod meliščem, z gamsjim pogledom preleteti pokrajino, poimenovati sneg z najrazličnejšimi primernimi izrazi, čim ošine pobočje, najti pravo pot tudi sredi neskončne beline, na katero se spušča megla.

Gora je neizprosna do človeka in jalovo delo jo je osvojiti: od tega nimaš nobene materialne koristi, posebno še dandanes, ko človeku ni več treba iti na lov, da bi si priskrbel hrano.

Alpinizem je poleg tega tudi precej negospodarna dejavnost za organizem: izpostavljen je številnim nevarnostim, ki ga ogrožajo, včasih se mora jalovo naprezati, tudi preko svojih zmožnosti, da je na koncu izmučen do smrti.

Gora te trešči v nevarnost in te prisili, da se zavedaš tveganja, toda prav na tak način te nauči, da svobodno izbiraš odločitve, saj si odgovoren za lastno življenje. Prav ta svoboda te vzgoji k disciplini.

Sama nisem tako močna kot on, niti v dejanskem niti v tehničnem smislu. Vendar sva dobra naveza; naloge si razdeliva glede na sposobnosti vsakega od naju in glede na preprosta in skopa pravila delitve: dejansko in psihološko samozavest, potrpežljivost, ponižnost, pravilen pristop k zavedanju nevarnosti. In tudi odpoved. Predvsem pa gotovost, da za oba beseda »naveza« pomeni popolno zavezo.

Prav zato mi je všeč plezati po gorah skupaj z Romanom: ne zaradi strahu pred osamljenostjo, temveč zaradi pripravljenosti, da si vse deliva, korak za korakom, samotnim in tovariškim.

Ob 2.45 sredi noči je zazvonila budilka, ob 3^h sva bila že v kombiju in nekaj minut pozneje smo prispeli na parkirišče pod Goro.

Ljudi je zelo veliko. Policija preverja vse z detektorjem za kovine, celo kamele, kamelarje in »plezalne« vodnike. Lune ni, samo zvezde. V črni temi se sliši samo gluh šum ljudstva, ki se je napotilo na Goro.

Kdo ve, ali je takrat ljudstvo, ki je bežalo, taborilo prav tu … Šele kakšen dan pred odhodom sem izvedela, da ni nobenih dokazov za to, ali so takrat pri begu iz Egipta res šli ravno tu. Zelo pomemben dvom: če ni nobene gotovosti, da se je prav na to goro povzpel Mojzes, kaj potem počne tu vsa ta množica ljudi? Tega mi ne bomo izvedeli.

Mustafa naju predstavi najinemu vodniku in se poslovi od naju: dogovorimo se za ponovno srečanje ob 9^h pred samostanom. Tako, zdaj sva ob vznožju gore, na tisoč petsto metrih nadmorske višine. Vrh je visok dva tisoč dvesto metrov, časa za vzpon je približno tri ure.

Pred nama se vije dolga procesija lučk. Sveže je, toda za hojo je to najprimernejše.

9

Ko prispeš ob vznožje himalajske gore, moraš pred vzponom najprej zaprositi za blagoslov boga Gore in ga prositi odpuščanja, ker boš teptal njegovo zemljo.

Včasih so datum puje *določili lame, ki so s svojim astrološkim izračunom proučili položaj zvezd in planetov ter izbrali primeren trenutek za slavljenje.*

Dandanes si ne vzamemo več časa za čakanje: čim postavimo bazni tabor, pripravimo vse potrebno za pujo*, da se potem čim prej spopademo s steno. Povsem ravnodušni izzivamo nebo in bogove.*

Najprej je treba postaviti oltar iz kamnov, na vrhu katerega stoji trdno zapičen drog, pod njega pa položimo cepine, dereze in razne darove: košarico ocvrtega peciva, posodice z rižem in moko, pločevinke piva in majhen kipec iz masla. Z maslom zaznamujemo tudi druge predmete, kajti na tak način bodo blagoslovljeni lahko zdrsnili do boga Gore in na poti ne bodo nič poškodovali.

Ob strani prižgemo ogenj z brinovimi vejami. Na vrhu droga pričvrstimo molilne zastavice, ki se od tu raztezajo po vsem baznem taboru.

Lama nasloni sveto knjigo na stojalo, ki smo ga naredili iz pivovskih zabojev. S pomočjo kuharjev, ki služita kot ministranta, začne recitirati mantro. V njej po vrsti izgovori imena prav vseh bogov Gore, začne pa z Everestom, Materjo boginjo Zemlje.

Vijuge dima, ki se vijejo z brinovih vej, melodija mantre, ki se vsa zanosna s tal dviguje k nebu, in mi, ki sedimo naokoli in pozorno sledimo obredu, nemirni otroci sodobnega časa, ki izražamo vero v odrešenje s pomočjo tehnike. V tišini sedimo tam, nekoliko zaradi folklore, nekoliko pa zaradi vraževernega strahu pred nesrečo. Toda počasi, v iztekajoči pesmi tega slovesnega trenutka, začutimo dar: občutek popolnega miru v našem neučakanem in hrupnem življenju.

Na koncu še vržemo v zrak tri pesti riža in moke, kar pa ostane, se bo znašlo v naših želodcih.

Veter se igra z zastavicami in nosi naše molitve v nebo. Tako, zdaj lahko začnemo z vzponom.

Najin vodnik naju je proučil, koliko zmoreva, in je pospešil svoj korak, da bi preveril, če mu lahko slediva. Midva sva ubogljivo uravnala ritem po njegovem koraku. Že prav kmalu se je končno sprostil in smo se brez besed uglasili drug na drugega.

Prehitevali smo po desni in levi ter se izogibali kamelam, ki so se spuščale navzdol, da poberejo ljudi in jih odpeljejo gor. Na ukaz »Gamel!« so dvignile pogled in se ubogljivo umaknile na drugo stran steze.

Globoka tema je in vsi stopamo oviti v soj svetlobe lastne čelne lučke, vendar se mi zdi, da je velika večina teh romarjev zelo mladih. Čudno, predstavljala sem si, da bodo na taki poti prej odrasli kot mladi. Morda so starejši vstali že prej in šli na pot, zato so zdaj še spredaj pred nami.

Neki fant med hojo pošilja sporočila s svojega telefona, drugi posluša moderno glasbo. Neko dekle ima na sebi tesno prilegajoče se kavbojke, obuto pa je v lakaste balerinke. Si že predstavljam, kako jo bodo bolele noge in kakšne žulje bo imela na koncu.

Vsi so oblečeni lahkotno, »mestno«, povsem neprimerno. Vidi se, da niso vajeni hoje po gorah, kot hribolazka to takoj začutim. Alpinisti se med seboj prepoznavamo z nosom, kot kužki zaznamo drug drugega.

Vzdolž poti stojijo trgovinice s kavo in lope, v katerih prodajajo čaj, kavo, čokolado in hibiskusov čaj.

Čaju tu rečejo »shay«. Pri nas ga imenujemo kar po slovensko, čaj, medtem ko v Pakistanu, v Nepalu, Tibetu in Indiji slišiš lahko različne variacije od »cha«, »chay« do »schà«.

Na najinih pohajkovanjih po Aziji me je očarala še ena beseda, to je »calam«. Tako rečejo peresu na mnogo območjih Pakistana, Nepala in celo Sinkjianga. »Calam«, ki zveni tako podobno našemu »calamaio«. Tudi besede so pripotovale do nas s karavanami.

Veliko ljudi se je ustavilo in počivalo. Na njihovih obrazih lahko razbereš izmučenost in utrujenost. Pri vsakem baru nama vodnik predlaga, če se hočeva ustaviti in se odpočiti, toda midva se vsakič zahvaliva in mu odgovoriva, da ne potrebujeva počitka.

Zdi se mi, da nama ne zaupa povsem, kajti fant hodi po običajni poti, ne pa po »poti 3750 stopnic«, kot sva mu rekla na začetku. ■

Alice Munro

Pogled z grajske pečine

Izid: **junij 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Tjaša Mohar**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

V tem zgodnjem obdobju svojega življenja sem lahko precej od blizu preučevala tri zakone. Zakon svojih staršev – najbrž bi lahko rekli, da mi je bil ta najbliže, vendar je bil na neki način najskrivnostnejši in najbolj oddaljen, zaradi moje otroške nezmožnosti, da bi o svojih starših razmišljala, kot da sta med seboj povezana še kako drugače kot preko mene. Moja starša sta, tako kot večina drugih staršev, ki sem jih poznala, drug drugega klicala mami in oči. To sta počela tudi v pogovorih, ki niso imeli nobene zveze z njunimi otroki. Zdelo se je, da sta pozabila, kako jima je ime. In ker ni nikoli nihče pomislil, da bi se ločila ali živela ločeno – nisem slišala, da bi kateri starši ali kak par naredil kaj takega –, mi ni bilo treba preučevati njunih občutkov ali z zaskrbljenostjo posvečati pozornost vzdušju med njima, kot to danes otroci pogosto počnejo. Kakor sem ju dojemala, sta bila predvsem skrbnika – hiše, kmetije, živali, in nas otrok.

Ko je mama zbolela – trajno zbolela, ne takrat, ko so jo zgolj mučili nenavadni simptomi –, se je ravnovesje spremenilo. To se je zgodilo, ko sem bila stara okoli dvanajst ali trinajst let. Od takrat naprej je na eni strani bremenila družino, in mi – moj oče in brat in sestra in jaz – smo jo na drugi strani vzdrževali v nekakšni normalnosti. Tako se je zdelo, da oče spada bolj k nam kot k njej. Tako ali tako je bila tri leta starejša od njega – rojena je bila v devetnajstem stoletju, medtem ko je bil on rojen v dvajsetem, in ko je njena dolgotrajna bolezen napredovala, se je zdelo, da je bolj njegova mama kot njegova žena, in nam se je zdela bolj starejša sorodnica, za katero moramo skrbeti, kot mama.

Vedela sem, da je bilo to, da je bila starejša, ena od stvari, ki so se moji stari mami že od začetka zdele neprimerne glede moje mame. Druge stvari so se pojavile kmalu – dejstvo, da se je moja mama naučila voziti avto, da je bil njen način oblačenja precej izviren, da se je vpisala na posvetni Ženski inštitut, namesto v Misijonsko družbo združene cerkve, in, najhuje od vsega, da je začela okrog po podeželju prodajati krznene šale in ogrinjala iz lisic, ki jih je vzredil moj oče, in da se je začela ukvarjati s starinami, ko ji je začelo zdravje nagajati. In kakor koli krivično se zdi tako razmišljanje – in sama je vedela, da je krivično –, si stara mama še vedno ni mogla pomagati, da se ji ne bi ta bolezen, ki je bila tako dolgo brez diagnoze in je bila redka pri mamini starosti, zdela kot še en izraz svojeglavosti, še en način iskanja pozornosti.

Zakona svojih starih staršev nisem nikoli videla v živo, sem pa o njem slišala. Od mame, ki ji ni bilo nič bolj mar za staro mamo, kot je bilo stari mami mar zanjo – in ko sem odrasla tudi od drugih ljudi, ki niso kuhali zamere. Sosedje, ki so se kot otroci

oglasili pri stari mami na poti iz šole domov, so pripovedovali o njenih doma narejenih penastih bombonih, in o njeni šaljivosti in smehu, povedali pa so tudi, da so se mojega starega očeta malce bali. Saj ne, da bi bil zlovoljen ali zloben – le molčeč. Ljudje so ga zelo spoštovali – dolga leta je bil član mestnega sveta, in k njemu so prihajali ljudje, ki so potrebovali pomoč pri izpolnjevanju dokumentov, ali pri pisanju poslovnega pisma, ali če so potrebovali razlago kake nove vladne uredbe. Bil je učinkovit kmet, odlično je znal upravljati zadeve, a cilj njegovega upravljanja ni bil zaslužiti več denarja – temveč da bi imel več prostega časa za branje. Ob njegovem molku je bilo ljudem nelagodno in zdelo se jim je, da ni kaj prida družba za žensko, kakršna je bila moja stara mama. Govorilo se je, da sta si tako različna, kot bi bila vsak z drugega planeta.

Moj oče, ki je odraščal v tej hiši molka, ni nikoli rekel, da mu je bilo to posebej neprijetno. Na kmetiji je vedno veliko dela. Vsebino življenja predstavljajo – oziroma so takrat predstavljala – sezonska dela, ki jih je treba opraviti – in v večini zakonov je šlo samo za to.

Vendar pa je opazil, da je njegova mama postala drugačna, ko so prišli gosti, da se je v trenutku razživela.

V dnevni sobi je bila violina, in bil je skoraj že odrasel, ko je izvedel, zakaj je tam – da je pripadala njegovemu očetu, in da je njegov oče nekoč igral nanjo.

Moja mama je rekla, da je bil njen tast uglajen star gospod, dostojanstven in bister, in da se ni čudila njegovi molčečnosti, saj se je stara mama vedno jezila nanj zaradi kake malenkosti.

Če bi teto Charlie naravnost vprašala, ali sta bila moja stara starša skupaj nesrečna, bi spet postala očitajoča. Vprašala pa sem jo, kakšen je bil moj stari oče, poleg tega, da je bil molčeč. Rekla sem, da se ga ne spominjam prav dobro.

»Bil je zelo pameten. In nadvse pošten. Čeprav mu človek ne bi želel nasprotovati.«

»Mama je rekla, da se je stara mama vedno jezila nanj.«

»Ne vem, od kod ji ta zamisel.«

Če bi pogledali družinsko fotografijo, posneto, ko so bile mlade, in preden je najmlajša sestra Marian umrla, bi rekli, da je moja stara mama podedovala večino lepote v družini. Njena visoka postava, njena ponosna drža, njeni čudoviti lasje. Ni se samo nasmehnila za fotografa – zdi se, kot da je zaslonka fotoaparata odrezala njen smeh. Kakšna vitalnost, kakšna samozavest. In nikoli ni izgubila svoje drže, ali več kot pol centimetra svoje višine. A v obdobju, ki se ga spominjam (v obdobju, kot sem že omenila, ko sta bili obe približno toliko stari, kot sem jaz zdaj), je bila teta Charlie tista, za katero so ljudje rekli, da je čedna stara gospa. Imela je jasne modre oči, barve cveta cikorije, graciozne gibe, ljubek naklon glave. *Prikupna* bi bila prava beseda.

Zakon tete Charlie je bil tisti, ki sem ga imela priložnost opazovati, ker je stric Cyril umrl šele, ko sem bila stara dvanajst let.

Bil je mož krepke postave z veliko glavo, ki se je zdela mogočna zaradi gostih, kodrastih las. Nosil je očala z eno lečo iz temnega stekla jantarjeve barve, ki je skrivala oko, ki si ga je poškodoval kot otrok. Ne vem, ali je bilo to oko popolnoma slepo. Nikoli ga nisem videla, in slabo mi je bilo že, če sem nanj pomislila – predstavljala

sem si ga kot kup tresočega se želeja. Kakor koli že, dovoljeno mu je bilo voziti avto, vozil pa je zelo slabo. Spominjam se, da je moja mama nekoč prišla domov in rekla, da je v mestu videla strica Cyrila in teto Charlie, on je polkrožno obrnil sredi ulice, in spraševala se je, kako mu uspeva, da ga ne dobijo.

»Charlie se igra s svojim življenjem, vsakič ko sede z njim v avto.«

Najbrž mu je uspevalo, da ga niso dobili, ker je bil pomemben mož v lokalni skupnosti, dobro znan in precej priljubljen, družaben in samozavesten. Bil je kmet, tako kot moj stari oče, vendar ni preživljal veliko časa v kmetovanju. Bil je notar in uradnik v občini, kjer je živel, in bil je veljak Liberalne stranke. Nekaj njegovega denarja ni prišlo od kmetovanja. Morda od hipotekarnih posojil – govorilo se je o naložbah. S teto Charlie sta imela nekaj krav, druge živine pa ne. Spominjam se, da sem ga videvala v hlevu, ko je vrtel posnemalnik mleka, oblečen v srajco in telovnik obleke, na žep telovnika pa je imel pripeto svoje nalivno pero in eversharpov[1] tehnični svinčnik. Ne spominjam se, da bi dejansko pomolzel krave. Je to storila teta Charlie, ali sta morda imela najetega delavca?

[1] Znana ameriška znamka tehničnih svinčnikov (op. prev.).

Če je bilo teto Charlie strah njegove vožnje, tega nikoli ni pokazala. Njuna medsebojna naklonjenost je bila legendarna. Beseda *ljubezen* ni bila omenjena. Govorilo se je, da *se imata rada.* Oče je nekoč, po smrti strica Cyrila, pripomnil, da sta se imela stric in teta Charlie resnično rada. Ne vem, kako je naneslo na to – takrat smo se vozili v avtu, in morda je padla kaka pripomba – kaka šala – glede tega, kako je stric Cyril vozil. Oče je poudaril besedo *resnično*, kot bi hotel reči, da bi poročeni ljudje morali tako čutiti drug do drugega, in da morda celo trdijo, da tako čutijo, a da je to v resnici redkost.

Stric Cyril in teta Charlie sta se klicala po imenih. Ne mami in oči. Tako ju je to, da sta bila brez otrok, ločilo od drugih in ju medsebojno povezovalo, ne glede na njuni vlogi, temveč vselej kot to, kar sta bila. (Celo moja stara mama in stari oče sta drug drugega naslavljala – vsaj takrat, ko sem ju jaz slišala – kot stara mama in stari oče, in s tem svojo vlogo pomaknila stopnjo naprej.) Stric Cyril in teta Charlie nista nikoli uporabljala sladkih besed ali ljubkovalnih imen in nikoli nisem videla, da bi se dotaknila drug drugega. Zdaj verjamem, da je med njima vladala harmonija, nekakšen tok zadovoljstva, ki je razsvetlil ozračje naokoli, tako da se je tega lahko zavedal tudi nase osredinjen otrok. A morda so mi o tem samo povedali, morda se mi le zdi, da se tega spominjam. Vendar pa sem prepričana, da drugih občutkov, ki se jih spominjam – občutka dolžnosti in zahtev, ki se je strahovito stopnjeval pri mojem očetu in mami, in zatohlega vzdušja razdražljivosti, ustaljenega nelagodja, ki je obkrožalo moja stara starša –, v tem zakonu ni bilo, in da je to bilo nekaj, kar si opazil, kot popoln dan v nestanovitnem letnem času.

Tako moja stara mama kot teta Charlie sta poredko omenjali svoja mrtva moža. Stara mama je svojega zdaj klicala po imenu – *Will.* O njem je govorila brez jeze ali žalosti, kot o znancu iz šole. Teta Charlie je včasih, ko sva bili sami in stare mame ni bilo zraven, morda rekla »tvoj stric Cyril«. Morda mi je povedala, da ni nikoli hotel nositi volnenih nogavic, ali da so bili njegovi najljubši piškoti tisti ovseni, polnjeni z dateljni, ali da je navsezgodaj zjutraj rad spil skodelico čaja. Navadno je to povedala v svojem zaupnem šepetu – le-ta je namigoval, da je bila to odlična oseba, ki sva jo

obe poznali, in da je s tem, ko mu je rekla *stric*, meni priznala čast, da sem z njim v sorodu.

Michael mi je telefoniral. To me je presenetilo. Varčeval je z denarjem, zavedal se je obveznosti, ki so ga čakale, in v tistih časih ljudje, ki so varčevali z denarjem, niso telefonirali medkrajevno, razen če je šlo za kako posebno, navadno pomembno novico.

Naš telefon je bil v kuhinji. Michael je poklical okrog poldneva, na soboto, ko je moja družina sedela dober meter stran in jedla opoldanski obrok. Seveda je bila v Vancouvru ura komaj devet zjutraj.

»Vso noč nisem mogel spati,« je rekel. »Tako sem bil zaskrbljen, ker mi nisi pisala. Kaj je narobe?«

»Nič,« sem rekla. Skušala sem se spomniti, kdaj sem mu nazadnje pisala. Gotovo ne pred več kot tednom dni.

»Zaposlena sem bila,« sem rekla. »Veliko dela je doma.«

Nekaj dni prej smo zalogovnik napolnili z žagovino. S tem smo kurili v peči – to je bilo najcenejše gorivo, kar si ga lahko kupil. Vendar ko smo zalogovnik prvič napolnili, so se ustvarili oblaki zelo finega prahu, ki je sedel na vse, celo na posteljnino. In ne glede na to, kako si se trudil, nisi mogel preprečiti, da ga ne bi na čevljih prinesel v hišo. Veliko pometanja in stresanja je bilo potrebno, da smo se ga rešili.

»To sem sklepal,« je rekel – čeprav mu nisem še ničesar napisala glede problema z žagovino. »Zakaj sama opravljaš vse delo? Zakaj si ne dobijo gospodinje? Ali si ne bodo morali nekoga poiskati, ko boš odšla?«

»Prav,« sem rekla. »Upam, da ti bo všeč moja obleka. Sem ti povedala, da mi teta Charlie šiva poročno obleko?«

»Se ne moreš pogovarjati?«

»Pravzaprav ne.«

»No, v redu. Samo piši mi.«

»Bom. Danes.«

»Kuhinjo pleskam.«

Prej je živel v podstrešni sobi s kuhalnikom z eno ploščo, pred kratkim pa je našel enosobno stanovanje, kjer bova lahko začela skupno življenje.

»Te sploh ne zanima, kakšne barve bo? Vseeno ti bom povedal. Rumena z belimi lesenimi deli. Z belimi omaricami. Da bo kar se da svetlo.«

»To zveni res lepo,« sem rekla.

Ko sem odložila slušalko, je oče rekel: »Menda ni bil ljubezenski prepir?« Govoril je na izumetničen, zafrkljiv način, da je razbil tišino v sobi. Kljub temu sem bila v zadregi.

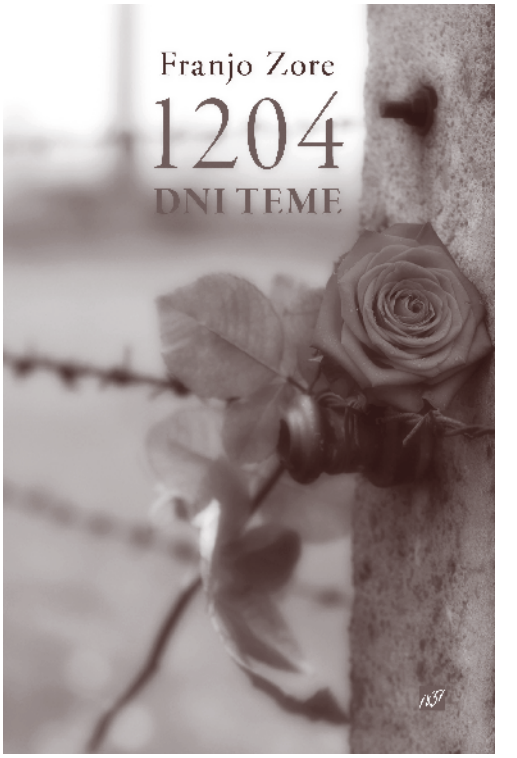
Brat se je zahehetal.

Vedela sem, kakšno mnenje imajo o Michaelu. Menili so, da ima preveč širok nasmeh, da je preveč lepo obrit in v preveč zloščenih čevljih, preveč lepo vzgojen in iskreno vljuden. Najbrž ni nikoli skidal hleva ali popravil ograje. Imeli so navado revežev – morda še posebej revežev, ki so nosili težo večje inteligentnosti, kot jim jo je njihov status priznaval –, navado ali potrebo, da so boljše od sebe, ali tiste, za katere so sumili, da se imajo za boljše od njih, spremenili v take karikature. ■

Franjo Zore:
1204 dni teme
Celjska Mohorjeva družba, 2017,
172 strani

Andrej Arko

Pronicljiv zapisovalec

Kakor so se sicer že skoraj odmaknili časi, ko je o drugi svetovni vojni še izhajala poplava spominov in pričevanj, pa je delo, ki je zdaj na to temo izšlo šele dobrih sedem desetletij po njej, vseeno vredno posebne pozornosti. Dnevniški zapiski jetnika in internirанca, zbrani v tej knjigi, so namreč nastajali *in situ*, torej v jetniških celicah in taboriščnih barakah. Zapiske je s pomočjo svoje tete zbral in računalniško uredil Zoretov vnuk Jože Razpotnik. Lahko bi izšli že kdaj prej, a so bili zaradi omemb Boga zavrnjeni, čeprav je njihov pisec prejel državno odlikovanje.

V knjigi sledimo štiridesetmesečni medvojni kalvariji Franja Zoreta po trboveljskih in mariborskih zaporih ter bavarskih koncentracijskih taboriščih Flosenbürg in Dachau-Allach. Zore ali po domače Sovre je bil doma znad Dola pri Hrastniku in se je izučil za sadjarja. Pred drugo svetovno vojno je sodeloval v prosvetnem društvu in se udejstvoval pri katoliški telovadni organizaciji Orel. Ker je po napadu na Jugoslavijo videl v Osvobodilni fronti domoljubno gibanje, se je kot narodnjak kmalu povezal z njo ter sodeloval pri njeni preskrbi z živili, opremo in orožjem. Bil pa je kmalu izdan in prijeli so ga Nemci. Doma je zapustil ženo s petimi mladoletnimi otroki, ki je morala skrbeti še za druge sorodnike na kmetiji.

Namesto da bi Franja Zoreta grozote, ki jih je doživljal in ki jim je bil priča pri svojih sotrpinih, spravljale v brezvoljnost in obup, so ga spodbujale k domoljubju, utrjevale ljubezen do žene in drugih domačih. Ta knjiga je skozi vse strani zgleden spomenik ljubezni dveh zakoncev, ki sta v najtrših preizkušnjah ostala srčno povezana, čeprav daleč vsaksebi in z nenehnim bremenom smrtne nevarnosti. Žena je svojemu možu zelo veliko pomagala, verjetno pa ga je s svojimi prizadevanji tudi obvarovala takojšnje usmrtitve. Vendar je njen mož smrti potem še v tujini nenehno gledal v oči, a ji je po strašnih mučenjih komaj ušel. Veliko pomoč, da ni ob strahotah izgubil kompasa, pa mu je ves čas dajala neomajna vera v Boga, kar je izpovedal na številnih straneh svojega dnevnika, ki so sicer na posameznih mestih za občutljivejše morda lahko bolj ali manj mučno branje.

Ob tem, kako podrobno pisec navaja, pod kakšnim nadzorom je bil s svojimi sotrpini, si skoraj ni mogoče zamisliti, kako, kje in kdaj je lahko zapisoval svoja dnevna doživetja in vse to skrival ter ob transportih pretihotapljal, pri čemer je seveda vsaj do osvoboditve dachauskega taborišča tvegal glavo. A z zapisovanjem se je tudi nekoliko razbremenje-

val stalne napetosti zaradi zaslišanj, batin in lakote, kar mu je bilo laže, kot če bi o tem pripovedoval. Vsekakor so to pristni zapiski, zabeleženi v nemogočih pogojih, včasih slabše čitljivi, ker ni vedno imel na voljo primernega papirja, pogosto pa razen tintnega svinčnika niti pravšnjega pisala ne. Če pustimo ob strani, da so lahko navedbe posameznih premih govorov vprašljive, saj ni mogoče niti po nekaj urah več točno zabeležiti, kdo je kaj dejal, pa je treba siceršnje natančne opise srhljivih dogajanj vsekakor jemati za verodostojne. Na vsak način bolj, kot če bi bili napisani pozneje kot spomini, saj učinkujejo kot dokument. Večinoma sledimo kratkim, toda zelo natančnim opisom dogajanja, tako sugestivno nakazanim, da je bralec potegnjen v dogajanje samo. Zapiski so potemtakem neposredni in ne dajejo občutka, da je njihov še ne šestdeset let stari, po vojni umrli pisec skušal kaj zboljševati ali se kazati v lepši luči.

Franjo Zore, ki se je domov vrnil šele sredi junija 1945, je bil, kakor ga kaže ta knjiga, tudi pronicljiv razmišljevalec. V svojih dnevniških zapiskih se razodeva s presenetljivim posluhom za jezik, z bogatim izrazjem, ponekod s poetičnim slogom, kar tudi kaže na sposobnega človeka, nekdanjega vzornega učenca in poznejšega pobiralca priznanj na kmetijskih sejmih, skratka osebnostno urejenega in samodisciplíniranega človeka. Na to po svoje prav tako kaže njegova lepa pisava v pismih, ki so se ohranila in ki jih je nekaj faksimiliranih v knjigi.

Pomembno sporočilo knjige, ki presega osebno izpovednost in zasebnost, čeprav je vanjo uvrščena tudi kaka fotografija domačih, je v tem, da v razmislek ponuja, kaj nas v hudih preizkušnjah drži pokonci. Hkrati pa spodbuja še koga, da bi po toliko desetletjih spregovoril o teh hudih časih ali celo kaj napisal, čeprav je takih ljudi čedalje manj. Predvsem pa lahko prepričljivo nagovarja mlade z izpričevanjem ljubezni v družini in domoljubjem. ▪

Andrej Capuder:
Zamrznjene besede
Mohorjeva družba Celovec, 2017,
244 strani

Dr. Miha Pintarič

Pri Mohorjevi družbi v Celovcu je izšla knjiga Andreja Capudra *Zamrznjene besede*. Gre za paleto besedil, od katerih bi se večina prepoznala v podnaslovu *Eseji*. Druga besedila so bodisi zapisi predavanj, ki jih je avtor imel ob določenih priložnostih, bodisi študije o posameznih avtorjih oziroma njihove primerjave. Naslov knjige *Zamrznjene besede* je izposojen od francoskega humanista Françoisa Rabelaisa in prigode, ki jo opisuje v Četrti knjigi, ko namreč njegovi junaki na potovanju po severnih morjih slišijo zamrznjene besede (*paroles gelées*), ko se le-te odtaljujejo. Avtor eseja z istim naslovom, ki je dal naslov tudi knjigi, primerja te zamrznjene besede z njihovimi modernimi, na daljavo prenosljivimi različicami, preko telefona, še prej telegrafa, do spleta in, še pred njim, televizije.

Sicer pa je v knjigi poleg kratke uvodne besede štirinajst besedil, ki jim sledijo zajetne opombe. Besedila imajo različne zahtevnostne stopnje, skoraj vsa pa so filozofsko obarvana. Prvi dve, namreč *Tomaž Akvinski, bližč in beda umovanja* (1999) in *Descartesov sen*, sta verjetno najzahtevnejši. Že v besedilu o Tomažu Akvinskem avtor zelo jasno vzpostavi dihotomijo med znanostjo oziroma pozitivno, »objektivno« miselnostjo, ki jo pod okrilje jemljejo institucije, in mistično izkušnjo (bodisi špansko ali nemško ali kar splošno). Avtor, ki mu je ljubša mistika, komentira, da se v Govoru na gori ni prepoznala še nobena institucija oziroma Cerkev, in se tudi ne bo (str. 19). Descartes, Cartesius, ki mu je pot pripravljal Tomaž Akvinski, sicer še

vedno upošteva Boga kot garanta mišljenja (*vérité claire et distincte*), vendar je to le videz, saj se Descartesov *cogito* utemeljuje sam po sebi oziroma sam na sebi.

Četrti esej ima za temo Teilharda de Chardina (*Teilhard de Chardin, prerok svetovnosti*, 2000). Njegovi misli ne manjka mističnih razsežnosti, in sicer v kozmičnem merilu. Meni, da se notranjost (»psihološki čas«) globlje odpira iz zunanjega (»zgodovinski« in »znanstveni« čas) kakor iz notranjega. »V prepreganju obeh časov nastaja kompleksna zavest, ki je po Teilhardu merljiva in pozitivna« (str. 74). Naslednje besedilo, *Evropa skozi čas* (2016), sledi Evropi in evropski ideji od prvotnega mita o Zevsovi ugrabitvi Evrope (saj poznate tisto o belem biku, ne?), ki se je kulturno in intelektualno utemeljevala v grški misli in umetnosti, do rimske civilizacije, ki ji je dala politiko, pravo in državotvornost, preko krščanskega srednjega veka in vedno manj »krščanskih« obdobij, ki so sledila. Pri tem razvoju avtor poudari »osnovni podatek evropske zavesti«, osebo in »nanjo vezano zamisel svobode«.

Vitez vere ali javni junak? (2013) je esej o danskem filozofu S. Kierkegardu. Ta je vzel vero zares. Tako bi ga namreč najbolje in najpreprosteje opredelili. Reference, ki jih podaja avtor, so svetopisemske, Abrahamova pot na goro Morija, Govor na gori … pa zgodovinske, reakcija Cerkve, ko so ji vzeli ozemlje »papeške države« leta 1870 itd., oboje pa služi kot dokaz, da je vera nezdružljiva s t. i. »oprostorjenim časom« in njegovim najmočnejšim simbolom, denarjem. Sedanjemu papežu je po avtorjevem mnenju to zelo jasno. *Nasprotje ali odnos?* (2014) je besedilo postnega nagovora na Teološki fakulteti. Posta, pravi avtor, je več vrst. Tisti najpogostejši, od hrane; nato post z molkom (post besede) in tretji, post uma (post kot očiščevanje!).

Človek med da in ne (2012) je naslov naslednjega besedila, predavanja na Nikodemovih večerih. Izhodišče zanj je svetopisemska

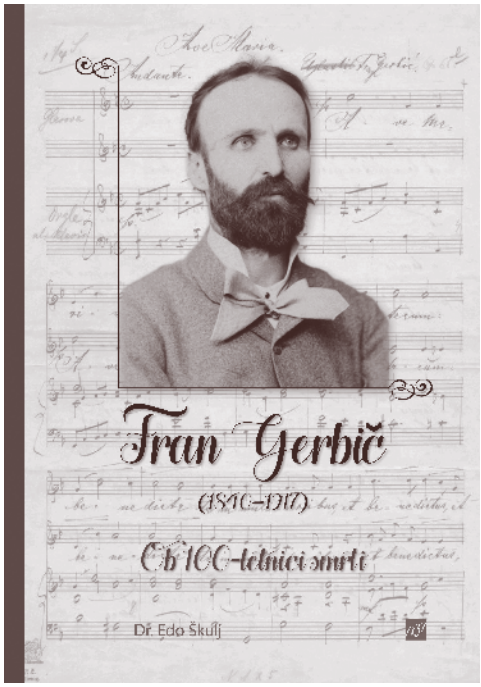

prilika o dveh bratih, od katerih na očetovo prošnjo, naj gresta delat v vinograd, eden reče »da«, vendar si pozneje premisli in ne gre, medtem ko drugi zavrne to možnost, pa se pozneje prav tako premisli in gre na delo. V svoji zanesljivi analizi avtor poda mnenje, da je očetovi volji ustregel tisti, ki je šel v vinograd, četudi je najprej zavrnil to možnost. Tudi naslednje besedilo *Religija kot povezava* (2004) je nastalo iz predavanja, kjer avtor ugotavlja, da še tako »mikavne metamorfoze jaza /…/ trčijo ob temeljno vprašanje, kaj je *dobro*«. Odgovor na to vprašanje verjetno lahko poda samo »vertikala«.

Rojstvo zgodbe (2015) se začne z dvojnostjo zgodbe kot pripovedi ali zapisa. Nadaljuje se z lepoto zgodbe proti njeni resničnosti. In nato z zgodbo kot potjo. Avtor podaja Don Kihota za primer. *Zgode in nezgode biti* (2009) je pravzaprav kritika knjige Gorazda Kocijančiča *Razbitje, sedem radikalnih esejev*, ki je izšla pri Študentski založbi. *Bergson in Župančič* (1986) je izvrstna študija o mogočih vplivih bergso-

nizma na poezijo Otona Župančiča, *Dante in Prešeren* pa o Dantejevih vplivih na slednjega. Knjiga se sklene s serijo krajših razmišljanj na temo *Zemeljska in nebeška ljubezen* (2015). Knjiga je prepredena z referencami, ki jih pri Andreju Capudru poznamo in pričakujemo. Antični filozofi s Platonom in Aristotelom na čelu, Plotin, stoiki, trubadurji, Tomaž Akvinski, Dante, Rabelais, Montaigne, *Don Kihot*, Descartes, Nietzsche, Bergson, Teilhard de Chardin, verjetno pa smo kakšno ime tudi pozabili.

Ideje, ki prevladujejo oziroma se najpogosteje pojavljajo, so prav tako značilne za avtorja (predmet, oseba, odnos ...). In vendar so uporabljene na nov in svež način, v smislu srednjeveškega termina *inventio*. »Ta človek ve,« me prešine, čeprav ga poznam že četrt stoletja. Ve, ne »toliko«, temveč »takó« (kakó?). Za vsako trditvijo, argument, z vsakim imenom, zgodba, in pod vsako idejo, primer (ali več). Naj bo vse skupaj »pravilno« ali ne, vsekakor je prepričljivo, tako da iz kronološko razvrščenih esejev (»zgodovinsko«, po avtorjih, ne po letnicah objave) nastaja nekakšna alternativna intelektualna zgodovina Evrope. Nastaja, v posamičnih poskusih, ne v celovitem zamahu. Eseji. Točke, ki jih povežemo s svinčnikom in dobimo smer oziroma usmeritev. Pri Andreju Capudru gre za smer, ki je neverjetno ravna. ▪

Edo Škulj:
Fran Gerbič (1840–1917). Ob 100-letnici smrti
Celjska Mohorjeva družba, 2017,
484 strani

Dr. Nataša Cigoj Krstulović

Fran Gerbič (1840–1917) je v spominu Slovencev zapisan najmočneje kot glasbeni pedagog in glasbenik, ki si je prizadeval za razvoj vseh ravni slovenskega glasbenega dela. Pevec, učitelj, dirigent, pisec in skladatelj Gerbič je bil eden izmed »stebrov slovenske glasbe«. Knjiga *Fran Gerbič (1840–1917): ob 100-letnici smrti*, ki jo je nedavno izdala Celjska Mohorjeva družba ob finančni podpori Občine Cerknica, je celostni vpogled na življenje in delo tega vsestranskega glasbenika. Njen avtor Edo Škulj, tudi letošnji prejemnik najvišje nagrade Slovenskega muzikološkega društva, je monografijo zasnoval v treh delih. V prvem delu »Gerbič o Gerbiču« so ponatisnjeni Gerbičevi avtobiografski zapisi. V osrednjem delu knjige »Drugi o Gerbiču« je Škulj predstavil Gerbičevo življenje in poklicno pot v različnih krajih njegovega delovanja: otroštvo v Cerknici, dijaška leta v Ljubljani, prvo učiteljsko službo v Trnovem pri Ilirski Bistrici, študij solo petja v Pragi, pevsko kariero v Zagrebu in Ulmu, delo na konservatoriju v Lvovu in delovanje v Ljubljani po letu 1886, kjer je bil Gerbič najprej zaposlen kot pevovodja ljubljanske Narodne čitalnice,

kapelnik Dramatičnega društva, ravnatelj in učitelj šole Glasbene matice, pozneje pa je nekaj let poučeval na učiteljišču, deloval kot zborovodja Pevskega društva Ljubljana, bil urednik revije *Glasbena zora*, regens chori pri Sv. Jakobu in odbornik Cecilijinega društva. V nadaljevanju je Škulj prikazal Gerbičev bogat ustvarjalni opus, v katerem izstopajo samospevi, zbori, kantate, operi ter vokalna dela za cerkvene potrebe, inštrumentalni opus pa je manj izrazit. Predstavil je kritike o Gerbičevih pevskih nastopih, o izvedenih in objavljenih skladbah ter izsledke novejših raziskav o Gerbiču. V tretjem delu monografije »Gerbič po Gerbiču« so ponatisnjeni nekrologi ter popisani dogodki, s katerimi so se ob obletnicah rojstva in smrti Slovenci in rojaki poklonili spominu »velikega Cerkničana«.

Obsežen del knjige zajema natančen seznam del, ki ga je na podlagi Gerbičeve zapuščine v Narodni in univerzitetni knjižnici in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana izdelal Zoran Krstulović. Poleg glasbenih del zajema bibliografija tudi seznam Gerbičevih besedil: učbenik petja, avtobiografske zapise ter druga besedila, ki jih je objavljal v revijah *Glasbena zora*, *Novi akordi*, *Ljubljanski zvon* in drugod. Dodan je še popis literature o Gerbiču, člankov, priložnostnih zapisov ob obletnicah, ocen in poročil ter diplomskih nalog. Skrbno urejena bibliografija bo sedanjim in prihodnjim generacijam izvajalcev in raziskovalcev Gerbičeve ustvarjalnosti služila kot dragoceno in tudi uporabno podatkovno izhodišče.

Monografija *Fran Gerbič (1840–1917): ob 100-letnici smrti* je doslej najbolj obsežen in popoln kompendij znanja o Gerbiču. Knjigi je dodano tudi imensko in krajevno kazalo, ki ga je izdelala urednica knjige Alenka Veber. Zaradi vsebine, avtorjevega bralcu prijaznega načina pisanja in privlačne slikovne opreme bo knjiga nedvomno našla pot do širokega kroga bralcev. ▪

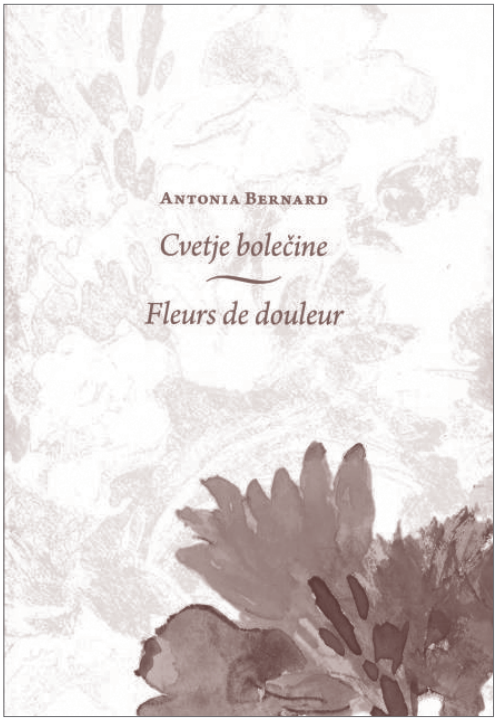
Antonia Bernard: **Cvetje bolečine / Fleurs de douleur**

Založba Buča, 2016,
208 strani

Dr. Edvard Kovač

Cvetje iz eksila

Slovanska duša je v tujini polna nostalgije, in če se združi še s slovenskim srcem, se takšna melanholija obogati s hrepenenjem, ki se preko domotožja povzpne prav tja do večnosti. To je vtis, ki ga dobimo, ko prebiramo pesniško zbirko Antonie Bernard, rojene kot Antonija Grobelnik od Sv. Lovrenca na Pohorju. Bernardova (1942–2010) je bila profesorica slovenskega jezika in literature ter hkrati tudi predstojnica za slovanske in srednjeevropske jezike na Inštitutu INALCO pariške Sorbone. Kot taka je imela vpogled v literaturo, ki nastaja v izseljenstvu in izgnanstvu. Prav za to

literaturo je značilna izrazita čustvenost, ki ne gre samo v poveličevanje izgubljene domače dežele, ampak tudi k prehitremu izražanju, ki izpušča odtenke občutij. Bernardova je poznala francoski pregovor, ki pravi, da lepa čustva še ne pomenijo lepe literature, zato je hotela vzpostaviti neko »prečiščenje« svojih globokih doživetij in svojo bolečino predstaviti na *pudique* način, kar bi pomenilo neko zadržanost v neposrednosti, ki se zna izogniti tako čustvenim izbruhom kot tudi sentimentalizmu. Prav to patetiko, ki je pogosta v slovanski izseljenski literaturi, Bernardova obide tako, da začne iskati francoske pesniške izraze za svoja pretresljiva doživetja. Njeni notranji prevodi iz slovenščine v francoščino so ji omogočili, da je postal njen jezik tudi v francoščini izredno lep, zadržan, poln pretanjene metaforike in globokih slutenj, ki jih lahko zazna le pozoren bralec. Zahvaliti se moramo Mihi Pintariču in Špeli Žakelj, ki sta uspela odtenke hrepenenja in bolečine, zagrenjenosti in upanja Bernardove znova prevesti v slovenščino.

V spremni študiji akademikinja Marija Stanonik zelo lepo opozori na slikovite podobe, ki v pesmih Bernardove spominjajo na Prešerna na eni in Kosovela na drugi strani (187 in 193). Vendarle pa so ti vplivi zelo omejeni. Bolj očitno ji je blizu biblična metaforika, saj se v svetovni literaturi izguba domačega kraja pogosto – npr. tudi pri Prešernu – primerja z izgubo raja. Bernardova bolj kakor to izgubo opeva občutje veselja pohorskih gozdov, sadovnjakov in travnikov, ki jih sicer najde tudi v francoski pokrajini. Prav surova pristnost Pohorja, ko je še kot deklica po svojem osebnem pričevanju bosa hodila v šolo, ji je pomagala, da je prepoznala lepoto bretonske pokrajine, kamor je hodila s svojo družino počitnikovat. Lepoto narave, posebej še dreves, vetra in vode, zazna tudi na Francoskem.

Pa vendar se ji v težkih trenutkih, celo v spanju povrne izrazito domotožje po Pohorju. Njeno trpko občutje se povečuje ob misli, da te kmetije izginjajo, da te kulturne krajine ne bo več. Ostal bo potok (39), ki jo bo tolažil tudi v hladnem Parizu.

Lahko bi rekli, da pesniško doživetje Bernardove izraža izrazito biblično misel. Na eni strani si želi domov, hoteč, da bi Pohorje ostalo dežela njenih otroških sanj. Toda ve, da tega ni mogoče upati, saj tudi ta svet sanj izginja (155). Zato ga je pesnica želela vsaj kulturno ohraniti z reševanjem lepih izrazov. V svojem slovarčku »osirotelih besed« je hotela »posinoviti« in za svoje naslednike ohraniti lepoto nekaterih pozabljenih slovenskih izrazov.

Toda ob občutjih boleče izgube se ji poraja novo veselje, saj lepoto Stvarnika zazna, kot smo že nakazali, tudi v bretonskem kraju Saint-Quay-Portieux. Dogaja se ji podobno kot izvoljenemu ljudstvu, ki je v babilonskem izgnanstvu zaznalo bližino svojega Boga Jahveja, ki jih spremlja tudi v eksilu. Pri Bernardovi je to izkustvo Lepote, ki se izraža z občutkom svetega, zato tudi njene prispodobe gredo v smeri religiozne metaforike, kamor spadajo oblaki, veter, voda in seveda svetloba.

Zelo pristno izzveni pri Bernardovi občutje smrti. V težkih trenutkih si jo je zaželela. Toda podobno kot svetopisemski psalmist se tudi ona ob priznanju grenkobe in bolečine znova ujame v upanju. Njen obup ni nikoli absoluten. Tudi takrat, ko ve, da smrt resnično prihaja, si želi le tiho oditi od teh, ki jih ljubi (161), da jih ne bi prizadela. V svojem odhajanju si želi, da bi jim »na skrivaj napletla čudežev«. Res je, da si prizna hudo osamljenost in bolečino, toda takoj za tem tolaži svoje drage in tudi svojemu najljubšemu vnuku Pavleku napiše testament, testament ljubezni, tisti »pravi ljubezni, ki daje in zase ne terja ničesar« (185). Vsem ljudem sporoča, da ni mogoče, da ne bi ljubila »času navkljub«, tudi tedaj, ko prihaja smrt, »ljubila po njej in za vedno« (159).

Dvojezična pesniška zbirka Antonie Bernard ali Povhove Tončke, kot so ji rekli po domače, je za *Slovarčkom osirotelih besed* njena druga knjiga v slovenščini. Upajmo, da bodo njeni prijatelji (zakonca Verovnik) in njeni do-

mači našli še kakšne njene zapise ali pesmi, ki bodo vsekakor vredne objave. Tokratni dvojni pesniški cikel *Cvetje* in *Spevi bolečine*, ki je izšel pod skupnim imenom, nas s pesniško ritmiko in prostim verzom spominja, da imamo Slovenci tudi v eksilu globoke duše, ki v različnih jezikih predramijo pesniško besedo in izlijejo svojo globino trpljenja in upanja. ■

Aljaž Pestotnik:
Smeji se naj vesolje
Edicija Popki literature
Založba Wieser, 2016, 74 strani

Lev Detela

Mladi popki najnovejše slovenske koroške literature

Slovensko književnost na avstrijskem Koroškem je v zadnjem času z novimi knjigami obogatilo več mladih avtoric in avtorjev. Literarno dejavnost mladih pa tudi starejših ob tem podpira in oblikuje celovška literarna revija *Rastje*, ki jo ureja višji šolski nadzornik in nekdanji ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu dr. Miha Vrbinc.

Razveseljivo je, da knjižna dejavnost mladih koroških slovenskih avtoric in avtorjev ta čas ne usiha, saj razni knjižni prvenci začenjajo polniti knjižne police knjižnic in ljubiteljev literature. Novo koroško slovensko književnost podpirajo pri tem vse celovške slovenske založbe, še posebej pa založba Wieser in Mohorjeva založba.

Celovška Mohorjeva založba je v *Ellerjevi ediciji* izdala prvo pesniško zbirko Verene Gotthardt, v novi, pesniškim prvencem namenjeni zbirki založbe Wieser *Popki literature* pa so izšle prve knjige Kvine Hutterer, Armine Majetič in Nine Zdouc.

Vse omenjene avtorice so še v vzponu mladosti. V glavnem v svobodnih verzih iščejo

smisel v svetu, ki je poln nasprotij in disharmoničnih izzivov ter paradoksnih stanj.

Avtor najnovejše četrte knjige iz Wieserjeve serije *Popki literature* je leta 1994 na Jesenicah rojeni Aljaž Pestotnik, ki živi v Avstriji. Maturiral je na Višji šoli za gospodarske poklice v Šentpetru pri Šentjakobu v Rožu, zdaj pa na graški univerzi študira pedagoško smer slovenščine in angleščine. Nase je opozoril s pesmimi, ki so jih večkrat nagradili na mladinskih natečajih *Pisana pomlad* Volbankove ustanove v Celovcu. Sodeluje tudi v celovški literarni reviji *Rastje*.

Pestotnikov prvenec *Smeji se naj vesolje* je nadaljnji korak na literarni poti mladega pesnika, ki preseneča z aktualnimi družbenokritičnimi verzi. V njegovih pesniških izpovedih prihaja do izraza stiska mladega človeka v sodobnem svetu. Vznemirjajo ga neurejeni

odnosi med ljudmi sredi kaotičnih družbenih odnosov, v katerih propadajo etične vrednote. V avtorefleksivnih pesniških prebliskih včasih še nekoliko oblikovno neurejeno išče pravi izpovedni način.

Zbirka je razdeljena na tri tematske sklope z naslovi *Smeji se naj vesolje*, *Selfi* in *Moderni zmenki*. V prvem sklopu, po katerem je poimenovana celotna zbirka, se pesnikov strah zaradi neurejenosti sveta vedno znova prevesi v upor z željo po pozitivnem preoblikovanju negativnih danosti. Takoj na začetku lakonično ugotovi, da se je človeštvo znašlo sredi globalne krize po lastni neumnosti. Zazdi se mu, da smo postali taki kot vesolje: »trdi in temni, neskončno mrzli in izgubljeni, sami sebi tuji«.

Pestotnik problematizira obdajajočo stvarnost, ki je izgubila pristnost in človečnost. Njegov pesniški izraz postaja roteč in zaklinjajoč. V pesmi z naslovom *Parole* skuša odgnati uroke s političnimi zaklinjanji pesnika, ki vzklika: LJUBI, USTVARJAJ, NAVDIHUJ.

V drugem sklopu *Selfi* so nanizana spoznanja današnje najmlajše generacije med srečo in nesrečo ambivalentne osamljenosti v ujetosti digitalnega kozmosa. Pesnik postaja »sam svoj absurd«:

Sam svoj sem absurd –
Moja postelja:
prazna.
Moja soba:
pretiha.
Moja glava:
polna krikov.

»Kostni mozeg vre«, ker ni prave perspektive za nove generacije. Kljub temu išče mladi pesnik sredi dvomov in želja po svobodi izhod iz samovšečnih pasti in želi, čeprav je mogoče padel, ponovno vstati.

Zadnji sklop oziroma del zbirke *Moderni zmenki* je analiza iskanja ljubezni v atomiziranem času. Pestotnika vznemirjajo računalniško virtualna razmerja med moškim in žensko. Odnos do partnerja je bolj ali manj površinski, brez globljih čustev in občutkov za dejansko predanost realni ljubezni. Avtor ironizira tako imenovane spletne zmenke z ironičnim humorjem in hudomušno zarobljeno analizo.

Vendar si istočasno želi, da bi imel nekoga, katerega bi imel rad in s katerim bi mojstril življenje:

Če dobro premislim,
bi rad s kom
delil sendvič
ali solato,
četudi se mi zdi to
osladno
in pocukrano.

V tretjem sklopu zbirke je objavljeno tudi daljše besedilo *Sanjarija ob oknu* s podnaslovom *Zgodba v verzih*. V kratkih svobodnih stihih obkroži mladi avtor še enkrat svojo nesrečno samoto. Želja po ženski, tolikokrat tematizirana v slovenski in svetovni literaturi, najde v Pestotnikovi obširni tožbi odgovarjajoči izraz. Ko gleda v oči deziluziji, se mu zazdi, da je pravzaprav srečen s strtim srcem, saj ne ve, kaj zamuja, ker prave solidarnosti in ljubezni ni doživel.

Pestotnik v osemintridesetih pesmih svojega knjižnega prvenca kritično obkroži lastno identiteto in sredi sveta, napolnjenega z disharmoničnimi izzivi, išče smisel za sebe in druge. Kljub mladosti vedno znova začuti nedonošenost realnega in tragiko bivanja, v katerem ne moreš uresničiti svojih upov in želja. ■

Jože Planinšek

Z mladimi med Slovenci v Kanadi in Ameriki

Glede na to, da oskrbujemo slovenski lazaristi kar tri od štirih slovenskih župnij med našimi izseljenci v Kanadi, sem imel že večkrat priložnost biti med njimi ob duhovnih pripravah na praznike. Vedno sem bil presenečen nad življenjem teh skupnosti, čeprav je večina izmed njihovih članov v tujini že več kot šestdeset let. Mladi predstavljajo drugo ali tretjo generacijo in večinoma več ne govorijo slovensko, a v njih ostaja slovenska pripadnost. Pogosto sem kar malo sanjal, kako zanimivo bi bilo, če bi lahko enkrat tja popeljal tudi mlade, s katerimi se srečujemo v Župniji sv. Jožefa nad Celjem in v okviru dejavnosti Doma sv. Jožef. Malo kot priznanje za njihovo delo, malo kot sporočilo, ki bi ga ponesli med naše rojake z igro, petjem in svojo mladostno slovensko razigranostjo, hkrati pa za poglobitev občutka, kaj pomeni domovina ali biti izseljenec. Letošnjo pomlad se je to tudi zgodilo in resnično veseli smo vsega, česar smo bili deležni, še posebej zares iskrenih in prepričljivo gostoljubnih sprejemov, kamor koli smo prišli.

Štiri tedne pred veliko nočjo sem imel duhovno obnovo po naših župnijah na vzhodu in jugu Kanade, za nekaj dni pa sem odšel tudi na zahod vse do Pacifika, kjer se Slovenci za praznike srečujejo v društvenih domovih. Po veliki noči se mi je pridružilo še dvaindvajset deklet in fantov, s katerimi smo se nastanili v župniji Brezmadežne v Torontu, od koder smo nato obiskali še skupnosti v Hamiltonu, Montrealu, Kitcinerju pri Mariji Pomagaj v Torontu in v ameriškem Clevelandu. Povsod smo prepevali pri mašah, namesto pridig smo pripravili recital o Lojzetu Grozdetu s prepevanjem in interpretacijo njegovih pesmi ter pesmi o njem, po mašah ali ob večerih pa smo odigrali še Koržetovo veseloigro *Miciki je treba moža* in uprizorili misterij Nika Kureta *Bog kliče*, ki ga kot sicer kratko, a izredno zanimivo delo, napisano leta 1937, prvikrat uprizarjamo.

Doživeli smo štirinajst nepozabnih dni, ki nikakor niso bili le nastopi, čeprav smo štirikrat igrali *Miciki je treba moža*, dvakrat uprizorili misterij *Bog kliče*, petkrat izvedli recital o Grozdetu in šestkrat prepevali pri mašah. Vse te nastope smo namreč dojemali drugače, kar so nam večkrat izrazili tudi poslušalci. Zagotovo je pripomogel čustveni naboj, ki je bil v nas izrazitejši, kot doslej. Tako dobrih izvedb, kot smo jih doživeli v Kanadi in Clevelandu, v domovini še nismo imeli. Začutili smo se med seboj, kar je bilo opaziti tako med nastopajočimi kakor med občinstvom v dvorani in verniki v cerkvi.

Ob srečanjih z našimi izseljenci sem začutil, kakšna svetinja jim je domovina. Nekaj povsem drugega kot nam, ki nam je vsak dan dana v doživljanje. Spremljajo jo v celoti, dostikrat tudi notranje zlomljeno, tako da je povsem običajno videti solzo na njihovih očeh, ko slišijo slovensko pesem, igro, besedo in ne nazadnje doživijo še pristno slovensko mladino. Presenetilo me je navdušenje naših izseljencev nad našimi mladimi, kar mi je potrdilo njihovo iskreno pripadnost domovini in veselje nad življenjem v njej. Igra iz njihove mladosti, kakor tudi vsebina misterija ali pa recitala so dodali svoje, saj so nas vse, tako ro-

Foto: Lea Lokovšek

jake kot naše mlade, ponesli v nek svet, ki je na prvi pogled že daleč, a je še vedno naš in ga razumemo. Pogosto se ne zavedamo, kaj pomeni imeti dom in domovino. Ko pa iz pogovora prepoznaš pristno veselje nad tem, da bo ta ali oni letos spet šel domov, začutiš veličino tega občutka.

K nepozabnemu doživetju sta najbolj pripomogli pristnost in iskrenost naših izseljencev, ki so v nekem kotičku samega sebe ohranili tisto lepo slovensko, o katerem včasih razmišljamo in zavzdihnemo, da ga ni več. A še vedno je, tako v naših rojakih »čez lužo« kakor v naših mladih v matični domovini. Žal je res, da smo eni in drugi okuženi s sodobnim, plitkim in kičastim, a pristno, lepo in veličastno vendarle še živi. Močneje živi, kot bi mislili, le spodbudo potrebuje, da zaživi tudi navzven. Kakor koli kdo razmišlja, narodna zavest, pripadnost domovini, veri, družini ... so stvari, ki prebujajo najlepša področja človekove žlahtnosti in nam še vedno dajejo odločilno oporo za našo suverenost. Tu bi morali iskati podlago za ustrezno odzivanje na zglobaliziran svet, begunce, multikulturnost ipd.

Kot na področju misijonskega oziroma ekumenskega poslanstva Cerkve ne more biti v ospredju to, da si bomo postali čim bolj podobni in vsi kar eno, tako na področju sožitja narodov nima prihodnosti prilagajanje in poenotenje v vsem. Zares odprti bomo, ko bomo zvesti samemu sebi in prav zaradi tega od nikogar ogroženi. Z našo odpravo v Kanado in Cleveland smo mladi od Sv. Jožefa nad Celjem to zares doživeli. Hvala našim rojakom za priložnost, da lahko o teh stvareh spregovorimo tudi z življenjem in skupaj z njimi lažje in globlje zaživimo svoje poslanstvo človeka in Slovenca. ■